

Zalaegerszegi Füzetek 5.

Molnár András

**ZALAEGERSZEG
1848-1849-BEN**

Zalaegerszeg, 1998

Zalaegerszegi Füzetek 5.

Sorozatszerkesztő: Kapiller Imre

Szerkesztő: Molnár András

Lektor: Simonffy Emil

Számítógépes szedés és tördelés: Domján József és Krisker Éva

A borító Bogár Csaba, Kotnyek István valamint a Magyar Nemzeti
Múzeum fotóinak felhasználásával készült

Borítótér és tipográfia: Orbán Ildikó

ISBN 963 03 4723 7
ISSN 1418-5407

Kiadja
a Zalaegerszegi Kulturális Örökségért Közalapítvány
Zalaegerszeg, Kossuth Lajos u. 17-19.
Felelős kiadó: Gyimesi Endre

Tartalomjegyzék

Zalaegerszeg az 1840-es években.....	7
Politikai küzdelmek 1848 előtt.....	14
A nemzetőrség felállítása.....	23
A nemzetőrség tábori szolgálata.....	34
Honvéd önkéntesek toborzása	46
Honvéd újoncozások	57
Zalaegerszeg „hadiipara”	70
Önkormányzati választás.....	77
Országgyűlési képviselőválasztás	83
Hétköznapi gondok	91
A császáriak Zalaegerszegen	98
Időrendi áttekintés	105
Névtár.....	109
Rövidítések jegyzéke	127
Jegyzetek.....	131

Zalaegerszeg az 1840-es években

Az utazó, aki 1848 előtt érkezett Zalaegerszegre, poros, sáros, jelentéktelen kis településnek láthatta a mezővárost. Dacára annak, hogy már több mint egy évszázada Zala megye állandó székhelye volt, alig öltött városias külsőt. Jelentősebb, kőből vagy téglából épült középületei a várost észak-dél ill. kelet-nyugat irányban átszelő országutak metszéspontjában álló, és a városképet két impozáns tornyával uraló plébániatemplom körül helyezkedtek el. Itt, a kanizsai és a körmendi út kereszteződésénél volt a mezőváros földesurának, a szombathelyi püspöknek fogadója, mellette az átvonuló katonaság szállásául szolgáló kvartélyház, attól kissé délre pedig a város kórháza (isptálya) és egyik gyógyszerháza. A város elemi iskolája és másik gyógyszerháza a fogadótól nyugatra, a piactér szélén állt. A plébániatemplom szomszédságában találhatta az utazó az egyemeletes városházát és a királyi posta hivatalát is, kissé hátrébb pedig az ugyancsak emeletes vármegyeházát a hozzá tartozó börtönépületekkel. Az 1840-es években mintegy 450 épülete lehetett Zalaegerszegnek, és ezek közül 420 – többségében boronaház – a mezőváros polgárainak tulajdonában volt. Az utazó meglepően sok újnak tűnő házat láthatott, mivel alig két évtizeddel korábban, 1826-ban csaknem az egész város leégett, és majdnem minden lakóházat újjá kellett építeni. Ekkor kezdődött Zalaegerszegen a tudatos városépítészeti. Szélesebb utcákat terveztek, és a tulajdonosokat arra ösztönözték, hogy kevésbé gyűlékony, tartósabb anyagokkal építsék fel és fedjék be házaikat. Megkezdték az utcák kavicsozását, a központban pedig deszkákból gyalogjárókat raktak le, és hozzáláttak a közvilágítás bevezetéséhez.¹

Zalaegerszeg mezőváros népességét tekintve harmadik volt a zalai települések sorában. A legnagyobb uradalmi központokban, Nagykanizsán és Keszthelyen kb. kétszer annyi lakos élt, mint Zalaegerszegen. Fényes Elek 1836-ban közzétett adatai szerint – az 1828-as országos összeírás alapján – Zalaegerszegnek 3454

lakosa volt, többségében katolikus, és mindössze 3 református, valamint 349 izraelita.² Zala megye 1831-ben készített útikönyve – az utak mentén fekvő települések rövid ismertetésénél – gyakorlatilag ezzel megegyező népességgel számolt. Ekkor 3457 lelket; 3098 katolikust, 354 zsidót, 2 reformátust és 3 evangélikust jegyeztek fel a városban.³ Fényes Elek 1847-ben megjelent statisztikája szerint jó egy évtizeddel később már 3944 lakosa volt Zalaegerszegnek.⁴ Az 1840-es évek derekán 59 elismert nemességű, és egy kétséges nemességű család élt Zalaegerszegen, összesen 176 felnőtt nemes férfival.⁵ A mezőváros nem nemes népességének összeírása 1847-ben 695 családot vett számba. A város 2903 nem nemes lakosából a férfiak száma némiképp meghaladta a nőkéét; az előbbieket 1497-en, míg az utóbbiak 1406-an voltak. A férfiak közül 615-en még gyermekek voltak. A 882 felnőtt férfiből 18 fő tartozott a tisztviselők és előkelőbbek, 265 a polgárok és kézművesek, 35 a nemesek szolgái, 52 a parasztok, 512 pedig a nincstelen zsellérek, egyéb lakosok és kertészek közé. Az összeírás csak a férfiak vallási összetételét részletezte, a lakosság teljes vallási megoszlásának arányát azonban e számok is jól érzékeltetik. Ezek szerint katolikus 1325, evangélikus 16, református 17, izraelita pedig 139 férfi volt.⁶ Az 1850-es évek elejének hivatalos népességi statisztikája szerint Zalaegerszeg lakossága a szabadságharc után némiképp megcsappant. A 3485 főnyi összlakosságon belül az 1820 főnyi női népességhez képest jelentősen alulmaradt a férfiak létszáma, ők mindössze 1665-en voltak. Vallási összetétel tekintetében Zalaegerszeg lakossága az alábbi képet mutatta: 2911 fő a katolikus vallást, 3 a református, 7 az evangélikus hitet gyakorolta, míg 564-en izraeliták voltak. A város lakossága szinte teljes egészében magyar nemzetiségű volt, csupán az iparosok között akadt 16 német.⁷ Rajtuk kívül még a viszonylag nagy létszámú, és önálló közösséggel rendelkező zsidóság egy része beszélhette a német nyelvet.

Iparát és kereskedelmét, egész gazdaságát, kiváltképp pedig vonzáskörzetét tekintve Zalaegerszeg ugyancsak elmaradt a legfejlettebb zalai településektől, Nagykanizsától és Keszthelytől. Népessége túlnyomórészt a mezőgazdaságból élt, önellátáson túl azonban kevés felesleget termelt. Nem véletlen, hogy Fényes

Elek is csupán jó borával és bő gubacstermésével tudta jellemezni a mezővárost.⁸ Az 1828-as általános adóalap összeírás adatai szerint a zalaegerszegi parasztok hagyományos módon, a háromnyomásos gazdálkodás szerint művelték szántóföldjeiket. A felosztott terület egy részét ősszel, másikat tavasszal vetették be, a maradék, mintegy 3/8-nyi ugaron pedig az állataikat, döntő részben szarvasmarháikat legeltették. A Zala folyó völgyében, mélyebben fekvő területeken, és az alacsonyabb dombhátaikon jó és közepes, míg a magasabb dombokon kifejezetten rossz volt a homokos, agyagos talaj termőértéke. A földek szétdaraboltsága, egymástól való távolsága miatt alig-alig használtak trágyát; a szántók 1/20, a szőlők 1/10 részét trágyázták csupán. A mezővárosnak elkülönített úrbéres legelője nem volt, az állatokat részben az ártéri réteken, részben az ugarnak hagyott szántóföldeken ill. az erdőkben legeltették. A Zala mentén fekvő réteket és kaszálókat, így a takarmányul szolgáló szénát és sarjút gyakorta pusztította a folyó áradása. Erdeje ugyan csak az uradalomnak volt, ám a város lakói bőven gyűjthettek tűzifát az uradalmi erdőkből.

A különféle úrbéri szolgáltatások – robot, fuvar stb. – terhe alól a földesúrral, a szombathelyi püspökkel kötött szerződés értelmében pénzfizetéssel váltotta meg magát a mezőváros, a terménytizedet, a szőlő kilencedet és tizedet azonban természetben adták. A mezővárosnak fél évig bormérési (korcsmáltatási) joga volt, amiből jelentős haszna származott a város polgárainak. Ezzel függött össze, hogy magas volt a szőlőművelés bére is. A mezőgazdasági idénymunkások nagy része egyes időszakokban más mesterséget folytatott. Jelentős megélhetést biztosított az állattenyésztés, valamint a város céhes kézművesipara is. Míg a gabonatermesztés területén Zalaegerszeg inkább csak önellátó volt, és kevés felesleget termelt – a város egy főre jutó szántóterülete 2,2 hold, legelője és rétje 1,1 hold, erdeje 1,6 hold, szőlője pedig 0,2 hold volt, és az egy holdra jutó jövedelem átlagos éves összege alig érte el a 2 forintot –, a mezőváros kézművesipara és kereskedelme viszonylag nagy mennyiségű és széles választékú iparcikkal látta el a környező kisebb településeket.⁹

Zalaegerszeg tiszta vonzáskörzete 18 300 főre, más városokkal megosztott vonzáskörzete pedig mintegy 24 településre, és ezek

kb. 8000 lakosára terjedt ki, elsősorban azokra a falvakra és kisebb mezővárosokra, ahol elenyésző számú kézműves és kereskedő élt. Zalaegerszeg 181 kézművese 1828-ban 36féle mesterséget folytatott. A mesterek – kevés kivétellel – folyamatosan, egész éven át dolgoztak. Egyharmaduk legalább egy, nyolcan közülük több mesterlegényt is foglalkoztattak. A város lakosságához képest igen magas, a nagyobb városokra jellemző arányú volt az építőiparban dolgozók létszáma. Zalaegerszegen 23 olyan mesterséget is űztek, amelynek képviselői a város vonzáskörzetébe tartozó más településeken nem dolgoztak. Legnagyobb számban az alábbi mesterségek fordultak elő Zalaegerszegen: 34 csizmadia 14 segéddel, 30 takács 5 segéddel, 14 szűcs 3 segéddel, 12 szabó 4 segéddel, 9 szűrszabó 5 segéddel, 6 asztalos 1 segéddel, végül 5 bogsnár 3 segéddel. A városkörnyék ellátásában nagy szerepük volt a mezővárosban élő kereskedőknek is. 1828-ban 17 kereskedőt és 3 fogadóst írtak össze Zalaegerszegen. Volt közöttük ló-, bőr-, vas-, és dohánykereskedő, több apróciikk-kereskedő, valamint három vásározó és egy-egy élelmiszerárú ill. sóárú is. A kereskedők túlnyomó többsége természetesen Zalaegerszegen is a zsidók közül került ki. Zalaegerszeg kézművesiparának termékei valamint a messzi földről ideszállított egyéb iparcikkek és élelmiszerek a város piacterén tartott hetivásárok alkalmával cseréltek gazdát, míg a kilenc nagyobb, országos vásáron elsősorban lovakat és szarvasmarhákat adtak-vettek. Az országos vásárok alkalmával Zalaegerszegre hozták portékáikat a nyugat-dunántúli mezővárosok kézművesei is.¹⁰

Zalaegerszeg talán az oktatás, művelődés és kulturális élet tekintetében maradt el leginkább Keszthelytől és Nagykanizsától. Működött ugyan a városban egy elemi iskola, melynek 1848-ban már 217 tanulója volt – sőt a helybeli izraeliták is fenntartottak egy saját elemi iskolát –, továbbá itt nyitotta meg kapuját 1847-ben Zala megye első kisdudóvója, gimnáziumot azonban többszöri próbálkozás ellenére sem sikerült alapítani.¹¹ Zalaegerszeg polgárainak reformkori társasélete pangott; csupán az 1830-as évek végén alakított olvasóegylet adott némi lehetőséget a közösségi művelődésre és szórakozásra. A polgári egylet az úgynevezett Festetics-féle házat bérelte ki, és a tagoktól kölcsönkapott búto-

rokkal, asztalokkal, székekkel, almáriummal, biliárdasztallal, valamint Deák Ferenc arcképével rendezte be. Megfelelő terem hiányában gyér volt a város színházi élete, a kaszinó pedig túlságosan szűknek bizonyult ahhoz, hogy kielégíthesse mind a helyi polgárok, mind a városban időnként megszálló zalai nemesek igényeit.¹²

Zalaegerszeg megyeközpont jellege 1848 előtt vajmi kevés hatást gyakorolt a város fejlődésére. A megye igazgatását és igazságszolgáltatását intéző tisztviselők többségének nem a megye székhelyén volt az állandó lakhelye. Zalaegerszegen bérelt szállásaikon legfőljebb néhány hetet töltöttek a megyegyűlések és törvényszéki ülések idején. A mindennapi hivatali teendők zömét amúgy is a járási tisztségviselők intézték, és az igazságszolgáltatási feladatok jelentős hányadát is a különböző uradalmak úriszékei végezték. Sem a tisztviselői gárda, sem az ügyfélforgalom nem összpontosult még annyira Zalaegerszegen, hogy akár gazdasági téren – a vendéglátói, kereskedelmi és kézművesipari megrendelések ösztönzésével –, akár kulturális téren – szélesebb értelmiségi réteg megjelenésével – jelentős hatást gyakorolhatott volna a mezőváros fejlődésére. A reformkorban számos, országos jelentőségű reformkezdeményezés színhelye volt a zalai megyeszékhely – indítványozójuk, a liberális megyevezetés azonban nem volt Zalaegerszeg állandó lakója. A mezőváros polgárai inkább csak pusztán szemlélői, semmint tevékeny részesei voltak Zala megye reformkori közéletének. A megyegyűléseken érvényesíthető politikai jogokkal csak a város nemesei rendelkeztek, a zalaegerszegi nemesek megyei szerepéről és politikai kapcsolatairól azonban alig-alig árulkodnak a rendelkezésünkre álló források.

A megyevezetés ellenben megkülönböztetett figyelemmel kísérte Zalaegerszeg önkormányzatának tevékenységét. A megyehatóság törvényességi felügyeletet gyakorolt a zalai mezővárosok vezetése és közpénzeinek kezelése felett. Mivel a mezővárosok önkormányzatának tevékenységét a földesurakkal kötött szerződések kevésbé – inkább csak általánosságban – szabályozták, a szokásjogon alapuló, részleteiben rendezetlen eljárások számtalan visszaélésre adtak alkalmat. A mezővárosok évről-évre panaszt

emelték egyes tisztviselők megválasztása, hivatali visszaélései vagy sikkasztásai ellen. A szabadelvű befolyás alatt álló zalai megyevezetés a mezővárosi önkormányzatok jogkörét és feladatait pontosan körülíró, részletesen rögzítő szabályrendeletek kidolgozásával próbálta elejét venni a további visszaéléseknek. Az 1840-es évek folyamán szinte valamennyi nagyobb zalai mezőváros ügye terítékre került a vármegye közgyűlésén.¹³

1840. január 21-én Zala megyéhez folyamodott Zalaegerszeg mezőváros tanácsa, kérve a Csáktornya számára kidolgozott, és ott már életbe is léptetett rendszabások zalaegerszegi bevezetését. A megye közgyűlése egy bizottságot nevezett ki, hogy a helytartótanács által is elfogadott csáktornyai rendszabályok alapján a zalaegerszegi szabályrendeletet kidolgozzák. Az ügy jelentőségét mutatja, hogy a bizottságot a megye első alispánja vezette, tagjai pedig a megye legfőbb tisztviselői; a főjegyző és a főügyész, valamint az egerszegi járás főszolgabírája voltak.¹⁴ A megyei bizottság javaslatai szerint a város polgárainak és háztulajdonosainak titkos szavazással egy 60 tagból álló külső tanácsot kellett választaniuk. A hatvanasok vagy választott polgárok – ha csak bünt nem követtek el, vagy más hivatalra meg nem választották őket – halálukig viselhették e tisztelet. Ők választották meg azután szótöbbséggel – és (elvileg) ugyancsak titkos szavazással – a város bíróját és 12 tanácsosát, továbbá ők tartoztak felügyelni az általuk választott belső tanács munkájára is. A megyei javaslat kikötötte, hogy „a város kebelében igen nagy számú, házzal bíró nemes lakosok és polgárok léteznek, kik a városnak majd egyharmadát teszik, kik szinte a földesuraságnak a nemtelenekkel egyaránt adóznak, házaikat s külső birtokaikat azokkal hasonló joggal bírják, sőt az újabb törvény értelmében a közterhek viselésében is részesülnek, azért az egész városi polgárság által választandó külső tanácsnak tagjaiból 20-an nemesek, 40-en pedig nemtelenek leendenek, de a választásukhoz minden különbség nélkül a nemesek s nemtelenek egyaránt szavazandának”.¹⁵

A bizottság által kimunkált rendszabásokat a megye 1840. augusztus 10-i közgyűlése kisebb módosításokkal jóváhagyta, és elrendelte a szabályok kihirdetését, életbeléptetését.¹⁶ A visszaéléseket azonban ezzel még nem sikerült elhárítani. 1840 no-

vemberében újabb panasz érkezett a bíróválasztás ellen, a következő év márciusában pedig a mezőváros tanácsa is panaszkodott a megyegyűlésen.¹⁷ Noha a megye által kidolgozott szabályrendelet kikötötte, hogy sem a mezőváros tanácsának, sem a választott polgárok testületének nem lehet tagja az, aki nem tud – vagy nem hajlandó – a gondjára bízott közpénzekről időben elszámolni, e szabálynak éveken keresztül nem sikerült érvényt szerezni. 1843 februárjában a püspöki uradalom tiszttartója is az elmaradt számadások elkészítését sürgette, és a város vezetőinek elszámoltatásához a megyétől kért támogatást.¹⁸

Hegyi Énok táblabíró, zalaegerszegi nemes, valamint a mezőváros több polgára az alábbi kérvényt nyújtotta be 1843. november 6-án Zala megye közgyűléséhez: „Magyar édes honunk szellemi s anyagi jóllétének haladási lépteivel a zalaegerszegi mezőváros is haladni kívánván, hogy e buzgó törekvéseiben elősegíttessen, alulírottak bátrak vagyunk a tekintetes nemes vármegyét alászan megkérni arra, hogy a mai korszellem szerinti rendezhetősünkre egy tekintetes megyei választmányt kegyesen kiküldeni méltóztasson”.¹⁹

A megfogalmazás politikai célzatú beavatkozást sejtetett, és valóban: Zala megye liberálisai a mezőváros önkormányzatán belül is érvényt próbáltak szerezni politikai befolyásuknak. Nem véletlen, hogy a mezőváros jogügyeinek rendezésével újonnan megbízott, tekintélyes tisztviselőkből álló megyei küldöttségben helyet kapott a zalai szabadelvű ellenzék egyik vezéregyénisége, Csertán Sándor táblabíró is.²⁰ Az új rendszabályokat ugyan hivatalosan csak jó másfél évvel később hagyták jóvá, a helyi liberálisok azonban már az 1844 novemberi bíróválasztás alkalmával lényeges változtatásokat vezettek be. Így pl. elérték, hogy a választás rendjének felügyeletére és a szavazás kimenetelének eldöntésére egy háromtagú – tekintélyes zalaegerszegi nemesekből álló – bizottságot választott a város. Még ennél is lényegesebb azonban, hogy – hivatkozva az 1843/1844-es országgyűlés ellenzéki többségének állásfoglalására, mely szerint a hatvanas vagy százas választópolgári testületek fennállása törvényellenes – elfogadta a város közgyűlése a bíró és a 12 tanácsos (belső tanács) „egész városi közönség” általi választását. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a liberális zalai megyevezetés Zalaegerszeg mezőváros önkormányzati előjáróinak választása során ugyanolyan reformokat léptetett életbe, mint amelyeket a pozsonyi országgyűlés ellenzéke a szabad királyi városok rendezésére nézve tervezett: a szűk körű választópolgári testület (hatvanasok vagy külső tanács) he-

lyett a mezőváros állandó lakosságának széles köre kapott választójogot.

1844. november 2-án tehát már nem a hatvanasok, hanem az „egész városi közönség” választotta meg Zalaegerszeg új előljáróit. A választást felügyelő háromtagú bizottságban ott volt a választójogi reformot kezdeményező Hegyi Énok táblabíró, és Zalabéri Horváth Vilmos, a zalai liberális ellenzék egyik radikális hangadója – kaszaházi birtokos – is. Városbíróvá közfelkiáltással Mantuano Józsefet, az olasz származású kéményseprő mestert választották. A tanácsosok sorában ott találjuk 1848 számos kiemelkedő zalaegerszegi szereplőjét, így pl. Pathy Jánost, a későbbi városbíró, vagy Járum Ferencet.²¹ Hasonló módon és eredménnyel zajlott le Zalaegerszeg 1845. november 4-i bíróválasztása is. Megtartotta hivatalát Mantuano József városbíró, és helyén maradt a megye liberális ellenzékének támogatását élvező előljárók többsége is. A választást felügyelő bizottságba bekerült a városban élő Koppány Ferenc, megyei főadószedő, Csillagh Lajos másodalispán sógora, Deák Ferenc szabadelvű politikájának egyik leghűségesebb támasza is. A választást követően a felügyelő bizottság három tagját – Koppány Ferencet, Hegyi Énokot és Légmán Elek táblabíró – tiszteletbeli tanácsosi címmel tüntette ki a mezőváros.²²

1846 márciusában végre a megye közgyűlése elé terjesztette Zalaegerszeg mezőváros rendezéséről szóló javaslatát Tuboly Mihály főjegyző, Csertán Sándor táblabíró és Farkas Imre főszolgabíró. A 90 §-ból álló, roppant részletes rendezési javaslatot „a helybeli körülményekhez, a már előbb is fentállott rendezési szabályokhoz, továbbá hazánk élő törvényeihez, és a kor kívánataihoz alkalmazva” dolgozták ki.²³ Alapjául a szabad királyi városok rendezésére készített országgyűlési reformjavaslat szolgált. Zalaegerszeg liberális rendezési javaslata írásban is rögzítette a már életbe léptetett reformot: a választójog kiszélesítését. A mezőváros önkormányzati reformjának másik leglényegesebb eleme az volt, hogy a „hatvanas” választott polgárok vagy külső tanács szerepét az újonnan létrehozott közgyűlés vette át.

A javaslat szerint választójoggal bírtak „a városi községnek mindazon teljes korú és bevett keresztyén vallású tagjai, kik a.)

állandóan a városban laknak és annak kebelében fekvő vagyont bírnak, b.) a város kebelében mint gyárosok, kereskedők vagy kézművesek letelepedtek, c.) kik mint orvosok, sebészek, gyógyszerárosok, ügyvédek, mérnökök és nyilvános oktatók a városban letelepedve vannak”. Választójogot kaptak azok a mesteremberek, gyárosok és kereskedők is, akik nem érték még el a nagykorúságot – 24. életévüket –, de betöltötték már a 18. esztendő, és külön háztartással rendelkeztek, valamint a „maguk kezére” (önállóan) dolgoztak. A szavazójoggal rendelkezők nyilvántartás-ára polgári névkönyv vezetését írta elő a javaslat.

A tervezet értelmében a mezőváros minden év novemberében újjáválasztja az alábbi tisztviselőket: bírót, tizenkét tanácsost, jegyzőt, adószedőt, kamarást vagy pénztárost és közgyámot. A város tisztújításán a bírót az uradalom három jelöltje közül, a többi tisztviselőt viszont jelölés nélkül, „általános szótöbbséggel” választják meg. „A választás minden egyes tisztviselőre külön szavazás, és pedig titkos szavazás által történik. Evégre minden választó, ki a névkönyvbe beírva van, egy-egy nevet külön papírosra följegyezve és tekeresbe hajtva, egy evégre szolgáló edénybe teszen. Ezen szavazatok a gyűlés színe előtt a tisztújítás vezetésére választott bizottmány által összeolvastatnak, és az, ki a szavazatok többségét elnyerte, választva van.”

A mezőváros közgyűlését a szavazati joggal rendelkező lakosok és a választott tisztviselők alkották. A közgyűlés minden egyes tagja egyenlő szavazattal rendelkezett. A javaslat meghatározta a közgyűlés összehívásának körülményeit, tanácskozási rendjét, az elnöklő városbíró jogait és kötelességeit, valamint a közgyűlés hatáskörét, tárgyait és feladatait. Ugyanígy járt el a város tanácsa esetében, amelynek hatósága kiterjedt mind a közigazgatásra, mind a bíraskodásra. Közigazgatási tekintetben a tanács hatósága alá tartozott a szorosabb értelemben vett közigazgatási tárgyak mellett a közgazdálkodás, az árvák ügye, a közoktatás és nevelés, a közadó, a rendőri felügyelés, valamint az örökbevallások, zálogok és hozományok bejegyzése. A városi tanács mint első folyamodású bíróság ítélezett a városi hatóság alatt levő lakosok „minden személyes és vagyonbeli polgári” ügyeit illetően, továbbá az 1840:22. tc. értelmében a csődperekben és az

1840:9. tc. szerint a mezői rendőrségi ügyekben. A javaslat mindezek részletezésén túl rendelkezett még a tisztviselők által vezetendő jegyzőkönyvekről és a különböző hivatali eljárások során fizetendő díjakról is.²⁴

Zala megye 1846. március 2-i közgyűlése – „addig is, ameddig az ilyes szabadalmazott mezővárosok országgyűlésileg rendeztetni nem fognak” – mind az előjárók választására, mind a város ügyeinek vezetésére nézve jóváhagyta a javaslatot, csupán egyetlen kikötést tett: „a városi tanács közé az eddigi gyakorlat értelmében tanácsosoknak a városban lakozó nemesek közül is választassanak”. A közgyűlés az elfogadott tervezet bevezetését és alkalmazását az egerszegi járás főszolgabírájára, Farkas Imrére bízta.²⁵

A mezőváros választójogi reformja persze súlyosan sértette a korábban kiváltságolt helyzetet élvező „választott polgárok” érdekeit. Az évek óta lappangó feszültségek, személyes és politikai ellentétek a város 1846. november 3-i tisztújítása során törtek felszínre. November 11-én mintegy 90 zalaegerszegi polgár kérte a vármegyétől a botrányos bíróválasztás körülményeinek kivizsgálását, és az őket ért sérelem orvoslását. A panaszosok a tisztújítás reggelén a városháza előtt várakoztak, azonban békés várakozásukat az összeférhetlenségéről és mocskolódásairól ismert „Osvald Károly vezérlete alatt már előtte való nap a hegyekről becsődített, lerészegített, s verekedési szándékkal megtelt nagyszámú sokaság” megzavarta, és őket erőszakkal a helyszín elhagyására kényszerítette. Többeket megvertek, és számos polgárt megakadályoztak választási jogának gyakorlásában. Osvald Károly ezután a „zsebéből elővett céduláruul csakhamar lefőispányolta az egész tanácsot” – azaz a maga jelöltjeit kiáltatta ki tisztviselőnek. A panaszosok szerint az újonnan megválasztott tisztviselők jelentős része, így maga Nagy József városbíró is adós volt bizonyos közpénzek elszámolásával – gyakorlatilag elsikkasztották azokat.²⁶

Zala megye közgyűlése Csillagh Lajos másodalispán vezetésével egy bizottságot rendelt ki az egerszegi tisztújítás kivizsgálására. A bizottságot felhatalmazták egyszersmind arra is, hogy ha bebizonyosodna a város tisztviselőinek alkalmatlansága, korábbi

hivatali visszaélése vagy hűtlen pénzkezelése, az illető tisztviselőket mozdítsák el hivatalukból, és helyettük választassanak másokat.²⁷

A vizsgálat elrendeléséről értesülő Osvald Károly – és hat társa – november 13-án az ellene panaszkodókat jelentette fel a vármegyénél. „Lefolyt 1844. év előtt Zalaegerszeg mezővárosának tisztválasztását mindig az egy értelem és érzelemtől fogva, minden korteskedés nélkül, legszebb renddel gyakoroltuk” – írta Osvald. „Történt azonban, hogy írt 1844. évben Járum Ferenc és Rozner Mihály a korteskedés magvát elhintvén, étel-ital által a népet felingerelvén, a legjobb jellemű egész tisztikart kitették. 1845-i tisztválasztáskor hasonló módon a nép közül sokakat elcsábítva zászlóhordozással a választási rendet nemcsak felzavarták, hanem jellem nélküli lakosokat (kiszorítván a magyarságot a választásból) tétettek előjárókká. [...] E folyó év november 3-i tisztválasztásnak részükre leendő szerencsés kivihetésére pedig a hegyi lakosokat vendégelni, ezeket mozsárágyú lövésekkel mulatsággal magokhoz édesgetni, s valamint ezeket, úgy a városbeli lakosokat avval ámtani szemtelenkedtek, ha hogy az egerszegi nemes urak a közmunkát, katonatartást meg nem teszik, és ezen terhek elvállalásáról írást nem adnak, a tisztválasztásban részt nem vehetnek, mert az új törvény így rendelte.”²⁸

A megyei vizsgálóbizottság 1846. december 1-jén kezdte meg a zalaegerszegi tisztújítás körülményeinek tisztázását. Mind az írásban benyújtott, mind pedig a szóban tett tanúvallomásokból bebizonyosodott, hogy a tisztújításon valóban történtek visszaélések. Az elnökséget nem a szabályrendeletben előírt háromtagú bizottság, hanem a járási főszolgabíró látta el. A választás nem fejenkénti szavazással, sőt az egyik párt teljes kirekesztésével (elzavarásával), és a tervezettnél két órával korábban történt.²⁹ A visszaéléseknek egyik koronatanúja a Zalaegerszegen élő Smalkovits Mihály, megyei főorvos volt. Smalkovits írásban benyújtott, és roppant részletes nyilatkozata többek között arról tanúskodott, hogy az Osvald Károly és Horváth Ferenc, megyei tisztes esküdt, valamint Merkl János által vezetett, „több hetekig dologtalanul toborzó, éjjel-nappal részegeskedő, [...] egyik korcsmából a másikba zalámboló, bősziült állatokként bömbölő, verekedő,

maga után jártában-keltében csupán gyalázatot s minden jók megvetését hátrahagyó csőcselék csapat magát magyarnak csúfolván, a náluknál tehetősb, eszesebb, józanabb magaviseletű, rendes foglalatosságaik után híven eljáró nyugalmas részét a városiaknak németeknek nevezte el, ezek közé számítván minden urakat is, kik [...] a tisztválasztó magyar párt kolomposának önkénye alatt közlegénykedni szégyenlettek, s velük ellenkező véleményben voltak”. A magyar párt többségét a főorvos véleménye szerint „a nép rongyosa s legalja” tette, és már előre hirdették, hogy nem hajlandók a városban még csak ki sem hirdetett megyei szabályrendelet alapján tartani a tisztújítást, sőt kijelentték azt is, hogy „a németeket inkább levetni, mintsem azoknak a választásban tért engedni készek”.³⁰

A megyei vizsgálóbizottság nemcsak azt derítette ki, hogy a tisztújítás az elfogadott szabályrendelet mellőzésével történt, hanem azt is, hogy a jogszerűtlenül megválasztott városbíró, továbbá öt tanácsosát és a kórház gondviselőjét korábban hűtlen kezelésért marasztalta el a püspöki uradalom úriszéke, ezért őket semmilyen városi hivatalra nem lehetett volna választani. A szóban forgó tisztviselőket elmozdították hivatalukból, és helyükre – az uradalom jóváhagyásával – ideiglenes tisztviselőket választottak.³¹

A vizsgálati iratokból kitűnik, hogy Zalaegerszeg 1846-os tisztújítása során ugyanaz a jelenség játszódtott le, mint Zala megye követválasztásai és tisztújításai során már évek óta: a liberális és konzervatív erők összecsapása. Míg a zalaegerszegi „magyar párt” vezetői, Osvald Károly, Horváth Ferenc és Fábíán Pál meggyőződéses konzervatívok voltak, és a kormánypárt megyei kortesvezérei közé tartoztak, addig a németnek csúfolt egerszegi párt hívei, akik „józan haladó lakosoknak” nevezték magukat, olyan meggyőződéses liberálisok köré csoportosultak, mint pl. Koppány Ferenc, Hegyi Énok vagy Légmán Elek.³² A konzervatívok zalaegerszegi hatalomátvételi kísérletét – amely ráadásul jogszerűtlenül történt – tulajdonképpen a liberális befolyás alatt álló megyevezetés hiúsította meg.

Osvald Károly és hívei azonban nem adták fel a harcot. Sikerült rávenniük az ideiglenesen megválasztott városbíró, Pathy

Jánost, hogy a város nevében a megye által kidolgozott liberális önkormányzati szabályrendelet megsemmisítését kérje az uralkodótól. A magyar királyi kancelláriához Bécsben, 1847. február 3-án benyújtott folyamodványban a városbíró előadta, hogy egy bizonyos „szabadelvű ügyvéd hazánk szellemi s anyagi jóllétének haladási léptei ürügye alatt” 1843 novemberében a város rendezését kérte a megyétől. „Ennek folytában közönségünk mellőztével a 14 folyamodó kérésére a választmány városunk rendezésére hazánk törvényei ellenébe egy cifra, s mint előre mondva volt, brit lábra állított rendezési javalatot szerkesztett.” A városbíró szerint a törvénytelen statutum a város tudta és beleegyezése nélkül készült, még ki sem hirdették, és így jogszerűen életbe sem léphetett. A város beligazgatása egészen 1843-ig „az ügyvivőknek mellőztével, anélkül, hogy tisztválasztásunk alkalmakor bennünket valaha angol forma szerint három biztos kormányzott volna, a legszebb egyetértésben, s mély csendben, minden korteskedés nélkül megtörtént”. Mielőtt azonban tárgyalni kezdte volna a megye a rendezési javaslatot, „máris 1844. évi bíró s tanácsválasztás a rendezési folyamodványt aláíró Járum Ferenc ingerkedéséből a legnagyobb eszem s iszommal telt korteskedésen ment keresztül”. Ennek lett állítólag a következménye, hogy az 1846-os tisztújítás előestéjén Járum Ferenc és társai, főképp ifjabb Handler István megrohanták és megrongálták Gróf Károly zalaegerszegi házát. Mindezekre való tekintettel a „brit lábra alakított statutum” megsemmisítését kérte a városbíró az uralkodótól.³³

A zalaegerszegi panaszlevelet a kancellária átküldte Budára a helytartótanácsához, a helytartótanács pedig Zala megyéhez fordult bővebb felvilágosítás végett. Az 1847 áprilisában érkezett helytartótanácsi leiratot az augusztus 4-i közgyűlés az előző évben kinevezett zalaegerszegi vizsgálóbizottság elé utalta, a megye közgyűlése pedig csak augusztus 30-án kezdődő ülésén tűzte napirendjére a kérdést. A Csillagh Lajos másodalispán által vezetett vizsgálóbizottság augusztus 31-én a városházára hívta össze Zalaegerszeg előjáróit és a két pártfelekezet híveit.³⁴ Itt Koppány Ferenc megyei főadószedő egy, a város 81 legtekintélyesebb és legvagyonosabb lakosa által aláírt nyilatkozatot terjesztett elő,

mely arról tanúskodott, hogy a városhíró a tudtuk nélkül kérte a szabályrendelet megsemmisítését, holott ők épp ellenkezőleg, annak legfelsőbb helyen történő megerősítését kívánták.³⁵ A vizsgálóbizottság kiderítette, hogy a város polgárai nem is ismerték a szabályrendelet tartalmát, ezért felolvasták a kérdéses rendeletet. A vizsgálóbizottság jelentése szerint „a felolvasás közben minden pontot a jelenlévőknek közhelyeslése s megnyugvása követte, azután pedig egyet sem véve ki, mindnyájan úgy nyilatkoztak, miként a felolvasott szabályoknak minden cikkelyét örömmel elfogadják”. Amikor a bizottság megkérdezte a jelenlévőket, miként kérhette korábban a városhíró a város közönsége nevében a szabályok megsemmisítését, „midőn most nincs előljáró, nincs polgár, ki a megsemmisíttetni kért szabályokat ne óhajtáná”, azt a választ nyerték, hogy „egy bizonyos napon az előjáróságot több polgárokkal együtt Osvald Károly úr minden okadás nélkül a városházához hívta, s ott elámította őket, miképp az előttük ismeretlen szabályok törvényellenesek s a városnak felelték károsak, s az ekképp elámítottak csakugyan kötelességül tették a tanácsnak és bírónak, miszerint a bíró és közönség nevében egy, a szabályoknak megsemmisítését kérő folyamodás készíttessék és nyújtsassék be Ófelségéhez; most azonban felvilágosítva lévén, a szabályoknak nem megsemmisítését, hanem megerősítését s részökrei kiadatását kérik”.³⁶

Mindezek után Zala megye közgyűlése úgy foglalt állást, hogy a dolog jelenlegi állásában az uralkodóhoz beterjesztett kérelem „érdeme és tárgya teljesen megszűnvén”, és az ügy illeténvaló lezárásáról értesíteni fogják a helytartótanácsot. A közgyűlés annak tulajdonította az egerszegi tisztújítás során történt súrlódásokat, hogy a főszolgabíró nem hirdette ki a mezővárosban szabályszerűen a megye által kidolgozott statutumot és annak közgyűlési jóváhagyását, ezért szigorúan utasították az egerszegi járás főszolgabíráját, hogy felelőtlen mulasztását minél előbb pótolja, és a mezőváros önkormányzatának tevékenységét szabályozó rendeletet annak rendje és módja szerint, hivatalosan hirdesse ki Zalaegerszegen. A szabályokat, „melyek időközben mint Tapolca mezővárosára is alkalmazottak, már legfőbb helyen is helybenhagyattak, s csak a törvények általi rendelkezésig szolgálnak”, együtt-

tal a helytartótanács elé terjesztette jóváhagyásra a megye közgyűlése.³⁷

A helytartótanács 1847 októberében nem emelt kifogást a szabályrendeletben rögzített lényeges politikai reformok ellen, csupán a városi tisztviselők fizetésének megállapítását hiányolta abból, továbbá arra kért választ, hogy vajon közölték-e a szabályrendeletet az uradalommal és a mezőváros földesurával.³⁸ Utóbbi kérdésre azt válaszolta 1847 decemberében az uradalom zalaegerszegi ügyvédje, Babos József, hogy ő maga a szabályok kidolgozása alkalmával a bizottsági üléseken mindvégig jelen volt, és az uradalom részéről hozzájárult a szabályokhoz, mert „ezekben egyebek nem foglaltatnak, mint a város közügyeinek s jövedelmeinek rendesebb s célszerűbb kezelése iránti rendeletek”. Mindezekre való tekintettel a püspöki uradalom ügyésze nem tett semmi lényeges tartalmi észrevételt, csupán a megfogalmazás pontosítását kívánta, és néhány apró kiegészítést javasolt.³⁹

A szabályrendelet tehát érvényben maradt, és annak alapján, immár rendezavarások nélkül került sor Zalaegerszeg 1847. november 4-i tisztújítására. A szabályszerűen végrehajtott tisztújítás során közfelkiáltással választották meg városbírónak a korábbi „ideiglenes” városbíró, nemes Pathy Jánost. Jegyzővé nemes Moczer Istvánt, tanácsossá Kovács Józsefet, nemes Szmodits Ignácot, nemes Szabó Lászlót, nemes Hajgató Lajost, nemes Horváth Jánost, Szekeres Istvánt, Szabó Józsefet, Benkő Józsefet, Gróf Károlyt, Rigó Ferencet, Lakatos Jánost és Horváth István kovácsot, míg közgyámmá Paslek Imrét, pénztárnokká Krosecz Jánost, adószedővé Braunstein Józsefet, kórházi gondnoknak Sipos Ferencet, téglafelügyelőnek Seregélyes Istvánt, végül ellenőrnek Kovács Imrét választották. November 8-án választották meg a város ügyvédjévé Dervarics László táblabíró – „ki eddig is, kivált az elkülönözési perben a város ügyeit oly dicséretesen folytatta és jogait védelmezte” –, orvosává pedig Fidor Jánost.⁴⁰ Ez a tisztikar volt azután hivatalban 1848 márciusában, a pesti forradalom kitörésekor is.

Zalaegerszeg polgárai 1848. március 17-én értesültek „a pesti mozgalmak felől”. A város népe azonban már előző nap, március 16-án megmozdult. Hírül véve, hogy a Zalaegerszegre érkező Deák Ferenc, a magyar reformellenzék korábbi vezére végre elvállalta az országgyűlési követséget, március 16-án este Deák szállása közelében kivilágították a főutcákra néző ablakokat. „Később fáklyás zenével tisztelgett a városi polgárság. Mindnyájan éreztük, hogy Deák Ferencre büszkék vagyunk” – jegyezte fel a Pesti Hírlap zalaegerszegi tudósítója.⁴¹ A pesti forradalom győzelme Zalaegerszegen nem idézett elő a korábbi években történetekhez hasonló politikai bonyodalmakat vagy társadalmi megrázkódtatásokat. Kifejezetten politikai tartalmú testületi állásfoglalással is csak elvétve találkozhatunk. Amikor március 30-án Zala megye liberális vezetői megalakították a rendre ügyelő központi választmányt, tagjává nevezték ki Zalaegerszeg városbíráját, Pathy Jánost, valamint egyik polgárát, Horváth Imrét is.⁴²

Zalaegerszeg mezőváros közgyűlésén 1848. április 2-án olvasták fel a pesti 12 pont nyomán Szombathelyen, március 17-én alkotott 16 pontos, valamint Nagykanizsán, március 20-án elfogadott 12 pontos követeléseket. Az azokban foglalt kívánalmakat Zalaegerszeg közgyűlése is „örömmel és készséggel” elfogadta, mindössze a kanizsaiak 3. pontjához – „Óhajtjuk minden vallás és polgári tekintet nélkül, minden honlakosra nézve a törvény előtti egyenlőséget” – fűzte hozzá, hogy ezt Zalaegerszeg csupán „a törvényesen bevett vallásokra” kívánja érteni. (A zsidóság jog-egyenlősége elől a mezőváros közgyűlése elzárkózott.) A város egyszersmind tisztelettel kérte Zala megye országgyűlési követét, hogy segítsenek törvénybe iktatni a szombathelyi és nagykanizsai követeléseket.⁴³

Zalaegerszeg április 16-i közgyűlésén ismertették Pest város felhívását, amely támogatást kért a kivívott nemzeti szabadság megörökítésére a főváros Szabadság terén felállítandó emlékmű

elkészítéséhez. Zalaegerszeg közgyűlési jegyzőkönyve szerint „az egész magyar honra a szabadságot kivívott és üdvöt árasztott di-cső napnak emlékét ezen mezővárosi közönség is lelkes hazafiúi buzgalommal szinte örökíteni kívánván”, Pest levelét „a legnagyobb örömezzéssel” fogadták, az aláírási ívre rögtön feljegyezték a város pénztárából ajánlott 10 pengőforintot, és adakozásra szólították fel a polgárokat.⁴⁴

1848/1849-ben Zalaegerszegen nem igazán történtek látványos események. Az egyetlen kivétel talán csak az áprilisi törvények május 8-i ünnepélyes kihirdetése volt. Erre a vármegyeház előtti téren, hatalmas tömeg jelenlétében tartott népgyűlésen került sor. Ugyanezen a napon fogadta el Zala megye közgyűlése – immár a vármegyeháza falai között – a megye új vezető testületének, állandó bizottmányának névsorát. A több mint ezer tagú, népes bizottmányba Zalaegerszeg maga választotta képviselőit, kb. hetvenet.⁴⁵

A forradalom vívmányai közül Zalaegerszegen elsőként a nemzetőrség felállítása valósult meg. A város március 21-i rendkívüli közgyűlésén – a helyi liberálisok élén – megjelent a zalai ellenzéki párt egyik vezéregyénisége, Zalabéri Horváth János cs. kir. kamarás, és tájékoztatta a résztvevőket „a majd minden európai statusokban előfordult rendkívüli eseményekről”, valamint a vér nélküli pesti forradalom győzelméről. Horváth felolvastatta barátjának, Csány Lászlónak „a Budapesti eseményeket hűn rajzoló” levelét, melyben arról is szó esett többek között, hogy Pesten „polgári katonaság őrökdi a közcsend felett”. Ezután Horváth a város közönségét „a közcsönd és bátorság fenntartása végett, több más városok példájára – addig is, míg a törvény-szerűleg megállapítandó rendes nemzeti őrsereg annak idejében rendeztetni fogna – egy ideiglenes polgári őrseregnek felállítására s alakítására lelkesen felszólította és hathatósan buzdította”.

A város közgyűlési jegyzőkönyvének tanúsága szerint Zalabéri Horváth János felhívására „a közcsend és bátorság fenntartására megkívántató polgári őrseregnek alakítása nem csak egyhangúlag és legnagyobb lelkesedéssel elhatározott, hanem a kibocsájtott aláírási ívre többen a jelenlévők közül még a gyűlés alatt az őrseregbe magokat beírván, annak minél előbb leendő életbelépteté-

se meg is kezdetett”. A szükséges rendszabályok kidolgozására rögtön kineveztek egy hétagú bizottságot. Ennek két nyugalmazott cs. kir. katonatiszt (Bertalan József huszárszázados és Croboth Ferenc főhadnagy), két tekintélyes nemes, megyei táblabíró (Horváth Vilmos és Könczöl Ferenc), valamint 3 városi polgár (Mantuanó József, Fidor János, Katona János) lett a tagja. A város közgyűlése határozatot hozott még arról is, hogy a „polgári őrsereg” tagjait „nemzeti jel”-lel fogják megkülönböztetni, ezt a jelvényt pedig a Sipos Boldizsár gombkötő mester által bemutatott minta alapján készítették el. Mindezek után a város közgyűlése Zalaegerszeg tiszteletbeli polgárává nevezte ki a nemzetőrség alakítását indítványozó Zalabéri Horváth Jánost.⁴⁶

E lépésekkel Zalaegerszeg mezőváros Zalaiban elsőként, de az országban is az első között megkezdte az egyik legjelentősebb forradalmi vívmány, a nemzetőrség felállítását. A Magyarországon korábban ismeretlen, és 1848-ban francia mintára bevezetett intézmény két szempontból is átlépett a társadalmi különbségeken. Amíg korábban az állandó cs. kir. katonaságon kívül csupán a nemesi felkelésekben való részvételre kötelezett nemesek, és a nemesi jogokkal testületileg rendelkező szabad királyi városok polgárőrségei tarthattak fegyvert, most, a nemzetőrségi alakulatok keretében (egészen a nemzetőrségi törvény életbeléptetéséig) a legszélesebb néprétegek is részesülhettek e kiváltságban, ráadásul a nemzetőrségekben elvileg egyenlő volt nemes és nem nemes. Az 1848 márciusában országszerte szerveződő nemzetőrségek magvát a legtöbb városban a már korábban is létező polgárőrségek adhatták. E polgári fegyveres testületeket még a napóleoni háborúk idején szervezték meg a szabad királyi városokban, majd példájukat sok mezőváros is követte. A forradalom idején ezek, a korábbi évtizedekben csupán ünnepnapok parádézására használt alakulatok léptek először őrszolgálatba, hogy fenntartsák a városok belső rendjét és nyugalma.⁴⁷

Zala megyében 1848 tavaszán egyedül Légrád mezőváros rendelkezett mintegy 130 főnyi, puskával és karddal felfegyverzett, régebb óta fennálló polgárőrséggel.⁴⁸ Zalaegerszeg városi őrserege csupán átmenetileg nevezte magát „polgári őrsereg”-nek. A mezőváros levéltárában fennmaradt, március 21-éről szár-

mazó aláírási íven már ezt olvashatjuk: „A nemzeti őrsereghez mint közember magamat bérom”. A zalacgerszegi nemzetőrök első jegyzékén 283 név szerepel. Ezek közül 215 saját kezű aláírás, 68 esetben pedig egy-egy „x” található a nevek után; utóbbiak valamennyien analfabéták voltak. Bizonyítja tehát a névjegyzék is, hogy a város nemzetőrei közé nagy számmal írták fel magukat azok a (zömében kézműves foglalkozású) lakosok, akik az alsóbb néprétegekhez tartozván, írástudatlanok voltak. Ugyanakkor bizonyítja azt is, hogy a Zalacgerszegen mint megyeszékhelyen lakó nemesi származású tisztviselők és táblabírák is szép számmal álltak be városi nemzetőrnek, így pl. Csillagh Lajos megyei alispán fia, Csillagh László (későbbi honvédszázados), vagy az alispán sógora, Koppány Ferenc megyei főadószedő.

A következő napokban (főként március 23-án) a város céhei külön gyűléseket tartottak, ahol a céhtagok testületileg iratkoztak fel a nemzetőrség névjegyzékébe. A lakatos, asztalos, esztergályos, kádár, puskás és órás egyesült céh tagjai a nemzetőrség alakítására nézve a következő kívánságukat terjesztették elő: 1. „ha ezen őrsereg szerkesztetik, legyen jussa arra is, hogy ha netalán n[eme]ls ember tenné a kiszökést, ne kellessék azeránt további jelentést tenni, hanem tartozzon azoknak személye is minden megkülönböztetés nélkül az őrsereg joga alá, s neki engedelmeskedni”, 2. „minden őrsereghez beiktatott egyénnek tulajdon fegyvere legyen”, 3. „ezen őrsereg csak egyedül a városi biztosításra, és továbbá is, nem pedig ideiglen állíttasson fel!”⁴⁹

Az a körülmény, hogy Zalacgerszeg nemzetőrsége a város legszegényebb zselléreit és kézműveseit is soraiba engedte, továbbá a céhbeli iparosok követelései, hogy kapjanak fegyvert, állandó alakulat létesüljön, ráadásul adott esetben polgárok bíraskodhasanak a nemesek felett is, aggodalomba ejtették a máskülönben liberális elveket valló Csillagh Lajos alispánt. 1848. március 23-án kelt levelében az alispán figyelmeztette Farkas Imrét, az egerszegi járás főszolgabíráját, hogy „Egerszeget látatlan ne hagyja, nem csak azért, hogy itt számos izgatók lehetnek, de a polgári őrségnek elvem elleni fölállítása is több zavart okozhat, mint békét eszközölhet, ily különb fajú s érdekű lakosa a városnak figyelemtartást vélekedésem szerint igényöl”. Csillagh kérte a

főszolgabíró, hogy „Egerszegen lakják, és a csend fenntartására éber figyelemmel őrködni méltóztasson”.⁵⁰

Az 1848 márciusában felállított nemzetőrségek az első napokban ugyan csupán helyi karhatalmi feladatokat láttak el, és az első hivatalos rendelkezések szerint is ez volt a feladatuk, de sokhelyütt, így Zalaegerszegen is „megsejtették” a létrehozók igazi szándékát. Az ország hatalomra került ellenzéki vezetői egy Ausztriától független nemzeti haderő csíráját látták a nemzetőrségben. Zalaegerszeg közgyűlése 1848. április 2-án hozta az alábbi határozatot: „Minthogy pedig ezen város kebelében is már alakított őrseregnek nemcsak a[z] volna rendeltetése, hogy a belcsendre és bátorságra ügyeljen föl, hanem egyszersmind szükség esetiben a nemzeti függetlenségnek s szabadságnak megőrzésére is gyámolul szolgáljon, ezen szép kívátnak pedig csak úgy felelhetne meg, ha a szükséges hadi gyakorlatokban oktatást nyerend, ugyanazért a felállított nemzeti őrseregnek a fegyver gyakorlásában leendő oktatása elrendeltetvén, ha hogy az őrsereg közt elegendő kiképezett egyének, kik az oktatást teljesítenék, nem találhatnának, evégre a városi közönség ilyeseknek felfogadását egyhangúlag elhatározza.”⁵¹

A zalai nemzetőrség szervezésének első eredményeiről április 4-én számolt be Csillagh Lajos alispán a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottságnak: „Zalaegerszeg mezővárosban mintegy négyszáz, Kanizsán hatszáz, Keszthelyen négyszáz főből álló rendőrök állíttattak fel, ezek azonban részint föld-, részint szőlőbirtokosok, nappal munkájuk után látnak, éjjel őrködnék tulajdon puskájokkal vagy fejszékkel. Az egerszegi rendőrsereg számára a várőrő hajdúk által elhasznált 30 darab puskát adattam csak ki, mivel több használni valóval nem bírtunk”.⁵²

A nemzetőrségre vonatkozó ideiglenes rendszabályok kidolgozásával megbízott választmány jegyzőkönyvét a város április 8-i tanácsülésén olvasták fel. Az ekkor elfogadott rendszabályokat sajnos nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy a választmány felszólította a város vezetőit, gondoskodjanak a nemzetőrség őrjáratozásához szükséges eszközökről; dobokról, lámpákról és ágyakról. (Utóbbiak az őrszoba számára voltak szükségesek.) Mind ezeknek, mind pedig a kért nemzetiszínű zászlónak elkészítteté-

sével Pathy János városbíró bízta meg.⁵³ Zalaegerszeg tanács-
ülése április 29-én hagyta jóvá a megrendelt termékek kifizeté-
sét. Ezek szerint az „őrsereg” zászlaját Zanathy Pál szabómester
és Gecsovits György gombkötő készítette el, míg Renner József
szíjgyártó az őrszolgálatot teljesítők számára készített puskaszíjja-
kat.⁵⁴

Arról, hogy a zalaegerszegi nemzetőrök – hasonlóan más vá-
rosok nemzetőreihez – valóban őrszolgálatot láttak el, csupán egy
botrányos eset kapcsán értesülünk. 1848. április 22-én este lopá-
son érték tetten a megyén átvonuló cs. kir. 7., Hardegg vértess-
ezred őrnagyi osztályának Zalaegerszegre beszállásolt egyik köz-
katonáját, mire a katona verekedni kezdett. A „vérengzés” hírére
a helyszínrre sietett két, fegyveres szolgálatot teljesítő őr a „polgá-
ri őrsereg”-ből: Gyuk Ferenc és Prukker József. A katona vasvillá-
val támadt a szuronyos puskával felfegyverzett nemzetőrökre. A
nemzetőrök a támadást elhárították, a katonát szuronyukkal meg-
sebesítették, majd foglyul ejtették és megkötözve a városházához
kísérték, ahol azután bebörtönözték. Az eset kapcsán tett vallo-
másokból értesülünk arról is, hogy a város nemzetőrei felváltva
teljesítettek őrszolgálatot a legfontosabb épületek, így pl. a vá-
rosháza előtt is.⁵⁵

Április 25-én írott levelében (majd egy, a városbíró által veze-
tett küldöttség révén személyesen is) földesurához, a szombathe-
lyi püspökhöz fordult Zalaegerszeg mezőváros tanácsa, hogy se-
gélyt kérjen a nemzetőrség felfegyverzéséhez. Kérelmükben
kijelentették: „A szabadságérzetből egész mívelt Európában
feltámadott s tűz lángként elterjedett eddigi ismételten általános
népmozgalmak legyőzhetetlen szellemi ereje szép hazánknak
ezredéven át önerejéből dicsőségesen fennállott alkotmányát a
feudális viszonyok megszüntével békés úton népképviselési
alapon az öszves polgárookra kiterjesztvén, szabad nemzeti önállá-
sunk a jelen s jövőre megállapított. A zalaegerszegi városi pol-
gárság velünk együtt erősen meggyőződve van, hogy ilyképp
békés úton nemzeti független önállhatás és fennmaradá-
sunk[nak], kivált a jelen rendkívüli mozgalmakban, nélkülözhe-
tetlen s majdnem egyedüli feltétele a törvényben megállapított
nemzeti őrség felállítása s rendezése, mi nélkül a nemzet szabad-

sága is veszélyeztethetik. Ily meggyőződéstől áthatva polgártársainkkal együtt már előre, a csend és rend fenntartását tartva szem előtt, városunkban a törvény kihirdetését megelőző ideiglenes nemzeti őrséget alakítottunk, kik egyszersmind a város kebelében minden egyeseknek vagyonát és személyét is őrzik és védelmezik.” Válaszul a zalaegerszegiek kérelmére május 5-én 200 ezüsförintot utaltatott ki Balassa Gábor szombathelyi püspök a kért célra.⁵⁶

A nemzetőrségről szóló törvényt – csakúgy mint az ország függetlenségét és polgári átalakulását biztosító egyéb törvényeket – 1848. április 11-én szentesítette az uralkodó. A törvények hivatalos kihirdetésére a zalai megyeszékhelyen – mint már említettük – a május 8-án tartott népképviselői gyűlésen került sor. Ekkor vált ismertté Zalaegerszegen a „nemzeti őrseregről” hozott 22. törvénycikk is. Míg korábban a nemzetőrségbe gyakorlatilag bárki önként beléphetett, most a törvény korlátozta, és bizonyos vagyoni, jövedelmi cenzushoz kötötte, egyúttal pedig kötelezővé tette a nemzetőri szolgálatot. Ennek értelmében mindazok, „kik városokban vagy rendezett tanácsal ellátott községekben, 200 pengőfőforint értékű házat vagy földet, egyéb községekben fél telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul bírnak, vagy ha ily birtokot nem bírnak is, de 100 pengőfőforint évenkénti tiszta jövedelmök van, húsz éves koruktól ötven éves korukig – ha gazdai hatalom alatt nincsenek – a nemzetőrségbe beirandók, és fegyveres szolgálatot tenni tartoznak”. A törvénycikk 3. paragrafusa azonban kimondta még azt is, hogy a helyi hatóságok „a nemzetőrségbe még más oly honpolgárokat is besorozhatnak, kiket az alkotmányos rend fenntartásában érdekletteknek, s e kitüntetésre méltóknak ítélnék”.⁵⁷

A nemzetőrségi törvény végrehajtása és a nemzetőrök összefirása – a megye állandó bizottmányának rendeletei nyomán – 1848 májusában csaknem egész Zala megyében megtörtént. Akadtak ugyan olyan települések, amelyeknek lakosai csupán átkos terhet láttak a nemzetőrségi szolgálatban, más településeken viszont a nemzetőrség esetleges fegyveres lázadásától tartott az alispán, de Zalaegerszeg nem tartozott sem az előbbiekre, sem az utóbbiak sorába, legalább is nem maradt írásos nyoma annak,

hogy okozott-e bármiféle komolyabb bonyodalmat a város nemzetőrségének átszervezése.⁵⁸

A törvény végrehajtása más városokhoz hasonlóan Zalaegerszegen is leszűkítette a nemzetőrség társadalmi bázisát. Azok a nincstelen zsellérek és kézművesek, akik március utolsó napjaiban nagy lelkesedéssel iratkoztak fel nemzetőrnek, most kiszorultak a helyi alakulatból. Május végére a korábbi önkéntesek közül csak mintegy 150-en maradtak az állandó nemzetőrség soraiban. A törvény rendelkezéseinek megfelelően átszervezett zalaegerszegi nemzetőrség összeírását a megye állandó bizottmányának június 5-i ülésén mutatták be.⁵⁹ A városbíró és a város jegyzője által készített összeírás lakóhely szerint, a házzámok növekvő sorrendjében vette számba Zalaegerszeg 286 nemzetőrét. Az összeíráshoz a megye által készítettet formanyomtatványt használták fel. Ennek rovatai a nemzetőrök nevét, életkorát, foglalkozását és nemzetőri rangját tartalmazták, az egészségi állapotra vonatkozó megjegyzésekkel. A pontos szociális összetétel ugyan – a vagyon és a jövedelem feltüntetésének hiányában – nem határozható meg, a megjegyzésekből azonban nyilvánvalóvá válik, hogy elenyésző azoknak a száma, akik a szolgálatra kötelezettekén túl önként álltak be nemzetőrnek. Mindössze két fő, egy ügyvéd és egy takács önkéntes ajánlkozását hagyta jóvá a város vezetése. A kötelezően beírtak között viszont többen is akadtak, akik egészségi problémáik miatt tulajdonképpen alkalmatlanok lettek volna a szolgálatra. Kilenc főnek voltak ilyen jellegű panaszai: „hibás” a keze vagy a lába, sérült, süket vagy nagyothalló.

A zalaegerszegi nemzetőrség társadalmi összetétele 1848 júniusának elején – az összeírás alapján – a következő volt:

Nemzetőri rang	Foglalkozás					
	Értel- miségi	Kéz- műves	Föld- műves	Keres- kedő	Foga- dós	Össze- sen
főhadnagy	1	-	-	-	-	1
hadnagy	2	1	-	1	-	4
őrmester	2	2	-	-	-	4
tizedes	1	16	-	-	-	17
közlegény	25	187	43	3	2	260
összlétszám:	31	206	43	4	2	286

A város nemzetőrségének zömét, az összlétszám 72 %-át a céhekbe tömörülő kézművesek alkották, közülük is kiemelkedik a csizmadiák (62 fő) és a takácsok (27 fő) nagy száma. A földművesek viszonylag kis számban, mindössze 15 %-ban kerültek be a nemzetőrségbe. A város kereskedői és fogadósai alig-alig képviseltették magukat, arányuk együttesen is csupán 2 %-nyi volt. Hozzájuk képest nagy arányú az értelmiség részvétele: közel 11 %. Ők döntő többségben a megyeszékhelyen szolgálatot teljesítő, jogot végzett megyei tisztviselők soraiból kerültek ki, de akadt közöttük orvos, sebész, gyógyszerész, nyomdász és mérnök is. Az értelmiségiek persze nem sokáig maradtak a zalacgerszegi nemzetőrség kötelékében – többen közülük már június elején beálltak a 7. honvédsázlóalj önkéntesei közé, így pl. Árvay Sándor ügyvéd (közvitész), Baranyay Pál táblabíró (közvitész), Bán Sándor megyei írnok (hadnagy).

A zalacgerszegi nemzetőrök közül 283 fő életkorát ismerjük. Közülük 1 fő volt 58 éves (önkéntes), a többiek az előírt 20-50 év közötti korosztályhoz tartoztak. A város nemzetőrségének életkor szerinti összetétele az alábbi volt:

20-25 év közötti	33 fő	12 %
26-30 év közötti	59 fő	21 %
31-35 év közötti	52 fő	18 %
36-40 év közötti	69 fő	24 %
41-45 év közötti	39 fő	14 %
46-50 év közötti	30 fő	10 %
ismeretlen	3 fő	1 %
összesen:	285 fő	100 %

A fentiekből kitűnik, hogy legnagyobb arányban a 31-40 közötti korosztály képviseltette magát (42 %), míg a 20-30 évesek a nemzetőrség 33 %-át, végül a 41-50 évesek a 24 %-át alkották.

Ami a zalaegerszegi nemzetőrség szervezeti felépítését és tiszti ill. altiszti karát illeti, helyenként ellentmondásos adatokkal találkozhatunk. Egy keltezetlen fogalmazvány szerint a város nemzetőrsége eredetileg (április folyamán?) két századból álló zászlóaljat alkotott. A zászlóalj élén egy őrnagy állott, és mindegyik századhoz 1 kapitány, 1 főhadnagy, 2 alhadnagy, 2 strázsamester (őrmester) és 10 tizedes (káplár) tartozott. A századok négy szakaszból álltak, és közvetlenül a zászlóaljtörzshöz tartozott még alhadnagyi rangban egy segédtiszt és egy zászlótartó.⁶⁰ A zalaegerszegi nemzetőrök ismertett összeírásában viszont az őrnagy valamint a kapitányok nem szerepelnek, és a többi tisztséget is részben mások töltik be. Az összeírásból végülis nem derül ki egyértelműen, hogy egy vagy két századról van-e szó. De hogy még bonyolultabb legyen az ügy, fennmaradt egy harmadik, 1848. június 18-ról származó névjegyzék is. Ez egy századba sorolta be a város valamennyi nemzetőrét. A szakaszokat lakóhely szerint, a házsámok sorrendjében alakították ki. Ebben a névjegyzékben megint 2 százados szerepel, és jórészt más a hadnagyságok és az őrmesterek személye is mint a megyei összeírásban, holott a két összeírás között legfeljebb 3-4 hét telhetett el.⁶¹ Akár egy, akár két századból állott is 1848 nyarának elején Zalaegerszeg nemzetőrsége, június elején új helyzet állott elő. Ekkor

vette kezdetét Zalában is a honvéd önkéntesek toborzása, a korábban csupán helyi karhatalmi szolgálatot teljesítő nemzetőr alakulatokat pedig kimozdították, és járási zászlóaljakra vonták össze.

Magyarország és Horvátország politikai viszonya olyan feszültté vált 1848 júniusára, hogy tartani lehetett a horvát bán csapatainak betörésétől. A támadás elhárítására és a horvátok elrettentésére Csány László, mint a Batthyány-kormány kormánybiztosa, egy kisebb részben sorkatonaságból és honvéddzázlójakból, nagyjából pedig nemzetőrökből álló védőkordont szervezett a horvát határszélre; Zala, Somogy és Baranya megyének a Dráva folyó által határolt peremére. Zala megye állandó bizottmánya 1848. június 17-én 6000 nemzetőrönkéntes kiállítását és őrszolgálatra vezénylését határozta el. A zalai nemzetőrség július 3-án kezdte meg a kivonulást, és 7-10-c körül foglalta el a helyét a védelmi rendszerben. A zalai nemzetőröket két lépcsőben; részben a Muraközben, részben pedig a Mura innenső partján (Csáktornytól Domborúig ill. Lendvától Lete-nyéig), főként az átkelőhelyek védelmére helyezték el. A zalai nemzetőrök első váltása egy hónapnyi őrszolgálatra vállalkozott, így augusztus elejéig fel kellett készülni a 2. váltásnak is a kiindulásra.⁶²

Zalaegerszeg mezőváros tanácsa rögtön a megyegyűlés utáni napon, június 18-án intézkedett nemzetőrségének kimozdításáról: „Miután a megyéhez érkezett miniszteri rendelet, s ennek folytatában hozatott megyei végzés által a hon védelmére ezen m[ező]városi nemzetőrsereg [...] 71 főből álló csapatnak kimozdítására kötelezve is volna, ennek kiállítása érdekében elhatároztatik, hogy mindenekelőtt a nemzeti őrsereg lelkesen a tanács által szólítottasson fel arra, miszerint a vésszel környezett honunk védelmére minél nagyobb számmal önként fegyvert ragadni, s a rendeltetési helyre kiindulni hazafiúi kötelességeknek tartsák, ha azonban [...] önként ajánlkozókbul a kívánt szám ki nem kerülne, azon esetre a határozott számnak kiegészítését a tanács sorshúzás vagy kinevezés által fogja eszközölni, mely utolsó esetben akit a sor találand, ha helyes s fontos okoknál fogva maga személyesen el nem mehetne, maga helyett mást ugyan helye[tt]síthet, de

csak nemzeti őrt és nem mást. Mivel pedig az ilyen kimozdítandó csapatnál a lehetőségig az egyenlőség is a ruházatban megkívánthatnák, amennyire a szegényebb önként ajánlkozók közül maguknak vászon felső öltönyt, vagyis úgynevezett foszlányt készíttetni képesek nem lennének, ezeket a városi közönség fogja azokkal ellátni”.⁶³

Miközben megkezdődött az egerszegi önkéntes nemzetőrök felszerelése és felkészítése a kimozdításra, a helyi nemzetőrségbe addig be sem vett (és a törvény értelmében be sem vehető) zsidók is nemzetőri szolgálatra jelentkeztek. A város június 21-i tanácsülésére terjesztették be kérvényüket: „miután az ő keblekből is többen mint önkéntesek a hon védelmére ezen m[ező]-városból kiindítandó őrsereggel elmenni szándékoznak, azok a kiindulandó nemzeti őrsereg közé soroztatnának be”. A Zala megyei izraeliták 1848-as összeírása szerint Zalaegerszegen ekkor 124 fő 18 és 50 év közötti zsidó férfi élt, ezeknek többsége alkalmas lehetett a szolgálatra. Átlátta ezt Zalaegerszeg tanácsa is, és – hasonlóan más városokhoz – kijelentette: „jóllehet a rendes őrsereg sorában az izraelita lakosok még eddig felvéve nem volnának, nehogy azonban ezen hazafiúi buzgóságokban legkisebb ellen-szenv által is akadályoztassanak, ha hogy őket a tanács méltóknak találja a megkülönböztetésre, a kiindulandó őrsereg közé leendő besoroztatások elrendeltetik”.⁶⁴ A város levéltárában található egy keltezetlen névjegyzék, amely szerint 24-24 izraelitát osztottak be a zalaegerszegi nemzetőrség első és második századába,⁶⁵ ez azonban nem jelentette egyben azt is, hogy felvették őket az állandó nemzetőrség tagjai közé, csupán a Dráva-menti szolgálatot engedélyezték számukra.

Június 22-én felesketett, kiinduló nemzetőrsége számára a szombathelyi püspöktől még májusban kapott összegből utalt ki július 5-én 60 ezüstofforintot a város tanácsa, július 8-án pedig újabb segély összegyűjtését rendelte el. Július 8-án intézkedtek a nemzetőrség második váltásának felállításáról is. Miután nem akadt elég önkéntes, sorshúzást rendeltek el. A második váltás kiindulásáig akkor még ugyan négy hét volt hátra, de azért sietett a tanács az elvonulók kijelölésével, hogy a váltás „addig a hadi gyakorlatban betaníttasson”.⁶⁶ A sorshúzást végül július 16-án

tartották meg, ekkor Zalaegerszegen 73 nemzetőrt jelöltek ki a második váltáshoz. Ugyanezen a napon folyamodott ismét a város tanácsához a helyi izraelita közösség, és „azon helybeli izraelita lakosokat, kik a törvényben foglalt képességekkel bírnak, a rendes nemzeti őrseregbe soroztatni, s a keresztény lakósokkal s nemzeti őrsereggel együtt sorsot húzatni” kérte. A város vezetői megint visszautasították a zsidók besorozását és keresztényekkel közös sorshúzását, mondván: „ezen m[ező]városban a nemzeti őrseregnek már első alakítása alkalmával a közönség által határozottan s elvileg kimondatott volna az, hogy az izraelita lakosok, habár a törvényben foglalt képességgel bírnának is, az őrsereghez el nem fogadtatnak”. Azt azonban, hogy a keresztény nemzetőrökkel együtt zsidó önkéntesek is kivonulhassanak az őrszolgálatra, a tanács most is engedélyezte.⁶⁷

A zalaegerszegi nemzetőrök második váltása augusztus 5-én indult útnak, és kocsikon szállították őket rendeltetési helyükre. Még az indulás előtt intézkedett a város tanácsa, hogy ők is megkapják a pénzsegélyt, és arra is ígéretet tett, hogy egy hónap múlva felváltják őket.⁶⁸

A zalai nemzetőrezred egerszegi járásának zászlóaljában az első váltás alkalmával 71, a második során pedig 73 zalaegerszegi nemzetőr vonult ki őrszolgálatra. Az egerszegi zászlóalj „szállásosági jegyzék”-e szerint az 1. század július 5-től szeptember 6-ig (tehát mindkét váltás) Letenye mezővárosban állomásozott, és elsősorban az itteni Mura-híd védelmét látta el.⁶⁹ A zalaegerszegi nemzetőrök – amint az egy névjegyzékből kiderül – ebben, az előbb Skublics Gábor, majd Nagy Sándor századosok parancsnoksága alatt álló 1. században teljesítettek szolgálatot.⁷⁰ Az első század létszáma – egy aug. 6-i élelmezési jegyzék alapján – az első váltás szolgálati idejének végén 245 fő volt (1 százados, 1 főhadnagy, 1 hadbíró (auditor), 3 hadnagy, 1 orvos, 1 porkoláb, 2 őrmester, 12 káplár és 223 közlegény). A század fegyvergyakorlatait és katonai kiképzését a cs. kir. 60., Wasa gyalogezred egyik közelben állomásozó zászlóaljának 3 katonája végezte.⁷¹ A század fegyverzete augusztus 10-én – tehát már a második váltás idején – a következő volt: 65 puska, 62 pisztoly, 140 kard és 307 kasza. Igaz ugyan, hogy a puskák minősége hagyott kívánnivalót maga után,

hiszen csupán 23 modernebb „cinderes” vagy „kápszlis” (gyuta-csos és lőkupakos) puskájuk volt, a többi pedig régi kovás lőfegy-ver, de miután – az augusztus 8-án lejelentett 240 fős élelmezési létszámhoz képest – minden második nemzetőrnek lőfegyvere (puska vagy pisztoly), valamint kardja lehetett, az egerszegi zászlóalj első századának fegyverzete jóval meghaladta az átlagot.⁷²

Augusztus első napjaiban az egerszegi zászlóalj parancsnoká-nak, Csuzy Pálnak fegyelmezési gondjai voltak. Amint az Csány László kormánybiztoshoz, augusztus 2-án írott leveléből kiderül, az előző napon, a zászlóalj első, zalaegerszegi századánál, Lete-nyén tett szemle alkalmával azt tapasztalta, hogy a század tisztjei „az elfogadási modorban nem elég jártasak”. Csuzy rendeletben szabályozta az előljáró fogadásának módját, a század tisztjei azon-ban „az engedelmisségnek nyilvános megsértésével, mint gúny-tárgyat” a zászlóaljparancsnoknak visszaküldték. A személyét ért sértés miatt Csuzy elégtételért folyamodott, és a hasonló esetek meggátlására kérte a kormánybiztost.⁷³

Az egerszegi nemzetőrzászlóalj zalaegerszegi nemzetőreinek őrszolgálatába és a szolgálat mindennapjaiba a zászlóalj 1. száza-dának parancsnokához érkezett rendeleteket rögzítő „levelező-könyv” alapján nyerhetünk némi betekintést. A „Hivatalos kör-levelek bejegyzése” címet viselő kis füzetbe augusztus 7-től szeptember 8-ig (tehát a második váltás idején) másolták be a század parancsnokához érkezett rendeleteket, így a zászlóaljpa-rancsnok, Csuzy Pál, a megyei másodalispán, Horváth Vilmos (ugyanaz, aki áprilisban még személyesen is tagja volt a zalaeger-szegi nemzetőrségnek), valamint Csány László kormánybiztos intézkedéseit, utasításait.

Augusztus 7-én kelt parancsában Csuzy Pál szólította fel a zászlóalj századosait, hogy rendezzék századaikat szakaszonként, és nevezzék ki altisztekké a katonai szolgálatban már némileg jártas egyéneket. Intézkedett a nemzetőri szolgálat rendjéről is. Ezek szerint naponta kihallgatásokat kell tartani, esténként taka-rodót kell dobolni és azt ellenőrizni, az éjszakai nyugalom és rend fenntartására pedig éjjeliőröket kell felállítani. Mellékelte paran-csához Csuzy a vezényszavak jegyzékét is, amelyek alapján na-ponként kell az alaki kiképzést (fordulatok, menetelés) gyakorol-

ni. Augusztus 9-i rendeletében az újonnan alakult századok létszámáról és fegyvereiről kért jelentést a zászlóalj parancsnoka. Ugyanezeket sürgette augusztus 8-i levelében Horváth Vilmos alispán is, hozzátéve, hogy a kért jegyzékeket a századosok Csány kormánybiztosnak küldjék meg. Az alispán kitért még arra is, hogy a szorgalmas fegyvergyakorlás mellett helyezzenek kellő hangsúlyt a katonai és fegyelmi rendszabályok oktatására is. Augusztus 13-i levelében arról értesítette Horváth Vilmos a zászlóaljparancsnokokat, hogy a nehézkesen folyó kiképzés megkönnyítésére szerezze be valamennyi századuk számára a frissen kiadott nemzetőrségi szabályzatokat. Augusztus 16-án Csány László kormánybiztos hívta fel az egerszegi zászlóalj parancsnokának figyelmét, hogy századosai még mindig nem jelentették a felváltott legénység létszámát. Figyelmeztette Csúzy Pált arra is, miszerint legyen rá gondja, hogy a századosok pontos és naprakész számadásokat vezessenek. Augusztus 21-én ismét Csány kormánybiztos fordult a zászlóaljparancsnokokhoz. Levelében felhívta a figyelmet a határ éber őrizetére, nehogy a mozgolódó horvátok észrevétlenül törhessenek be az országba. Reményét fejezte ki, hogy támadás esetén a nemzetőrség tisztjei teljesítik kötelességüket, és a veszélyhelyzetre való tekintettel megtiltotta, hogy a tisztek hazamenjenek szabadságra. A másolati könyv ezután a zászlóaljparancsnok dátum nélküli rendeletét rögzítette, amely szerint a parancsnok megvizsgálta a nemzetőrök élelmezésére hivatalosan kiadott bor minőségét és árát, és miután mindkettőt rendben találta, elrendelte a magán bormérések megszüntetését.⁷⁴

Szeptember elején letelt a második váltás szolgálati ideje, és esedékessé vált a mindeddig otthon maradt harmadik váltás kivonulása. Zalaegerszeg mezőváros tanácsa még augusztus 12-én intézkedett, és a harmadik váltást augusztus 16-án sorshúzás útján kívánta kiállítani. Augusztus 12-én hoztak határozatot a már táborban lévő szegényebb nemzetőrök (8 fő) számára készített foszlányok árának kifizetéséről is.⁷⁵ A zalaegerszegi nemzetőrök harmadik váltásának kiállítása augusztus 16-án az alábbiak szerint történt: „a még eddig honmaradott nemzetőrök majd mindnyájan megjelenvén, az eddigi gyakorlat szerint elsőben is felszólítottak,

hogymindazok, kik önként kiindulni kívánnának, magokat az arra készített ívre írják be. A tanácsnak ebbeli felszólítására lelkes nemzetőreink közül csakhamar mintegy 54-en magokat aláírván, a többire nézve pedig a sorshúzás megkezdetvén, a harmadik kiindulásra kívánt őrcsapat 75 főből kiállítottatott”.⁷⁶

A harmadik váltás kiindítására nézve azonban egymásnak ellentmondó rendelkezések érkeztek Zalaegerszegre. Batthyány Lajos miniszterelnök még augusztus 15-én kiadott egy rendeletet, amely szerint az állandó nemzetőrsegkek kimozdítása helyett önkéntes nemzetőrszázlójakat kell felállítani. Csány kormánybiztos ugyanezt sürgette néhány nappal később, és kérte a megyét, hogy a zalai nemzetőség 2. váltásának szolgálati idejét – az önkéntes nemzetőség kiállításaig – egyelőre két héttel hosszabbítsák meg. A megye állandó bizottmányának augusztus 20-i ülése a miniszterelnök rendeletével szemben a harmadik váltás kiindítása mellett foglalt állást, de kikérte közben Batthyány véleményét is.⁷⁷ Zalaegerszeg tanácsa hírvél véve e bonyodalmat, augusztus 24-i közgyűlésen a harmadik váltás kiindítására vonatkozó további intézkedéseit a miniszterelnök válaszána megérkeztéig felfüggesztette, csupán arról született döntés, hogy a város újabb 100 szuronyos puskát szerezt be nemzetőrei számára.⁷⁸

A váltási idő elérkeztekor azután Zalaegerszeg is a harmadik váltás kiindítása mellett döntött. Szeptember 9-én, Semjénföldérvől jelentette Csány László kormánybiztosnak Nagy Sándor százados, az egerszegi járás nemzetőrszázlójaja zalaegerszegi századának parancsnoka, hogy a „zalaegerszegi járás nemzetősége részérvül [...] szeptember hónap 6-án az új felváltás ismét megtörténvén, Letenye mezővárosban az első század tisztválasztását még azon nap regvél megtartotta, s az egész század azonnal a hitét le is tette, mely alkalommal alulírt századosnak, Tivolt Ferenc főhadnagynak, Kovács József és Czigán Imre alhadnagyoknak, Vámos József és Szekeres István őrmestereknek megválasztattak. A századot, miután utazásban is időt töltöttünk, s a lőfegyvereseket újra rendeztük, egészen még csak ma szedhetjük rendbe, s osztottuk fel szakaszonként.” A századparancsnok mellékelte a zalaegerszegi önkénteseket is magában foglaló 224 főnyi század névsorát, valamint a századnál található fegyverek részle-

tes jegyzékét. E szerint 72 db puskájuk (11 modern, kápszlis, 19 db cinderes, 42 db kovás), 62 db pisztolyuk, 136 db meggyétől kapott kardjuk, valamint 307 db kaszájuk volt. „Kaszáink oly gyengék, életlenek, hegytelenek, hogy azokkal igen kevésre mehetünk – fűzte hozzá a százados – óhajtánám, hogy dárdákkal cseréltetnének fel. Egerszegen is hever 80 dárda a városházánál, ott haszontalanul hevernek” – ezekből kért százada számára a hasznavehetetlen kaszák helyett.⁷⁹

Csány kormánybiztos még szeptember 7-én utasította Nagy Sándort, hogy századát másnap ebéd után Letenyéről Semjénföldre vezesse át. Szeptember 9-én pedig az új zászlóaljparancsnok, Deák Lajos figyelmeztette a századparancsnokot a Csányhoz, illetve az alispánhoz küldendő jelentések teljesítésére. Közölte vele a századot illető pénzek felvételének módját, és a puszkákhoz való töltények kiosztásáról is rendelkezett. Aznap este kilenckor – Csány kormánybiztos parancsa nyomán – újabb írásbeli utasítást küldött a zászlóaljparancsnok a zalaegerszegi századnak; másnap hajnalban Tótszerdahelyen álljanak a rendelkezésre, mert reggel várhatóan csata lesz. Az egerszegiek Egyeduta és Letenye között fognak táborozni, oda vitessék a másnapi élelmet.⁸⁰

Szeptember 10-én jelentette Deák Lajos zászlóaljparancsnok Csány kormánybiztosnak, hogy az előző napi parancs értelmében Egyeduta és Letenye közt ütött tábornak. A puszkás és a dárdás nemzetőröket egymástól elkülönítette, és külön századokat képezett belőlük, az őrszemeket pedig egészen a letenyei hídig felállította.⁸¹ Másnap, szeptember 11-én – Jellačić betörése után – arról számolt be a zászlóaljparancsnok a kormánybiztosnak, hogy „a parancs szerint Murakeresztúron felül, észak felől az erdőszélen esti 6 óra tájban az egész batalionnal [zászlóaljjal] megjelenvén, azt éjszakára a további rendelkezésig vagy a körülmények kívántáig” ott tartja.⁸²

Az egerszegi járás nemzetőrzászlóaljának, így a zalaegerszegi nemzetőrség harmadik váltásának további, szeptemberi tevékenységét nem ismerjük. Jellačić betörését követően a Drávavonalon őrszolgálatot teljesítő nemzetőröket – mint katonai célra alkalmatlanokat – Csány kormánybiztos hazabocsátotta. Valószí-

núleg erre a sorsra jutottak a zalaegerszegi nemzetőrök is, és szeptember közepén már otthonaikban lehettek. A város valamennyi nemzetőrére vonatkozott viszont Farkas Imre járási főszolgabíró szeptember 12-én közzétett alábbi felhívása: „a haza jelen veszedelmes napjaiban, midőn az ellenség földünkre már beütt, a már 1 hónapot gyakorlatban a Mura mellett kitöltött 2 rendbeli nemzetőrök a kiindulásra minden órában magokat készen tartásák, fegyverrel és élelmiszerekkel magokat mennyire lehet, ellássák, olyformán, hogy az első parancsolatra a kirendelt helyre megjelenhessenek. Megjegyzendő, hogy a még ki nem mozdított őrsereg is készen tartsa magát, mert ezekből fognak az előbbiektől találandó alkalmatlanok kipótoltatni.”⁸³

Nem ismerünk olyan forrást, amely azt bizonyítaná, hogy Zalaegerszeg nemzetőreit 1848 szeptemberében ismét kimozdították volna. Ezekben a hetekben próbált viszont egy önkéntes vadászcsapatot szervezni Zalaegerszegen Kováts Vendel megyei várnagy. Kováts szeptember 20-án kért engedélyt a megye állandó bizottmányától az önkéntes vadászcsapat felállításához, melynek tagjaiul állítolag „Egerszegről is többen ajánlkoztak”. A megye beleegyezését adta, a szervezés azonban vontatottan haladt. Így panaszkodott Kováts néhány nappal később, az alispánhoz írott levelében: „Hála légyen Istennek, hogy abból a ragadós Egerszegről, hol háromheti erőlködésem mellett vállalatomban az egerszegiek legalább tízszer megbuktattak, ezen szent céloom de hányszor hajótörést szenvedett, míg végre alispán úrnak kegyes engedelmeiből eleresztettem”.⁸⁴

1848 októberétől Zalaegerszeg számos nemzetőre Perczel Mór drávai hadtestje mellett teljesített kisebb-nagyobb szolgálatot. A megye állandó bizottmányának novemberi ülésén mutatta be Handler István, a zalaegerszegi nemzetőrök századosa azoknak a nemzetőröknek a névsorát, akik „Muraköz védelmére” október 12-től 21-ig kiállottak, és kérte a szolgálat fejében járó napibérek kifizetését. A megyei bizottmány jegyzőkönyve szerint a zalaegerszegi nemzetőrök Nagykanizsának biztosítására nem a megye rendeletéből, hanem „egyenesen Kanizsa városának felhívására, azon baráti öszveköttetésnél fogva, mellyel egy megyének lakosai egymás iránt viseltetni kötelesek, indultak ki, s így kiindulásuk-

ról a bizottmánynak hivatalos tudománya nem is volt, s ezért ezen önkéntes, s közvégezés nélkül kiindult nemzetőrök a polgári hatóság rendelete nélkül a kebeleken kívül tett szolgálatért napibért nem is igényelhetnének; a bizottmány mindazáltal, hogy a megye legjelentékenyebb községének s a haza egy nevezetes kereskedővárosának az ellenségtől biztosítására önként felkeltek, sőt, midőn a magyar hadsereg Perczel őrnagy vezérlete alatt a megyébe megérkezett, annak seregénél is némi szolgálatokat tettek, sőt az ellenséges foglyoknak kísérésében is fáradoztak, abbéli készségeket méltányolván, a jegyzékbe foglalt zalaegerszegi nemzetőrség tisztjeinek s őreinek 5 napokra járó zsoldjukat [...] a házipénztárból kifizetni rendeli”.⁸⁵

A Nagykánizsán valamint a Mura mentén 1848 októberében szolgálatot teljesítő zalaegerszegi nemzetőröknek végül is 97 forint 40 krajcár napidíjat fizettek ki a megye pénztárából. Ugyaninnen 45 forint 48 krajcárt utaltak ki „az egerszegi nemzetőröknek a Mura mellé szállított lisztnek, úgy Sümegre és a murai táborba rendelt újoncoknak kíséretében 1848. évi november és december hónapokban eltöltött napjaikra járó díj fejében”. Jákom Ferenc őrmesternek és több zalaegerszegi nemzetőrnek további, kisebb összeget fizettek ki a muramelléki táborba szállított ruhaféléknek kíséretéért, valamint az ágyúk őrzéséért. Később, 1848 decemberében a honvéd újoncok Keszthelyre kíséretéért kaptak napidíjat a zalaegerszegi nemzetőrök.⁸⁶ Talán éppen e szolgálatoktól való húzódozás lehetett az oka, hogy Fábián Pál, az ismert konzervatív nemes házáat november 21-én éjszaka az „egerszegi őrk” fegyveresen megtámadták, és Fábiánt háromkodások közepette, agyonveréssel fenyegették.⁸⁷

December 22-én a Perczel-hadtest elhagyta Zala megyét, hogy csatlakozzon a császáriak általános támadása elől visszavonuló magyar fősereghez. Zala megye vezetői eredetileg azt tervezték, hogy „a kiállítandó nemzetőrökkel Perczelt követni, s annak a lehető győzedelmét biztosítani kellene”. Ennek értelmében rendelte el december 27-én Zalabéri Horváth Vilmos, a zalai nemzetőrség parancsnoka, hogy a nemzetőrséget haladéktalanul össze kell vonni századokba, és ahol megválasztott tisztnek nem volnának, újakat kell választani. A századparancsnokoknak gon-

doszkodniuk kell a nemzetőrök felfegyverzéséről, továbbá dobo-
kat, fejszéket és lapátokat kell beszerezni. Horváth Vilmos utasít-
totta az egerszegi járás főszolgabíróját, hogy a nemzetőrszázadokat
az általa kidolgozott terv szerint haladéktalanul állítsa fel, és a
nemzetőrség három napon belül foglalja el kijelölt állomáshelyét.
Horváth Vilmos tervének értelmében Zalaegerszegnek 400 nem-
zetőrt kellett volna kiállítani, és két, egyenként 270 fős századba
osztva – kiegészítve néhány szomszédos település nemzetőreivel
– Szepetken, ill. Kis- és Nagypáliban lett volna az állomáshelyük.
Horváth Vilmos kikötötte még azt is, hogy „beteges, elöregült és
ruhátlán egyéneket a századnak terhére a helységbeliek által
kierőszakolni ne engedjenek. Útiköltséggel és élelemmel min-
den egyén magát aképpen lássa el, hogy az élelmiszerek meg-
nem érkezte esetében magát mindenki pár napig fenntarthassa”.
Horváth Vilmos tehát nagyobb arányú, és hosszabb ideig tartó
hadmozdulatokkal számolt, azonban Csertán Sándor kormánybiz-
tos arról tudósította december 28-án Csillagh Lajos alispánt, hogy
Perczel nem tudott terv szerint csatlakozni a magyar főcsereghez,
ezért sürgősen a zalai nemzetőrség kimozdítása. Csillagh
másnap értesítette Horváth Vilmost, hogy a „parancsnoksága
alatti századosokat a nemzetőrök ki nem állítása eránt” azonnal
tudósítsa.⁸⁸

Zalaegerszeg polgárainak nemzetőri szolgálata a császári meg-
szállás hónapjai alatt – 1849 januárjától áprilisáig – szünetelt.
Miután április utolsó napjaiban Zala megyéből is kivonták csapa-
taikat a visszavonuló császáriak, a május végén Zalába visszatérő
Csertán Sándor kormánybiztos elrendelte, hogy a horvát határ-
szélre – a Mura folyó partjára – nemzetőrökből álló őrvonalat kell
felállítani.⁸⁹ Zalaegerszeg tanácsa június 2-án hirdettette ki a
város nemzetőrszázadainak rendezésére felszólító kormánybiztosi
rendeletet.⁹⁰ A Csertán által nemzetőrségi főfelügyelőnek kine-
vezett Dervasics András nemzetőrszázados naplótöredékében
olvashatjuk az alábbiakat: „Május 29-én vettem kormánybiztos úr
levelét, melyben engem mint nemzetőri századost felhatalmaz
nemzetőri főfelügyelőnek, hogy én 12 zalaegerszegi járási nemzet-
őri századokkal parancsolva, a Mura-vonalt Letenyétől Lendváiig
álljam el úgy, hogy az ellenség semmi élelmiszert ne kaphasson.

Őrködtem elsőben is magam századjával, utóbb rendre többivel. Felhasználtam mindnyáját – eredmény lett: elfogtunk mintegy 350 akó bort, mit az ellenségnek rossz honfiak becsempészni akartak, 4 illír spionokat, parasztoknál kikutattunk huszár öltönyöket – Isten tudja, mi úton jutottak hozzá. Június 21-én Gaál Miklós tábornok intézkedése érkezett, miszerint minket, magunk kenyerén, költségén őrködőket felváltottak tapolcai és szántói járásból 1000 fizetéses nemzetőrök, Tóth János őrnagy vezérlete alatt”.⁹¹

A zalaegerszegi nemzetőrök tehát 1848 júniusában saját költségükön őrködtek a Mura partján. Öt naponta váltották őket, így ennyi időre való élelmet kellett magukkal vinniük. Közben a városban maradt nemzetőrök sem pihentek. Zalaegerszeg június 6-i tanácsulása kilátásba helyezte, hogy császári támadás esetén mozgósítanak a város nemzetőrségét.⁹² Ez elmaradt ugyan, körmendi „kalandjairól” viszont így számolt be Csertán Sándor Csány László közlekedési miniszterhez írott, 1849. június 9-i levelében: „A felkelt zalaegerszegi nemzetőrök Nagy Boldizsár Andor szabad vadászcsapatbeli százados vezérlete mellett június 8-án bementek Körmentre, hol a magyar zászlókat kitűzték, és a Bécsből érkezett, úgy már régebben letartóztatott leveleket egész egy nagy zsákkal, postakocsit és lovakat három személlyel elfogtak, és mindezt felügyelése alá adták”.⁹³

Június közepén a zalaegerszegi nemzetőrség századosai jelentették városuk tanácsának, hogy a nemzetőrök közé számos olyan egerszegi polgárt besoroztak, akik „testi hibájuk miatt” a szolgálatra alkalmatlanok, ellenben több fiatalembert, akik alkalmasak lennének a szolgálatra, kihagytak a nemzetőrségből. A város június 23-i tanácsulása elrendelte, hogy mindazokat ki kell hagyni a nemzetőrök sorából, akik hiteles orvosi bizonyítvánnyal tudják igazolni valódi testi hibájukat és szolgálatra való alkalmatlanságukat. A fiatalabbak besorozása érdekében előírták, hogy az utóbbi négy év alatt mesterekké lett legények névsorát a tanácshoz nyújtásuk be, mert feltehetően ezek közül lehet majd választani.⁹⁴

1849. július 8-án arról értesítette Csillagh Lajos alispán a Mura mentén őrködő zalai nemzetőrzászlóalj őrnagyát, hogy Csertán Sándor kormánybiztos három század nemzetőrt rendelt a Mura

mellé az egerszegi járásból, míg a zalaegerszegi nemzetőröket a Zala felső folyása mentén állította fel. Csertán rendelkezése szerint „egy század egerszegi mezővárosbeli nemzetőrökből, szentiváni és szentlőrinci nemzetőrökkel összesen 250 főből állók, szentiváni, nekeresdi és böröndi vonalakon fognak őrködni. Ezen századnak, hogy minél előbb, legfőljebb pedig ezen hónapnak 15. napján a rendeltetésök helyén megjelenjenek, elhatározott”. Elhatározták ugyan azt is, hogy a nemzetőrök ezután kenyeret és napidíjat is kapnak a szolgálatért,⁹⁵ a zalaegerszegi nemzetőrök újabb kiindítására azonban már nem került sor. Július 14-én a császáriak ismét megszállták a várost, nemzetőrségét pedig végleg feloszlatták és lefegyverezték.

Batthyány Lajos miniszterelnök felhívást tett közzé 1848. május 16-án egy tízezer főből álló „rendes nemzetőrsereg” felállításáról. E seregbe Magyarország bármely lakója, mindenféle társadalmi vagy vagyoni korlátozás nélkül beléphetett, ha a katonai szolgálatra egészségileg alkalmas volt, és megfelelt az életkori és magassági követelményeknek. Az önkéntesek háromévi szolgálatra kötelezték magukat, fegyverükről, felszerelésükről, ellátásukról és fizetésükről pedig az államnak kellett gondoskodnia. A forradalom vívmányainak védelmére korábban ugyan már az egész országban megszervezték a helyi nemzetőralakulatokat, ezek azonban legfeljebb az adott településen láthattak el rendfenntartó, karhatalmi feladatokat, mert többségükben fegyvertelenek, kiképzetlenek és gyakorlatlanok voltak. Ráadásul az országban állomásozó, jórészt idegen legénységű cs. kir. katonai alakulatok sem nyújthattak támaszt komolyabb fegyveres konfliktus esetén. Ennek pedig a szerb nacionalisták nyílt katonai szervezkedése miatt egyre nagyobb lett a veszélye, ezért a Batthyány kormány a nemzetőrség felállításáról elfogadott törvény kereteit kihasználva, ám a keretet jócskán kitágítva, formailag ugyan nemzetőrségnek nevezett, valójában azonban katonai alakulatok szervezését kezdte meg. A „rendes nemzetőrség” csupán fedőnév volt, és az új alakulatok önkénteseit rövidesen a „honvéd” elnevezéssel illették. Ezekből az önkéntesekből alakult meg 1848 nyarán az első tíz honvédszászlóalj, köztük a 7., amelynek toborzási területe Vas és Sopron megye mellett Zalára is kiterjedt.⁹⁶

Zalaegerszeget már a május 16-i felhívás is toborzóhelyként nevezte meg, Zala megye székhelyén azonban több hetet késett a toborzás megindítása, mert a végrehajtás részleteit illetően sokáig tanácstalanság uralkodott. Zala megye állandó bizottmánya ugyan már május 22-i ülésén polgári biztost és orvost nevezett ki a toborzáshoz, valamint intézkedett az újoncok elhelyezéséről és

élelmezéséről is, az önkéntesek felfogadása azonban csak június 5-én vehette kezdetét, miután a Zalaegerszegre érkező hadfogadótiszt, Ihász Dániel, a cs. kir. 48., Ernő gyalogezred főhadnagya magával hozta a részletes toborzási utasítást is. A megye állandó bizottmánya azon nyomban elrendelte a helyi toborzás haladéktalan megkezdését (az ajánlkozó önkénteseket korábban Pestre, majd Szombathelyre irányították), a megye pénztárából kiutalták a toborzáshoz szükséges kölcsönt, és gondoskodtak a felfogadott önkéntesek szállításáról is.⁹⁷

A zalaegerszegi honvédtoborzás kezdetére így emlékezett később a város első önkéntese, Árvay Sándor ügyvéd: 1848. június 5-én történt, hogy „ebéd után Egerszegen az Aranybárány fogadó kávéházban ültünk többen fiatal emberek, mikor egyszer zeneszó mellett Ihász Dani, Ernő ezredbeli hadnagy kezében rövidnyelű nemzeti zászlóval betörtet a kávéházba, ránk kiált: „No fiúk, hadd lássam, ki a legény a csárdában, ki mer felcsapni honvédeknek?” Elmondta, hogy gróf Batthyány Lajos miniszterelnök őt a 7. honvédzászlóaljhoz főhadnagynak kinevezte, s megbízta, hogy kezdje meg a toborzást Zalában, hol a 7. honvédzászlóalj fel lesz állítva. [...] Mi, a jelenvoltak természetesen azonnal felcsaptunk, mintegy hatan voltunk, s azonnal Ihász Danival cigányzene mellett a várost megjártuk toborozva, estvére kelve már közel harmincan voltunk honvédek”.⁹⁸

A Zalában toborzott önkéntesek beavatására a megyeszékhelyen, Zalaegerszegen került sor. Az itt vezetett avatójegyzék⁹⁹ tartalmazza a 7. honvédzászlóalj mindazon önkénteseinek adatait, akiket június 5. és október 1. között fogadtak fel Zala megye területén honvédek. Eszerint a zalai hadfogadás 119 napja alatt 213 újoncot avattak be. A toborzás legeredményesebb időszaka az első 18 nap volt (június 23-ig); ezalatt fogadták fel az önkéntesek kétharmadát. Az avatójegyzékben feltüntették az önkéntesek szülőhelyét, és azt is, hogy a beavatás idején (a toborzást közvetlenül megelőzően) mely településen tartózkodtak (laktak vagy dolgoztak). Az avatójegyzék adatai alapján kifejezetten Zalaegerszeg mezővárosból 72 önkéntes (a zalai önkéntesek 34 %-a) állt be a 7. honvédzászlóaljhoz. Közülük csupán tizenhárman születtek e városban (18 %), húszan Zala megye más településeiről (28

%), míg legtöbben más megyéből származtak (54 %). A zalaegerszegi önkéntesek között négyen keszthelyiek, hárman sümegiek voltak, a 14 másik zalai települést pedig 1-1 fő képviselte. Vas megyéből származtak a legtöbben, szám szerint tízen. Veszprém, Baranya és Pest megyében három-három, míg Sopron, Komárom, Fejér, Zemplén és Csongrád megyében, valamint Aradon két-két zalaegerszegi önkéntes született. További hét vármegyéből és Szlavóniából egy-egy önkéntes származott.

A zalaegerszegi toborzás menete és az itt felfogadott önkéntesek társadalmi hovatartozása ill. foglalkozása a következő volt:

	1848 június													
	5.	6.	8.	10.	11.	12.	13.	14.	16.	17.	19.	20.	21.	
földbirtokos	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
kereskedő	-	-	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	
értelmiségi	9	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
kézműves	4	3	2	5	2	2	1	1	1	1	-	-	2	
földművelő	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
szolga	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	
fogl. nélküli	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
volt katona	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
együtt	15	6	3	7	4	3	1	1	1	1	1	1	2	

A zalaegerszegi önkéntesek „vállalkozó kedve” a toborzás első hetében volt a legnagyobb, ekkor avatták be a helyi újoncok több mint felét (53 %-át), azután augusztus elsején vett nagyobb lendületet, a többi napon csak egy-két önkéntes akadt a megyeszékhelyen.

	1848												
	július		augusztus								szept	okt.	jún- okt.
	1.	4.	1.	5.	10.	12.	15.	18.	21.	1.	1.	össz.	
földbirtokos	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
kereskedő	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	
értelmiségi	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	1	14	
kézműves	1	-	6	1	-	1	1	2	-	1	-	37	
földművelő	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
szolga	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	
fogl. nélküli	1	-	3	-	-	-	1	-	2	1	-	9	
volt katona	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
együtt	2	3	9	1	1	1	2	2	2	2	1	72	

A zalaegerszegi önkéntesek legnagyobb része (37 fő) a kézművesek soraiból került ki. Az önkéntesnek álló kézművesek zöme vándorló mesterlegényként tartózkodott hosszabb-rövidebb ideje Zalaegerszegen. Miután a térség stagnáló kézművesipara nem igazán kínálhatott nekik biztos megélhetést, nagy arányban választották a katonáskodást, amellyel egy időre megoldódni látszottak egzisztenciális gondjaik. Nem hagyható figyelmen kívül egy másik lehetséges indíték; a kézműveslegények büszke öntudata sem, hisz ez volt az első eset, hogy nem kötéllel fogták őket (mint a cs. kir. hadsereg korábbi újoncozásai során), hanem önként állhattak katonának, mégpedig nem a császár, hanem a magyar kormány hadseregébe. A kézművesek legtöbbször (összesen 9 fő) szabó volt. Három-három fő foglalkozott csizmadia, nyerges és mészáros mesterséggel, míg két-két fő varga, tímár,

takács, asztalos és lakatos volt. Kilenc további mesterségnek egy-egy képviselője akadt a zalaegerszegi honvéd önkéntesek között. Míg a zalai újonc 40 %-a volt kézműves, az egerszegiek között ez az arány 51,4 %-ra rúgott. Megyei szinten 21 %-nyi volt az értelmiségiek önkéntesek közti aránya. Az egerszegi újoncké alig maradt el ettől: 19,5 %-os volt. A megyeszékhelyen 14 értelmiségi állt be önkéntesnek: 5 ügyvéd (kettejük Zala megye táblabírája is egyben), négy diák, három írnok (a megyei hivatalokból), továbbá egy tanító és egy gazdatiszt. Az értelmiségiek zöme már rögtön az első napon honvéddnek állt – részben a hazafias eszmék iránti fogékonyságból, részben persze megélhetési kényszerből. Ők voltak a legöntudatosabb zalai honvédek, és számosan közülük tisztek is lettek. Baranyay Pál főhadnagy, Árvay Sándor, Háy Pál és Tersánszky Lajos pedig hadnagy lett a 7. honvédszászlóaljnál. Más honvédszászlóaljknál lett később százados Inkey János és hadnagy Donászy Ferenc, Veczkendy (Vöczköndy) László valamint Vértessy Iván.¹⁰⁰

Kilenc zalaegerszegi önkéntes esetében kitöltetlen maradt a foglalkozás rovat (ill. kihúzták azt). Miután más összeírásokban az egyéb foglalkozással nem rendelkező, egyszerű parasztembereket jelölték ilyen módon, feltételezhető, hogy ők is paraszti származásúak voltak, ugyanúgy, mint az egyetlen földművelőként bejegyzett önkéntes. Szintén paraszti sorból kerültek ki a szolgák (kocsisok, inasok) is, így a földműves származásúak együttes létszáma 14 fő, míg az arányuk 19,4 % lehetett. A zalaegerszegi önkéntesek közé beállt két helybeli, és két „idegen” kereskedő is (4 fő, 5,5 %), ők valamennyien a megyeszékhelyen viszonylag nagy létszámmal jelenlévő zsidó kereskedők soraiból kerültek ki. Akadt a város önkéntesei között két kiszolgált katona is, akinek nem volt más foglalkozása: mindketten a 48., Ernő gyalogezrednél szolgáltak korábban 10-10 évet. Régebbi katonai szolgálattal további két egerszegi önkéntes is büszkélkedhetett: egy mészáros, aki káplár volt a 61., Rukavina gyalogezrednél, és egy Zágráb megyéből származó földbirtokos, aki a 9., Miklós huszárezrednél szolgált őrmesterként. Utóbbi volt egyben a Zalaegerszegen honvéddé felfogadott egyetlen földbirtokos.

A zalaegerszegi honvéd önkéntesek átlagéletkora mintegy 24 év volt, és az alábbi korosztályok képviseltették magukat:

18-20 éves	27 fő	37,5 %
21-25 éves	26 fő	36,1 %
26-30 éves	13 fő	18,0 %
31-35 éves	3 fő	4,2 %
36-37 éves	3 fő	4,2 %
Összesen	72 fő	100,0 %

A fentiekből kitűnik, hogy a zalaegerszegi újoncok csaknem 3/4-e 25 év alatti fiatalember volt. A zalaegerszegi honvéd önkéntesek mind életkoruknál, mind pedig társadalmi állásuknál fogva jelentősen különböztek a megyeszékhely állandó nemzetőrségétől. Zalaegerszeg mezőváros nemzetőrségében, amelyet még március 21-én állítottak fel, majd a törvény értelmében május folyamán átszerveztek, a június elején készített összeírás adatai szerint túlnyomórészt az idősebb, 31-40 év közötti korosztály képviseltette magát. Mintegy háromnegyedük a céhes kézművesek sorából került ki, ők azonban már mind biztos egzisztenciával, családdal és bizonyos vagyonnal rendelkező mesteremberek voltak. A zalaegerszegi születésű honvéd önkéntesek közül senki sem volt korábban tagja a város állandó nemzetőrségének, csupán néhány frissen letelepedett értelmiségi, mint pl. Árvay Sándor vagy Baranyay Pál ügyvédek. Feltűnő jelenség, hogy amíg a zalaegerszegi állandó nemzetőrség mereven elzárkózott azelől, hogy soraik közé zsidókat engedjen, a városban toborzott honvédek közé szép számmal jelentkeztek zsidó vallású önkéntesek (többen közülük itt is születtek).

A június 23-ig toborzott zalai honvédek – köztük Zalaegerszeg önkéntesei – másnap, június 24-én este érkeztek Szombathelyre, a 7. honvédzászlóalj alakulási helyére. Itt megkezdődött az újoncok kiképzése, ám a felszerelés vontatottan haladt, és gondok voltak az elhelyezéssel is, ezért a zászlóaljat augusztus elején átvezényelték Pápára. Miután itt is kiegészítették a zászlóalj létszámát, és ellátták őket fegyverrel, valamint minimális ruházattal, felszereléssel, szeptember elején útnak indították őket Nagy-

kanizsára. A Dráva-menti védelmi vonalba már nem tagolódhattak be, mert két napra rá, hogy Kanizsára értek, Jellačić betört az országba, és a magyar erőket visszavonták. A 7. honvédszászlóalj is hátrált, egészen a pákozdi csatáig, ahol a balszárny tartalékában kaptak csak helyet. A zászlóalj katonái nem igazán arathattak babérokat: a vesztes schwechati ütközetben a magyar visszavonulást fedezték, majd a Nyugat-Felvidéken teljesítették határőr-szolgálatot (egy nagyobb császári egység üldözése után). Részt vettek néhány kisebb határmenti csetepatéban, majd a császáriak decemberi támadását követően a Vág folyó mentén fekvő Lipótvár erődjébe rendelték őket. A kis erőd csekély magyar őrsége mintegy másfél hónapon keresztül ellenállt a császáriak ostromának, 1849. február 2-án azonban megadta magát. A 7. zászlóalj honvédei – köztük a zalaegerszegi önkéntesek is – ekkor hadifogságba kerültek, és túlnyomó többségük számára ezzel véget ért a szabadságharc.¹⁰¹

1848. június 13-án – alig egy héttel a zalai honvédtoborzás kezdete után – Szemere Bertalan belügyminiszter arra utasította a dél-dunántúli megyéket, hogy nemzetőrségükből vezényeljenek jelentős létszámú erőket a horvát-szlavón határszakasz védelmére. A mozgóvá tett állandó nemzetőrsegégek őrszolgálatával azonban – főképpen más megyékben – rengeteg gond volt, azért Batthyány Lajos miniszterelnök augusztus 15-én elrendelte, hogy a továbbiakban az állandó nemzetőrsegégek kimozdítása helyett önkéntes nemzetőrszászlóaljat kell kiállítani. Csány László, a határ védelméért felelős kormánybiztos néhány nappal később ugyanezt sürgette, és kérte Zala megye állandó bizottmányát, hogy az állandó nemzetőrség második váltásának szolgálati idejét hosszabbítsák meg két héttel, az önkéntes nemzetőrség kiállításáig. A megyevezetés egyenlőre tanácstalan volt, jobbnak vélte útnak indítani a már részben felkészített harmadik váltást, de azért kikérte a miniszterelnök véleményét is. A kérdést Jellačić szeptember 11-i támadása döntötte el. Miután Csány kormánybiztos hazabocsátotta a katonai feladatokra hasznavehetetlen állandó nemzetőrség mozgóvá tett, járasonként szervezett zászlóaljait, Zala megye állandó bizottmányának szeptember 13-i ülése elrendelte egy kb. 1000 főből álló önkéntes nemzetőrség felállítását. A

kiállítandó önkéntesek számát a népesség arányában kívánták felosztani az egyes települések között. Mivel a megyének hitelesebb népességi adatai nem voltak, Fényes Elek „Magyarország leírása” c., 1847-ben megjelent könyvének adatait vették alapul, és így mintegy 200 főnek kellett egy önkéntest kiállítani.

A kiállítandó önkéntes nemzetőrséget ugyan elvileg az állandó nemzetőrség soraiból kellett volna toborozni, de a követelmények sokkal inkább a honvédekkel szembeni elvárásokra emlékeztettek: legyenek 22 évnél idősebbek, ám 40 évnél fiatalabbak, legyenek egészségesek, és a katonai szolgálat viszontagságainak elviselésére alkalmasak. A nemzetőr önkénteseket ugyanúgy háromévi szolgálatra kötelezték, mint a honvédeket, és tisztjeiket a századosokkal bezárólag maguk választhatták.¹⁰²

Míg azonban a honvéd önkéntesek kiállítása a települések önkormányzatára még nem rótt semmiféle kötelezettséget, az önkéntes nemzetőrség felszerelésének költségeit – a rájuk eső önkéntesek arányában – az adott településeknek kellett viselniük. Miután Zalaegerszegnek Fényes Elek adatai szerint közel 4000 lakosa volt, a mezőváros húsz önkéntes nemzetőrt tartozott kiállítani és felszerelni.

Zalaegerszeg előjárói igyekeztek legalább részben levenni a gondot a város állandó lakóinak (és állandó nemzetőrségének) válláról: saját nemzetőreik helyett főként idegeneket kívántak felfogadni. A mezőváros szeptember 21-i tanácsulása a következő kedvezményeket ajánlotta fel – a kötelező ellátáson felül – a „város helyett beállandó” önkéntesek számára: „Szolgálatjuk ideje csak egy évre határoztatik, kivévén azon esetet, ha felsőbb parancsolat által iránynak más nem rendeltetik, akkoron a város valamint az önkéntesek annak ugyan hódolni tartoznak, hanem ez esetben a foglalópénz [10 pengőforint] nékik újra megadatni fog. Jóllehet többen közülök más helyről valók volnának, mégis hazatérve mint bennszülöttek fognak tekintetni, s ennél fogva mindazok, kik mesterséget tanulnak, és felszabadult legények, azonnal az idevaló céhekben felfogadtatni fognak. A céhbe való avatásnál a remekeléstől felsőbb rendeléseknél fogva ugyan fel nem menthető, hanem minden húzás, vonás és zsarolás eltávolítása végett a remekét mindenik maga választhatja, s csak annak

elkészítésére szoríttathatik, úgyszinte minden eddig a céheknel fennálló mellék-fizetésektől is egyúttal fel fognak mentetni.”¹⁰³

A város nagylelkű felajánlása nyilván a céhek ötlete volt, azoké a céheké, melyeknek csaknem valamennyi tehetősebb tagját nemzetőri szolgálatra kötelezte a törvény, és a mesterembereknek most, hogy a horvátok megszállták a megye egy részét, és napirenden voltak a kisebb-nagyobb fegyveres összetűzések, már nemigen fűlött a foguk a katonáskodáshoz, a korábban még többé-kevésbé büszkeséggel viselt nemzetőri szolgálathoz. A mezőváros tanácsa (mely többségében kézművesekből állt) elsősorban a helyi céhes kézművestársadalom érdekeit képviselte, amikor – az önkéntesállítás terhét megváltandó – a fenti engedményeket tette a mindaddig mereven betartott régi céhszabályok ellenében.¹⁰⁴

Zalaegerszeg szeptember 24-i közgyűlése jóváhagyta Pathy János városbíró eljárását, azt tudniillik, hogy miután a korábbi rendkívüli kiadások miatt a város kasszája kiürült, a 20 önkéntes kiállítására és felszerelésére kölcsönt kellett felvenni. Addig is, amíg a szükséges pénzt a város lakosságától birtokarányos kivetés útján be nem szedik, 500 pengőforintot vett kölcsön a városbíró bizonyos Krizmanics Jánostól. A közgyűlés ezután utasította a város pénztárnokát, hogy az önkéntes nemzetőröknek járó fejenkénti 10 pengőforint (összesen 200 pft) foglalót a kölcsönvett összegből azonnal fizesse ki. A foglalók aznapi kifizetése bizonyítja, hogy Zalaegerszegnek már szeptember 24-re sikerült a 20 önkéntest kiállítani.¹⁰⁵

A város által ilyen módon felfogadott 20 önkéntes foglalkozását ugyan nem jegyezték fel, csupán nevüket, életkorukat és születési helyüket,¹⁰⁶ a tanács határozatából azonban arra következtethetünk, hogy jelentős részük kézműves mesterlegény lehetett. Közülük mindössze hatan voltak zalaegerszegiek, további nyolc zalai településről származtak kilencen, míg a szomszédos Vas megyéből érkeztek öten. Társadalmi hovatartozásuk hasonló lehetett, mint a korábban honvédnek állt kézműveseké – Zalaegerszeg állandó nemzetőrségének még a város szülöttjei sem voltak tagjai. A nemzetőr önkéntesek átlagéletkora nem érte el a

23 évet, fiatalabbak voltak még a Zalaegerszegen toborzott honvédeknek is. A korosztályok közötti megoszlás a következő volt:

18-20 éves	10 fő	50 %
21-25 éves	4 fő	20 %
26-30 éves	5 fő	25 %
31-35 éves	1 fő	5 %
Összesen	20 fő	100 %

A Zala megyei önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj azon önkéntesei, akiket szeptember végéig sikerült kiállítani – így a zalaegerszegiek is – október 3-án, Nagykanizsa horvát megszállás alóli felszabadítása során estek át a tűzkeresztségen. A zászlóalj október 16-án csatlakozott Perczel Mór hadtestjéhez, amely a másnapi letenyei ütközetet követően kiűzte a horvát csapatokat a Muraközéből. A zászlóalj ezután a Mura mentén állomásozott, és részt vett Perczel hadműveleteiben, egészen addig, míg a decemberi császári támadás következtében az egész magyar hadtest visszavonult, és december 22-én elhagyta a megyét. Közben, még november közepén átminősítették a nemzetőrzászlóaljat honvédzászlóaljjá, mely a 47. sorszámmal kapta. A zalai 47. honvédzászlóalj is részt vett Perczel oldalán a vesztes móri csatában. Miközben a császáriak Perczel erőinek zömét megsemmisítették és szétszórták, a 47. zászlóaljnak sikerült rendben, veszteségek nélkül visszavonulni. 1849 januárjában a főváros feladása után a zászlóalj is visszavonult az Alföldre, Cegléd, Szolnok, Karcag irányába. A zászlóalj január 22-én ott vitézkedett Szolnok visszafoglalásában, majd február 27-én súlyos veszteségeket szenvedett a kápolnai csatában. A tavaszi hadjárat során a 47. zászlóalj különösen a nagysallói csatában tüntette ki magát. Április 26-án Komárom felmentéséért vívtak rendkívül véres harcot, azután Buda alá vezényelték őket. 1849. május 21-én a 47. honvédzászlóalj katonái jutottak fel először Budavár ormára, és ők tüzték ki a győztes magyar zászlót – ez volt a zalai honvédek pályafutásának csúcspontja. 1849 júniusában a Vág-menti hadjáratban vettek részt, majd a magyar főerők általános visszavonulása során Komáromból Miskolcon és Debrecenen át Világosig vonultak vissza. Itt ért

véget a 47. zászlóalj honvédeknek mozgalmas, csatákban, küzdelmekben, megpróbáltatásokban bővelkedő katonacélete is: az augusztus 13-i fegyverletétel után hadifogságba kerültek, és legtöbbjüket besorozták büntetésül a császári hadseregbe.¹⁰⁷

A magyar országgyűlés 1848. szeptember 16-án arról hozott határozatot, hogy minden 127 lakos után két újoncot kell kiállítani, akiket 4 év katonai szolgálatra köteleznek. Batthyány Lajos miniszterelnök szeptember 19-én kibocsátott körlevele szerint – a fentiek alapján – Zala megye 4565 újonc kiállítására volt köteles. Az újoncozás végrehajtását azonban Batthyány azokban a megyékben, ahol szervezés alatt állt a népfelkelés – így Zalában is – egy héttel később átmenetileg felfüggesztette. 1848 októberében, miközben a megye vezetése még mindig az (akkor már) 1350 főnyire tervezett önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj felállításával foglalkozott, több helyről is jelentős számú újoncot kértek Zalától az első honvédzászlóaljak eddigi veszteségeinek pótlására. Ráadásul a megyéből Pestre küldött futár tévedése folytán az a hír jutott el az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz, hogy Zala megye nem egy, hanem két önkéntes zászlóalj kiállítását rendelte el. Ettől kezdve mind a pesti katonai hatóságok, mind a Muraközben állomásozó Perczel Mór, mind pedig Csertán Sándor kormánybiztos készpénznek vették a valótlan ajánlatot, és ennek szellemében bombázták rendeleteikkel, utasításaikkal Zala megye vezetését, hogy mielőbb állítsa ki a vállalt újoncmennyiséget és a második zászlóaljat. Az újoncozás az egymásnak gyakran ellentmondó rendeletek, és a megye kezdeti értetlensége miatt nehezen indult.¹⁰⁸ Végre a megye állandó bizottmányának október 29-i ülése elrendelte a megyére eső újonclétszám települések közötti kivetésére szolgáló kulcs kidolgozását. A Koppány Ferenc főadószedő által kidolgozott kivetési kulcs szerint Fényes Elek statisztikája nyomán (amely mintegy 270.202 főre tette a megye lakosságát) a 35.388 fős zalaegerszegi járásnak 598 újoncot kellett kiállítani. Mivel azonban ebből 270 önkéntest már kiállítottak a nemzetőrzászlóaljhoz (a későbbi 47. honvédzászlóaljhoz), a 328 főnyi hátralékot osztották szét a járás települései között. Zalaegerszeg mezővárosra ilyen módon a még

szeptemberben kiállított 20 önkéntesen felül további 39 újonc (összesen 59 fő) esett.¹⁰⁹ Zala megye állandó bizottmányának november 6-i ülése jóváhagyta a kivétési kulcsot, és elrendelte az újoncozás megkezdését. Az újoncállítás módjára nézve azt a (már október elején kihirdetett) miniszteri rendeletet tekintették mérvadónak, amely szerint az újoncok „vagy az ország gyűlése határozata következtében életkor szerint, úgy mint először a 19, azután 20, 21, 22 évesekből, vagy másodszor az összeírottak közt teendő sorshúzás, vagy végre az illető községek által maguk körébe toborzás útján felfogadandókból lesznek kiállítandók”. A megyei bizottmány felhívta a rendelet végrehajtásáért felelős tisztviselők (fő- és alszolgabírák) figyelmét, hogy tudatosítsák a községekben, miszerint „a katonáskodási kötelesség nem értékhez, hanem személyhez kötött teher és kötelesség lévén, a toborzás útjánai helyettesítés csak úgy értelmez[hető], ha abba az egész község önként megegyez, és senkit arra, hogy bárkinek fia helyett másnak fogadására költséggel járulni tartozzék, ha csak önként nem akar, kényszeríteni nem lehet”. Zala megye tehát – a miniszteri rendelet nyomán – lehetővé tette, hogy a tehetősebbek fiai kibújjanak a sorozás alól, és helyettes felfogadásával váltásák meg a katonáskodási kötelességüket.¹¹⁰

Az újoncozás tárgyában Zalaegerszeg mezőváros november 13-i közgyűlése a városbíró indítványára az alábbi határozatot hozta: „miután a hon védelmében leginkább és legjobban az önként ajánlkozókra lehetne számolni, ennél fogva közakarattal elhatároztatik, hogy az újonchúzásra összeírt ifjak rendeltessenek be, s mielőtt a besorozás megtörténne, szólíttassanak fel, hogy azok, kik önként a hon védelmére felállani kívánnának, ebbeli szándékjokat jelentsék ki, kijelentve, hogy mindazoknak az álladalom által ajánlott 20 pengő forintokon felül a város részéről is mindegyiknek ezen összev, oly módon, mint az álladalom adja, ki fog fizettetni. Ha azonban önként ajánlkozók nem lennének, azon esetre a sorshúzás használtassék, s mindazok, kikre a sors esend, minden, a várostól nyerendő segedelmi pénz nélkül az újoncok közé soroztassanak be”. Mivel a sorshúzásra kötelezhető korosztály összeírása során azt tapasztalták, hogy „az israhelitáknál rendes anyakönyv, miből az ifjak évét kivenni lehetne, nem lé-

tezne”, ezért a város közgyűlése azt is elrendelte, hogy a jövőben hiteles születési anyakönyvet vezessenek a helyi izraeliták.¹¹¹

A közgyűlés önkéntes belépésre buzdító felhívásának semmi foganatja nem lett, ezért még aznap, november 13-án megejtették a sorshúzást. Az összeírt keresztény fiatalok közül 35 főt, míg a város zsidó ifjúságának soraiból 11 főt jelöltek ki sorshúzás alapján újoncnak. Ezzel azonban a város még nem tudhatta le újonc-állítási kötelezettségét, mert a sorshúzás után több probléma is felmerült. A gondok megoldására november 26-ra újabb közgyűlést hívtak össze. „Elnök úrnak azon hivatalos jelentésére – szól a város jegyzőkönyve – miszerint sorshúzás által az isra-elitákon kívül katoná újoncoknak besorozandó 35 egyének közül némelyek a megyei állandó bizottmány által a katonaság alól felmentették, néhányan orvosilag megvizsgáltatván, a szolgálatra alkalmatlannak találtattak, sokakat mint egyes fiúgyermekeket a törvény értelménél [fogva] kihagyatni kellett, többen pedig hon nem lévén, be nem állíttathattak, mind ez ideig csak 13 egyének soroztathattak be, még 17 egyének kívántatnának, s ezeknek kiállítások pedig a megyei választmány által szorgol-tatnék; hogy a törvénynek s következtében hozott végzésnek mielőbb elégség szereztethessen, amennyiben a hon nem lévőknak tartózkodások helye tudva volna, azok szüleik vagy rokonaik által mielőbb hazahívattatni, amennyire pedig a kívánt szám még ezekből ki nem kerülne, a törvény értelménél fogva a 19 évesek, mint az összeírásban sorozva vagynak, minden sorshúzás nélkül besoroztatni, s minden ily módon besorozandó újoncnak, ki maga helyett megy el, és nem úgy fogadtatik pénzen, a városi pénztárból fejkenként 5 pengő forintoknak kifizetése elrendeltetik.”¹¹²

A zalaegerszegi járás újoncáiról vezetett, és a „bevett újonc katonák lajstroma” címet viselő összeírás szerint 1848. november 14. és december 21. között (tehát addig a napig, amíg a magyar katonaság elhagyta a megyét) a járásra kivetett 328 újoncból csak 267 főt sikerült kiállítani. Zalaegerszeg a ráeső 39 újonc helyett csupán 30 újoncot állított ki november 15. és december 18. között.¹¹³ A város a következő ütemben állította ki újoncait:

	1848													
	november									december				össz.
	15.	16.	17.	18.	20.	21.	25.	26.	28.	2.	4.	5.	18.	nov. - dec.
sorozott (fő)	-	-	-	-	6	1	-	-	-	-	-	1	2	10
helyettes (fő)	2	4	4	1	1	-	1	2	2	1	1	1	-	20
összes (fő)	2	4	4	1	7	1	1	2	2	1	1	2	2	30

Látható, hogy a zalaegerszegi újoncnak csupán a harmada került ki azok közül, akiket soroztak, ill. akik sorsot húztak. Aki csak tehette, bizonyos összeg fejében olyan helyettest, „önkéntest” fogadott fel maga helyett, aki nem esett sorozás alá. A tehetősebbek 32 és 100 pengőforint összeget (fele részben 80-100 forintot, átlagban mintegy 77 forintot) fizettek a helyettesítésért. Sem a sorozottak, sem a helyettesek társadalmi hátterét nem ismerjük pontosan, mert az összeírók hiányosan töltötték ki a foglalkozásra utaló rovatot. A sorozottak között mindössze egy szabót és egy lakatost, a helyettesek között pedig csupán egy szabót, egy mészárost és egy téglást jegyeztek fel. Ismerjük viszont a város nevében kiállított újoncok származási helyét. A sorozottak közül kilencen Zalaegerszegen születtek, egy pedig Csácsban. A helyettesek között csupán két zalaegerszegit találunk, a legtöbbet más zalai településekről (14 településről 16-an), ketten pedig Vas megyéből származtak. A zalaegerszegi újoncok között 24 római katolikust, és 6 zsidót találunk. A sorozottak között 9:1, a helyettesek között pedig 15:5 volt a keresztyények és zsidók aránya.

A város részéről kiállított újoncok átlagéletkora mintegy 21 év, pontosabb életkori összetétele pedig a következő volt:

	sorozott	helyettes	együtt
18-20 éves	8	12	20
21-25 éves	2	5	7
26-29 éves	-	3	3
együtt	10	20	30

A sorozottak közül négyen 19, négyen 20, ketten pedig 22 évesek voltak, míg a helyettesek között két 18, hat 19, négy 20 éves akadt, és a legidősebb helyettes 29 éves volt.

A zalaegerszegi újoncokat – csakúgy, mint a megyeszékhelyen beavatott valamennyi újoncot – a korábbi elképzeléseknek megfelelően több alakulat között osztották szét. A Zala megye által tévedés folytán kiállított 56. honvédszászlóaljhoz került az egerszegi járás újoncainak többsége. Oszterhueber Péter honvéd százados 400 újoncot vett át az 56. honvédszászlóalj számára a november 14. és december 3. között beavatott egerszegi járásbeli újoncok közül. Így került Zalaegerszeg mezőváros 18 újonca az 56. honvédszászlóaljhoz, amely Keszthelyen szerveződött, majd december 18-án Perczel muraközi hadtestjéhez csatlakozott. Szintén Perczel parancsnoksága alatt, a Muraközben teljesített szolgálatot a Zrínyi szabadcsapatból alakult 35. honvédszászlóalj, melyhez 38, november 25. és december 20. között kiállított újoncot vezényeltek az egerszegi járásból, köztük Zalaegerszeg három újoncát. A 13. sorszámot viselő keret- vagy kiképzőzászlóalj – amelynek legénységét az alapkiképzés után más alakulatok között osztották szét – számára Nedeczky István hadnagy (Deák Ferenc unokaöccse) 370 újoncot vett át az egerszegi járás november 16. és december 2. között kiállított újoncai közül, köztük Zalaegerszeg 9 újoncát.¹¹⁴ Nem tudjuk, hogy ők a későbbiekben mely alakulathoz kerültek, és azt sem, hogy mi lett a sorsa a 35. honvédszászlóaljhoz vezényelt három zalaegerszegi újoncnak.

Az 56. honvédzászlóaljhoz került zalaegerszegi újoncoknak hasonló viszontagságokban lehetett része, mint a 47. honvédzászlóalj önkénteseinek. Az 56. zászlóalj nem Körmend felé Perczel főerőivel, hanem a Szekulits István őrnagy parancsnoksága alatt hadosztály kötelékében Nagykanizsán, Keszthelyen, Sümegen majd Tapolcán át hagyta el Zala megyét a december végi visszavonulás során. Január 7. körül Ceglédnél csatlakozott Perczel hadtestjéhez (amelynek a 47. zászlóalj is része volt). A Szolnok térségében 1849 januárjában végrehajtott hadműveletek során az 56. honvédzászlóalj közvetlenül nem bocsátkozott harcba; az igazi tűzkeresztségen a február 26-27-i kápolnai csata során esett át. A csatát követően ők is visszavonultak a Tisza mögé, majd csaknem egy hónapnyi erőgyűjtés után részesei lettek az április elején induló tavaszi hadjáratnak. Kétes hírnévre tettek szert az április 6-i isaszegi csatában, ahol tévedésből a saját gyalogságunkra lőttek, de azután csakhamar jóvátették a hibát. Április derekán Pest előterében vettek részt kisebb ütközetekben, majd a császári kézen maradt Budát ostromló honvédsereg részesei lettek. Budavár május 21-i bevétele során – hasonlóan a 47. zászlóalj zalai honvédeihez – ők is hősiessen helytálltak. Május végétől június végéig a Vág-menti hadjáratban, majd július közepéig Komárom alatt harcoltak. Július 13-án a komáromi erődrendszer védőseregéhez csatlakoztak, és Komáromban maradtak (ill. annak közvetlen körzetében harcoltak) a szabadságharc végéig. Komárom feladásakor, 1849. október 2-án tették le a fegyvert, és miután megkapták ők is a megadás feltételéül szabott menlevelet, hazatérhettek, és mentesültek a megtorlástól.¹¹⁵

A december végén kezdődő, és mintegy négy hónapig tartó császári megszállás alól a tavaszi hadjárat magyar sikerei után, 1849 áprilisának végén szabadult fel a megye. Csertán Sándort, az egerszegi választókerület országgyűlési képviselőjét – Zala megye 1848 őszi kormánybiztosát – ismét kormánybiztosi hatáskörrel ruházta fel az 1849. május 4-én Debrecenben kiadott belügyminiszeri rendelet. E rendeletben feladatul szabták Csertánnak, miszerint „minden kitelhető erővel oda munkálанд, hogy az illető megyéből mind a hátralévő, mind az újjólag kiállítani rendelt

újoncok lehető legrövidebb idő alatt harcosaink dicsőséges sorai közé avattassanak”.¹¹⁶

Szemere Bertalan miniszterelnök Csertánt hivatalosan május 15-én nevezte ki Zala megye kormánybiztosává. Csertán május 26-án már Kanizsán tartózkodott, innen szólította fel a megye alispánját: „A kormány által biztosul küldetvén ki, az újoncok kiállítása kötelességül tétetett, miről minél hamarabb intézkedni szükségesnek tartom”.¹¹⁷ A kormánybiztos felhívására a magyar hadügyminisztériumtól már korábban megérkezett rendeletek nyomán Koppány Ferenc főadószedő május 27-én elkészítette a megyére eső újonclétszám felosztását. Miután az országgyűlés újabb 50.000 újonc kiállítását hagyta jóvá, ebből a létszámból 1142 újoncot kellett Zala megyének kiállítani. Mivel az előző évben megajánlott 200.000 újoncból Zalára eső 4565 főből hiányzott még mintegy 1933 újonc (főként a Muraköz tartós császári megszállása miatt), most ezt a hátralékot is a felszabadult, magyar kézen lévő öt zalai járásnak kellett kiállítani. A felosztáshoz ez alkalommal is Fényes Elek statisztikáját használta a főadószedő. Eszerint az egerszegi járásnak 184 fő újonnan kivetett, és 140 fő hátralékban maradt, összesen tehát 324 fő (az egész megyének 2175 fő) újoncot kellett kiállítani.¹¹⁸ Az újoncállítás részleteiről Zala megye állandó bizottmányának Keszthelyen, 1849. május 31-én tartott ülése rendelkezett. A hadügyminisztérium május 2-án, ill. május 15-én kelt leiratai alapján jóváhagyták a megyére eső újonclétszám felosztását, és többek között az alábbiakat rendelték el: a tisztviselők a kívánt újonclétszámot „a községek által toborzás útján szerzendő újoncokból iparkodjanak kiállítani, s ha ily önkéntesek nem találtnának, nyúljanak a sors szerinti hűzúshoz, értesítsék a népet arról, hogy az önként s jókedvből [beállító] katonának a magyar hadseregben mennyivel nagyobb a tekintete azoknál, kik hazafi kötelességöknek teljesítésére nem önhajlamukból, hanem erre a törvény szigorúsága által kényszerítettnek.” Mivel az újoncozásról hozott törvény a toborzást és a helyettesítést is megengedte, a megye állandó bizottmánya elrendelte, hogy a községek a toborzást amennyire lehet, csak a magok kebelében intézzék, vagy legalább a megyebeliekre nézve oly egyénekre terjesszék ki, kik a jelen újoncozási besorozás alól

minden esetre mentesek – a külső megyéből fogadható újoncokra a határozat ki nem terjedvén”. A bizottmány a továbbiakban pontosította még a kenyérkereső családfő (vagy egyedüli fiúgyermek) felmentésének körülményeit, és rendelkezett arról is, hogy az újoncállítást aszerint kell végrehajtani, hogy „ezáltal is közteher egyes családokra s személyekre méltányosság szerint oszoljon”. A bizottmány az egerszegi (és lövői) járás újoncainak besorozásával Könczöl Ferenc és Farkas András tiszttviselő urakat, orvosi vizsgálatukkal pedig Smalkovits Mihályt, a megye főorvosát bízta meg. Miután Zalaegerszegen a bizonytalan katonai helyzet miatt nem lehetett végrehajtani a besorozást, a járás újoncait Kapornak mezővárosba, onnan pedig a keszthelyi gyülekezőhelyre irányították, végül a Keszthelyen gyülekező nagyobb újoncgységeket nemzetőrök fegyveres kísérete mellett – a hadügyminisztérium leiratainak értelmében – a Komáromi erődben alakított tartalékhoz kellett kísérni.¹¹⁹

Zalaegerszeg mezőváros a járás főszolgabírája által elkészített kivetés szerint 42 újoncot tartozott kiállítani. Mivel az újoncok számára az adott településeknek kellett a 20 pengőforintnyi „kézipénzt” a besorozáskor kifizetni, és Zalaegerszeg kasszája ismét csak üresnek mutatkozott, a város június 2-i tanácsulése újabb kölesön felvételére hatalmazta fel a városbíró. A június 5-én kezdődő egerszegi toborzás első négy napján mindössze egyetlen újoncot sikerült a városnak kiállítani, ezért a június 9-i tanácsulás toborzóbiztosokat és zenészeket fogadott fel a toborzás meggyorsítására: toborzónak nevezték ki Draskovics Györgyöt, Goldfinger Balázst, Tretter Józsefet és Gyuk Ferencet, és meghagyták, hogy számukra „minden alkalmas újoncért” 1 pengőforint „fejpenzt” fizessenek. Határozatot hozott a város tanácsa arról is, hogy „miután a toborzás zenészet nélkül sikerrel nem teljesíthetné, zenészetnek a helybeli jobbik banda felfogadtatni, s naponként 4 pengőforintok részökre kifizettetni rendeltetik”.¹²⁰

A nehezen induló toborzás nem volt mentes a visszaélésektől sem. Ugyancsak a június 9-i tanácsulás foglalkozott Bencze József esetével. Bencze Zalaegerszegen született (1825-ben) és a város által kiállítandó újoncok közé már beírták, amikor egy galamboki

fiatalember helyett is katonának akart állni, mégpedig jó pénzért. Farkas Imre főszolgabíró azonban lefűlelte, besoroztatta az egerszegi újoncok közé (beavatására június 16-án került sor), a helyettesítés fejében kapott pénzből maradt 350 váltóforintot pedig Benczétől elvetette, és Pathy János városbírórt kérte meg, hogy a pénzt szolgáltatassák vissza a galamboki fiatalember apjának.

Az újoncozással kapcsolatban egy másik érdekes eset is a város tanácsa elé került. Simonfi Endre 28 éves „törvénytáncos” (joggyakornok) a tanácshoz folyamodott, hogy fizessék ki a számára azt az 500 váltóforintot (és annak kamatait), amit néhai Simonfi Borbála, Gothárd János özvegye hagyott rá a végrendeletében. A végrendelet előírta, hogy ezt az összeget csak akkor vehetné fel Simonfi, ha papi pályára lépne, ellenkező esetben pedig a szegények között kellene kiosztani a pénzt. „Minthogy azonban a folyamodót a papi pályáról, hova már felvéve is volt, a veszélytől környezett kedves honunk védelmére országunk jelen törvényei lelépni, s azt a katonai pályával felcserélni kényszeríték, de önmaga is mint lelkes honfi Zalaegerszeg mezőváros mint születéshelye helyett önként s örömmel az újoncok közé magát besoroztatta, s eszerint a papi pályát a katonapályával felcserélve ezen nemes tette által nagynénjének hagyományára magát még sokkal is jobban érdemessé tette”, ezért a város tanácsa megítélte számára az örökség kifizetését. (Simonfi Endrét egyébként június 20-án avatták be az újoncok közé.)¹²¹

Az egerszegi és lövői járás újoncairól vezetett „Beavatási jegyzőkönyv” adatai szerint a két járásból összesen 549 újoncot avattak be 1849. június 5. és július 13. között. Zalaegerszeg mezőváros 1849. június 5. és július 7. között összesen 43 újoncot állított ki.¹²² (A város 41 újoncához utólag hozzáfűrték még a szomszédos Szenterszébet két újoncát is.) A zalaegerszegi újoncok beavatása az alábbi ütemben történt:

	1849												
	június											júl.	jún.-júl.
	5.	11.	13.	15.	16.	17.	19.	20.	21.	25.	7.		
értelmiségi	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	
kézműves	-	1	6	1	7	1	3	2	-	-	-	21	
fogl. nélküli	1	-	7	4	2	-	1	-	3	1	1	20	
együttesen	1	1	13	5	9	1	4	4	3	1	1	43	

Miután a korábbi újoncozások már kivonták a városból a mobilisabb értelmiségi elemeket, most mindössze két ilyen fiatalember akadt: a már említett Simonfi Endre, és Patyi Ignác helybeli, 25 éves tanító. Az egerszegi újoncok többségét a kézművesek ill. „foglalkozás nélküliek” tették ki, nagyjából azonos arányban. A kézművesek többsége, 8 fő a csizmadiák közül került ki. Szabó, varga és takács 3-3 fő állt honvédnek, míg további négy mesterség 1-1 fővel képviseltette magát. A „foglalkozás nélküliek” között azokat tüntettük fel, akiknél a beavatási jegyzőkönyvben a „mestersége” rovatot egyszerűen kihúzták. Ők gyaníthatóan földműves származásúak, egyszerű parasztok lehettek (hasonlóan az egy évvel korábban toborzott önkéntesekhez).

Zalaegerszeg 43 újoncából 19 fő a város szülöttje volt, 13-an tizenhárom másik zalai településről származtak. Vas megyében hatan, Veszprém megyében ketten születtek, Zemplénből, Temesből végül Csehországból pedig egy-egy zalaegerszegi újonc származott. Noha az idegenek aránya némileg meghaladta a „bennszülöttekét”, helyettesállításra mindössze hét esetben került sor. A helyetteseknek egyenként 80-tól 110 pengőforintig terjedő összeget fizettek azok, akiket sorozás (sorshúzás?) alapján kívánt a város kiállítani. A helyettesek átlagosan 114 forintnyi összeget kaptak.

A zalaegerszegi újoncok átlagéletkora mintegy 22 év, pontosabb életkor szerinti megoszlása a következő volt:

18-20 éves	18 fő	41,9 %
21-25 éves	20 fő	46,5 %
26-30 éves	2 fő	4,6 %
31-32 éves	3 fő	7,0 %
Összesen	43 fő	100,0 %

Az újoncozási utasítás ugyan csak azt tartalmazta, hogy az újoncok legalább 18, legfeljebb pedig 40 évesek legyenek, a zalaegerszegi újoncok túlnyomó többsége azonban így is a sorozás alá tartozó 18-22 éves korosztályból került ki (28 fő, 65 %), és alig akadt 30 évesnél idősebb újonc. Fiatal életkorukkal függött össze részben, hogy nők most is csupán egyetlenegy volt közöttük.

Zala megye Keszthelyen gyülekező újoncainak nemzetőri kísérettel, 1849. június 18. és 29. között, 5 csapatban szállították Komáromba. Ez idő alatt Jausz Imre honvéd őrnagy, a komáromi újonctelep parancsnoka összesen 1660 Zala megyei újoncot vett át, 25 főt pedig azonnal visszaküldött közülük, orvosi alkalmatlanság miatt.¹²³ A június végéig beavatott 42 egerszegi újonc tehát Komárom erődjébe került. További sorsukat nem ismerjük, csupán annyi bizonyos, hogy akik túléltek a környékbeli harcokat, azok Komárom feladásakor – az 56. zászlóalj zalai honvédeihez hasonlóan – menlevelet kaptak, és békében hazatérhettek.¹²⁴

1848 júniusa és 1849 júliusa között, a négyezeri honvédtoborzás ill. újoncozás során Zalaegerszeg mezőváros összesen 165 újoncot adott a szabadságharcnak. Az egerszegi honvédek többsége, egészen pontosan 71,5 %-a (118 fő) nem e városban született, helybeli születésű csupán 28,5 %-uk (47 fő) volt. Ez az arány összefüggésben állt azzal, hogy az újoncokat mindössze 17 %-ban (28 fő) állították ki sorozás alapján, a város szülöttjeiből. A sorozottak helyett 27 helyettest (16,4 %) fogadtak, míg az újoncok túlnyomó része, 66,6 %-a (110 fő) önkéntes volt. Önkéntesek felfogadását részben az országos toborzási vagy újoncozási utasítások írták elő, részben pedig Zalaegerszeg város vezetése is önkéntesek toborzására törekedett (a kényszerű sorozás helyett).

Mind a 7., mind pedig a 47. honvédszászlóaljhoz önkéntesek kerültek Zalaegerszegről. Az 1848 november-decemberi újoncozás alkalmával soroztak, és csak a helyettesítésre volt mód, így ekkor nem akadtak „igazi” önkéntesek. 1849 nyarán viszont ismét szép számmal fogadott fel önkénteseket a város, legalábbis erre következtetünk abból, hogy a 24 felfogadott „idegenből” csupán heten voltak helyettesek, a többiek Zalaegerszegen nem sorozhatták, így ők csak önkéntesek lehettek. Önkéntes volt – mint láttuk – a helybeli születésű Simonfi Endre is, és feltételezhető, hogy a város szülöttjei közül sem mindenkit soroztak, akadhatott köztük más önkéntes is.

A Zalaegerszegi részcsoport kiállított újoncok átlagéletkora mintegy 22,5 év volt, pontosabb életkori összetételük pedig az alábbiak szerint alakult:

18-20 éves	75 fő	45,5 %
21-25 éves	57 fő	34,5 %
26-30 éves	23 fő	14,0 %
31-35 éves	7 fő	4,2 %
36-37 éves	3 fő	1,8 %
Összesen	165 fő	100,0 %

Látható, hogy a sorozottak alacsony arányának ellenére mégis a sorozásra kötelezett 19-22 éves, vagy ahhoz erősen közeli 18-25 év közötti korosztály adta a város újoncainak 80 %-át.

A zalaegerszegi újoncok társadalmi összetételéről nem tudunk a fentiekhez hasonló összegzést készíteni, mivel az 1848 őszén (két alkalommal is) kiállított újoncok foglalkozását nem jegyezték fel. Annyit azonban így is megállapíthatunk, hogy értelmiségiek összességében mintegy 10 %-ban lehettek jelen a város újoncai között, és főképpen a toborzás első időszakában, 1848 nyarán álltak be honvédek. Legnagyobb számban talán a kézművesek lehettek, mert – mint láttuk – a főként idegen származású kézművesek aránya mindvégig magas volt. Tőlük alig maradhatott el a paraszti származású földművelők, szolgák, vagy éppen foglalkozás nélkülként számontartott parasztok aránya.

Míg az 1848 nyarán Zalaegerszegen toborzott 72 önkéntes kiállításához a városnak hivatalosan semmi köze sem volt, a fennmaradó 93 újonc kiállítása a későbbiekben népessége arányában terhelte a várost. Amikor a császáriak a szabadságharc bukása után, 1850 februárjában összeírták a volt honvédeket, Zalaegerszeg városbírája és tanácsosai mintegy 64 honvéd nevét jegyezték fel csupán, és ez a névsor sem volt egészen pontos, mert nagyrészt emlékezetből állították össze (miután eredeti névsoruk – a 47. zászlóaljhoz kiállított önkénteseket kivéve – nem volt). Teljességgel hiányoztak belőle – érthető módon – az 1848 nyarán toborzott önkéntesek, és hiányzott belőlük a város részéről később hivatalosan kiállított újoncok közel harmada is, nem utolsósorban éppen azért, mert – mint a város vezetői igyekeztek mentetni a hiányos összeírást – „az állítottak legnagyobb részben külső helységbeliek” voltak.¹²⁵

Zalaegerszeg „hadiipara”

Zalaegerszeg polgárai nemcsak fegyverrel kezükben, nemzetőrként vagy honvédként vettek részt a szabadságharcban. A város kézművesei és kereskedői részesei voltak a nemzetőrség és honvédség felszerelésének, ellátásának is. Miközben szállást és élelmet adtak a Zalaegerszegen átvonuló magyar alakulatoknak, és hosszabb-rövidebb ideig gondoskodniuk kellett a helyben toborzott önkéntesek, vagy a sorozott újoncok ellátásáról is, első sorban a fegyveres alakulatok ruházati felszerelésében vállaltak szerepet.

A város nemzetőrségének felruházása többnyire a polgárok saját pénzén történt, Zalaegerszeg tanácsa legfeljebb a Drávavonalra indított „némely szegényebb önkéntes nemzeti örök számára készített 8 foszlány”, azaz vászonzubbony varrásának költségeit fedezte 1848 augusztusában.¹²⁶ A horvát határszélen őrszolgálatot teljesítő zalai nemzetőrség kisebb része rendelkezett csupán valódi fegyverekkel, puskával, pisztollyal vagy karddal. Legnagyobbbrészt kiegyenesített kaszákkal ill. dárdákkal látták el őket. A kaszák és dárdák jelentős részét a zalaegerszegi iparosoktól vagy kereskedőktől szerezte be a megyevezetés. 1848. augusztus 26-án jelentette Farkas Endre helyettes főszolgabíró Zala megye állandó bizottmányának az alábbiakat: „a nemzeti őrsereg számára Farkas Imre főbíró úr által az egerszegi vásárosoktól beszédett 1000 azaz egyezer darab fegyverül használandó kaszákból (amint értesítve vagyok) 504 darabok felszereltettek és a táborba szállíttattak, 124 darabok az itteni mesterembereknél kiegyenesítve hevernek, 352 darabok pedig Jákom Ferenc lakatosnál léteznek, de ezeknek kiegyenesítését fölfüggesztettem, végre 20 darabok Hafner kereskedőnek visszaadattak”. Farkas tanácsot kért az állandó bizottmánytól, hogy a 352 darab „magok természetében meglevő kaszákat” az illető kereskedőknek visszaadja-e, vagy talán „a már készen lévő 124 darab kinyújtott kaszákkal” együtt fölszereltesse-e, és betettesse-e

használatra a megyei fegyvertárba. A helyettes főszolgabíró még hozzáfűzte kérdéseihez, hogy „ezen kaszaféle pótlék fegyverek, mint célnak meg nem felelők, a táborban dárdákká átalakítottak”.¹²⁷

Zala megye bizottmánya sürgősségnek ítélte a hasznavehetetlen kaszák további átalakítását, és a helyettes főszolgabírót arra utasította, hogy a már átalakított kaszákat helyezze el a megyei fegyvertárban, az eredeti állapotban lévőköt pedig adja vissza az illető kereskedőknek.¹²⁸ Hafner Salamon zalaegerszegi vaskereskedőtől 224 darab, Handler István, valamint Gráner Lipót helybeli vasárosoktól 45 ill. 122 darab kaszát szerzett be a megye, a többi az ugyancsak egerszegi „Fischer és Társa” elnevezésű kereskedelmi vállalkozás szállította. A kaszák átalakítását zalaegerszegi iparosok végezték. Jákum Ferenc, Magyar János, Dömötör József és ifjabb Pathy János lakatos mesterek, valamint Aranyos György és Horváth István kovácsok 504 kasza megvasalásáért 168 forintot vehettek fel a megye pénztárából. A kiegyenesített kaszáknál némiképp hasznavehetőbbnek ítélt dárdákat szintén a megyeszékhely kereskedőitől és iparosaitól szerezték be a megye kimozdított nemzetőrsége számára. A dárdafejek alapanyagául szolgáló „karikavasat” Handler István és Gráner Lipót egerszegi kereskedők szállították, a dárdafejeket pedig jórészt andráshidai kovácsok készítették el. Purger Ferenc, Kis Imre és Koller István egerszegi kerékgyártó mesterek összesen 586 darab dárdanyelet készítettek el bükkfából, a dárdafejek egy részét pedig az ugyancsak egerszegi Horváth István és Simon János kovácsok illesztették bele a nyelekbe.¹²⁹

Amikor 1848 szeptemberében felállították az „első zalai önkéntes nemzetőri zászlóalj”-at, az önkénteseket felfogadó települések kötelesek voltak őket egy-egy sapkával, köpennyel, nadrággal és egy-egy pár bakancssal ellátni. Zalaegerszeg nem csupán a maga 20 önkéntesét szerelte fel ilyen módon, de jelentős szerepet vállalt az egész, 1848 novemberétől 47. honvédszászlóalj elnevezéssel tevékenykedő alakulat felruházásában is. Miután október elején, Nagykanizsa horvát megszállás alóli felszabadítása során sikerült az ellenségtől mintegy 1200, német szabású dolmányt is zsákmányolni, felmerült az ötlet, hogy a dolmányokat

„magyar szabásra át lehetne alakítani, és néhány rőf veres zsinór-
nak hozzáadásával a megyebeli önkéntes honvédek felruházására
lehetne fordítani”. Az állandó bizottmány a mintaként bemuta-
tott, már átalakított dolmányt célszerűnek találta, és elrendelte a
többi német szabású dolmány átalakítását is. Ennek érdekében
„Berger nevű egerszegi szabóval, ki az átalakítást, minden darab-
jától 20 pengőforintot követelvé, magára vállalta, szerződésre
lépett, hogy mindezen illír dolmányokat a lehető legrövidebb idő
alatt, a kitett árért elkészíteni fogja. Egyúttal a minden egyes
dolmányhoz szükséges 7 rőf veres zsinórnak elkészítését – rőfét 2
1/5 pengőforintért – magára vállaló Sipos Boldizsár egerszegi
gombkötővel szinte megegyezett”.¹³⁰ A két egerszegi iparos de-
cemberre elkészült a vállalt munkával. Berger Ignác szabónak „a
47. számú honvédek számára készített 1218 darab dolmányokért”
406 pengőforintot, Sipos Boldizsár gombkötőnek pedig – a dol-
mányokhoz készített 8526 rőf vörös zsinórért – 312 pengőforintot
fizettek ki a megye pénztárából.¹³¹ December 6-án századonként
70, összesen mintegy 420 darab „Egerszegről érkezett” dolmányt
osztottak szét Lendván a 47. honvédszászlóalj önkéntesei kö-
zött.¹³² A 47. honvédszászlóalj számára varrt 1240 darab sapkáért
Grünbaum Móric egerszegi sapkás 868 forintot kapott 1848 de-
cemberében, ugyanakkor a zászlóalj 1350 darab köpenyét elkészí-
tő zalaegerszegi szabócéhnek 810 forintot fizetett a megye.¹³³

1848 novemberében további, a 47. honvédszászlóalj felszerelé-
sére vonatkozó szerződéseket kötött Zalaegerszeg iparosaival és
kereskedőivel Zala megye bizottmánya nevében Csillagh Lajos
első alispán. November 4-én „a megye által kiállított önkéntesek
felszerelésére még szükséges négyszázötven kék színű s magyar
nadrágok” beszerzéséről állapodtak meg Kaiser Albert zalaeger-
szegi kereskedővel. Kaiser kötelezte magát, hogy a 450 magyar
szabású nadrágot az önkéntesek számára „gyapjúban festett kék,
s jó minéműségű, béeresztett posztóbul, minden hozzá tartozan-
dó vászonnal, kapoccsal és vörös zsinórral egészen elkészítve”, 21
nap leforgása alatt át fogja adni a megyének. November 17-én
Horváth Károly festőmesterrel, és Niets Antal posztónyíró mes-
terrel kötött szerződést a megye. A szerződés értelmében a két
zalaegerszegi iparos vállalta, hogy az önkéntesek számára még

hiányzó dolmányokhoz szükséges barna posztót 300 rőf szürke posztó átfestésével, a posztó „beeresztetése, megnyiratása, kitégláztatása” által fogják előállítani.

November 22-én Horváth Imre zalaegerszegi szijgyártó mesterrel kötött szerződést az alispán. Horváth Imre kötelezte magát, hogy a megye „1350 főbül álló önkéntes nemzetőri zászlóalja számára kívántató ugyan 1350 darab szuronytartó hüvelyeket borjúbőrrrel bevonva, alul a hegyénél mindeniket bádoggal befoglalva, és nyakbavető szíjjal (Überschwing) ellátva, valamint ugyanezen zászlóalj számára elsőben is ötszáz darab patrontartó táskákat, szinte a nyakbavető tartószíjjal, a már beadott mustrákhoz rendesen alkalmaztatva, ha pedig a szükség úgy hozná magával, még ezen ötszáz patrontartókon kívül ismét újabb hatszáz, szinte efféle modorú patrontartó táskákat szíjakkal együtt mai naptól számított négy hetek lefolyta alatt elkészíteni” tartozik.¹³⁴

Perczel Mór drávai hadtestjében nem csupán a zalai 47. honvédzászlóaljnak volt hiányos a ruházata. November 12-én Perczel Csertán Sándor kormánybiztos közvetítésével 5000 ing készítését kérte Zala megyétől. Csertán ugyan azt javasolta, hogy a falvak lakosságával, önkéntes ajánlkozás útján készíttessék el azokat, a megye azonban inkább vállalkozókkal kívánt szerződést kötni, mondván, hogy „a nem akarók nem kényszeríttethetnek, a lelkesedéstől pedig ilyesmit várni alig lehet”.¹³⁵ A november 15-én, Fischer Simon zalaegerszegi kereskedővel kötött szerződésben a vállalkozó kötelezte magát, a magyar hadsereg felszereléséhez szükséges 5000 darab katonaingeket – darabját 1 pengő forint áron – „fehérített, s oly jó minőségű, nem pamuttal vagy mással vegyített vászonból fogja kiállítani, és megvarrva a magyar hadsereg számára ide Zalaegerszegre, továbbszállítás végett beadni, mint aminő vásznak a közállománynak Budán a Haditanács által elfogadtatnak”. December 2-án a szerződést módosították, és így Fischer 2500 ing, valamint ugyanennyi „gatyá” (alsónadrág) szállítását vállalta. December 2-án Fischer vállalkozott még – mindezekon felül – arra is, hogy a megye által újabban kiállított honvéd újoncok számára készítendő felsőruhákhoz nyolcezer rőf vásznat szállít bélést, és beszerzi a ruhákhoz szükséges gombokat és kapcsokat is. A december 18-án kötött újabb szerződés

értelmében pedig „Fischer Simon és Mayer Jakab egerszegi kereskedők az újoncok felszerelése megkívántató négyezer rőf szürke posztónak legfőljebb két hét alatt Zalaegerszегre leendő állítására magokat kötelezték”.¹³⁶

Az 1848 novemberében ill. decemberében kiállított zalai honvéd újoncok számára szükséges ruhafélék beszerzéséért ill. elkészítéséért az alábbi összegeket fizette ki Zala megye pénztára a zalaegerszegi kereskedőknek és iparosoknak: Fischer Simonnak az ingekért és gatyákért 1000 pengőforintot, ugyanőneki a bélésvásznakért szintén 1000 forintot, Fischernek és Mayer Jakabnak a posztóért 5000 forintot, Sipos Boldizsár gombkötőnek a ruházathoz szükséges zsinórokért 200 forintot, Zanathy Pál, Bertalan Pál és Hajgató János szabómestereknek az újoncok atilláiért (zsinóros kabátjaikért) 62 forint 32 krajcárt, Fürst Ádámnak pedig az atillák kitöméséhez adott kócért 18 forintot. Az újoncok lábbelijeit többnyire más települések mesterei készítették el, a bakancsokhoz szükséges bőr beszerzését azonban részben Deuts Emanuel egerszegi bőrkereskedő végezte.¹³⁷

1848 decemberében a magyar sereg hamarabb hagyta el Zala megyét, mintsem a honvédek teljes ruházata elkészült volna, és a császári katonaság előrenyomulása következtében jelentős mennyiségű ruházati felszerelés maradt a zalaegerszegi iparosoknak is. Zalaegerszeg 1849. január 7-i tanácsülésén olvasták fel a megszálló császári katonaság őrnagyának levelét, amely a magyar állam által megrendelt, és „az idevaló szabó mesterek közt varrás végett kiosztott katonaruházatok” beszolgáltatását követelte. Az illető mesterembereket a tanács elé rendelték, és szigorúan meghagyták nekik, hogy mindazok, kiknek „ilyen katonaruházatok varrás végett még nálok megvannak, legyenek azok készek vagy még varratlanok, szám szerint a tanácsnak bejelentsék”.¹³⁸ A császári őrnagy január 9-én „a készületlen katonaköpenyek 48 óra alatt leendő” elkészítését, valamint „a magyar hadsereg számára készítésben lévő lábbelieknek és fehér ruháknak” felkutatását rendelte el. Erre a város tanácsa maga elé rendelte az érintett mestereket és vállalkozókat, majd „a szabók a köpönyegek elkészítésére, vargák és csizmadiák a lábbeliek beadására, Fischer Simon vállalkozó pedig a fehér ruhák kiadására hivatalosan, fele-

let terhe alatt felszólítottak”.¹³⁹ Úgy látszik azonban, hogy a császáriaknak mégsem sikerült begyűjteni a honvédség számára Zalaegerszegen készített ruhaféléket.

Lukács Sándor, a magyar hadsereg felszerelési kormánybiztosa arról értesítette 1849. május 27-én Horváth Vilmos zalai másodalispánt, hogy tudomása szerint „Zalaegerszegen és Zala megyében levő több helységekből mesterembereknél, az ezelőtt ott táborozott Perczel Mór tábornok úrtól készítés végett kapott anyagok részint már atillákra és bakancsokra feldolgozott, részint feldolgozatlan posztó, vászon, bőr és zsinór anyagok találhatók”. A kormánybiztos felszólította tehát a zalai alispánt, hogy kutassa fel az említett felszerelési holmikat, vegye át őket, és szállíttassa Pestre, az országos „ruhabizottmányhoz”. Lukács Sándor kormánybiztos rendelete folytán jelentette 1849. június 13-án Nagy Sándor megyei főszámvevő a zalai alispánnak, hogy múlt évben a megye által az 56. honvédszászlóalj számára vásárolt anyagokból 1848 decemberében kiszabott, és „elkészítés végett az ottani szabóknak kiadott atilla dolmányok és köpönyegek, amennyire azon hónap végével az osztrák seregnek beütése miatt a szabók által el nem készítettén, nálok maradtak”. A szabókkal és gombkötőkkel számot vetett, a zalaegerszegi szabóktól pedig náluk maradt katonai ruhákból eddig 142 atillát és 99 köpenyt szedett be. „Zalaegerszegen még most készül 59 atilla, melyeket ezen a héten Keszthelyre fogok szinte szállíttatni” – tette hozzá a főszámvevő.¹⁴⁰ A zalaegerszegi szabócéh mesterei által az 56. honvédszászlóalj számára készített ruházat árából végül 582 forint 33 krajcár kifizetetlenül maradt. Kifizetésre vonatkozó igényüket 1850 januárjában utasították el végleg a császári hatóságok.¹⁴¹

Zalaegerszeg 1849. június 2-i tanácsülésén olvasták fel Lukács Sándor újabb rendeletét, amelynek értelmében össze kellett írni a városban dolgozó szabó, gombkötő, csizmadia, cipész és szíjgyártó mesterek, valamint a segédek számát, majd öt napon belül minden mesterségből egypár iparosnak Pestre kellett mennie. A tanács elrendelte ugyan a kormánybiztosi utasítás végrehajtását, az ügy további részleteit azonban nem ismerjük.¹⁴²

A zalaegerszegi kézművesek „hadiipari” szolgáltatását természetesen a megszálló császári csapatok is igénybe vették. Így pl.

azt rendelte el 1849. január 8-án a város tanácsa, hogy a császári őrnagy utasítása értelmében öt vargalegénynek kell a János herceg nevét viselő cs. kir. ezred rendelkezésére állnia.¹⁴³ Ugyancsen a napon egy helyben felállítandó katonai kórház felszerelését követelték a várostól a császáriak.¹⁴⁴ Zalaegerszeg császári helyőrsége „az itteni katonai kórház számára szükségelt nyoszolyák, ágyneműek, kádak, ivóedények” stb. kiszolgáltatását kérte február 3-án Zala megye vezetőitől is, mire a megye császári biztosa, Fiath Ferenc utasította Csillagh Lajos alispánt, hogy a házipénztár terhére vásárolja meg a szükséges felszerelést.¹⁴⁵

A császáriak zalaegerszegi katonai kórháza számára a város három asztalosmestere készített bútorokat a megye költségére. Vas László 7 ágyat, Kovács János 9 ágyat és hozzájuk 12 kis asztalt, továbbá 3 nagyobb asztalt, 12 ládát és 21 fekete táblát, Kovács Ferenc pedig 20 padot, 6 asztalt, 20 fogast és egy nagyasztalt készített. A kórházhoz szükséges pokrócokat, lepedőket, egyéb vásznakat és cernákat, valamint a császári zászló elkészítéséhez való fekete és sárga kelmét Fischer Simon, egerszegi kereskedő szerezte be.¹⁴⁶

A községi választásokról rendelkező 1848. évi 24. tc. kiterjesztette a szabad királyi városokról alkotott 1848:23. tc. választásokról, választókról és képviselőkéről szóló paragrafusainak hatályát mindazon településekre, melyek „első bírósági hatósággal ellátott rendezett tanáccsal” bírtak. Zalaegerszeg mezőváros már 1848 előtt is ezek közé tartozott. A zalai megyeszékhely polgárai esetében a 12 000 lakosnál kevesebb lakosságú kisvárosokra vonatkozó választójogi előírásokat kellett alkalmazni. Az 1848:23. tc. 6. §-a értelmében Zalaegerszeg önkormányzati választásán a városi közönség mindazon teljes korú, független, törvényesen elismert vallású és büntető eljárás alatt nem álló férfitagjai választójogot nyertek, akik megfeleltek az alábbi feltételeknek: a városban legalább 300 pengőforint értékű házat vagy telket egy év óta birtokoltak, a városban mint kézművesek, kereskedők vagy gyárosok már egy éve letelepedtek, saját műhellyel, kereskedelmi teleppel vagy gyárral rendelkeztek, és kézművesként legalább egy segéddel dolgoztak folyamatosan. Választójogot nyertek a városban már egy éve letelepedett, és legalább 40 pengőforint házbért fizető „tudorok”, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek és a magyar tudós társaság tagjai. Mindezekon kívül azok is részt vehettek az önkormányzati választáson, akik a városban már két éve letelepedtek, és ki tudtak mutatni legalább 200 pengőforint éves jövedelmet. A korábbi városi polgárok akkor is választójogot nyertek, ha a fenti képességeknek esetleg nem feleltek volna meg.¹⁴⁷

Szemere Bertalan belügyminiszter 1848. április 20-án rendelte el a városi tisztújítások végrehajtását. Végrehajtási utasítását, mely részletesen szabályozta a tisztújítási eljárás rendjét, Zala megye alispánjának közvetítésével kapta meg Zalaegerszeg mezőváros vezetése.¹⁴⁸ A város május 14-i közgyűlése határozatot hozott a tisztújítás előkészületeiről. Megválasztották a tisztújítást levezető elnököt – Bertalan József táblabíró személyében –, va-

lamint a választási névjegyzéket összeállító középponti küldöttség húsz tagját. A várost két választókerületre osztották fel. Az elsőbe kerültek a plébániatemplomtól nyugatra, a Körмени utcában valamint a hegyekben lakó polgárok, a másodikba pedig a templomtól délre, a kanizsai út mentén élő lakosok. Az első kerületbelieknek a városházán, a második kerületbelieknek pedig Reisinger József házában kellett jelentkezni május 15. és 17. között, hogy választói névjegyzékbe vegyék őket. A tisztújítás időpontját május 23-ra tűzték ki.¹⁴⁹

Zalaegerszeg önkormányzati választási névjegyzéke május 21-én készült el. Az első választókerületben 116, a másodikban 162, így összesen 278 zalaegerszegi polgár nyert választójogot. Miután az első választókerület névjegyzéke töredékesen maradt fenn – csupán 37 választó adatait tartalmazza –, csak a második választókerület adatait tudjuk összesíteni és részletesen elemezni. A második választókerületben 26 választót házbirtoka, 69-et ház- és szőlőbirtoka, 32-t ház- és földbirtoka, egyet ház- és rétbirtoka, kettőt-kettőt szőlőbirtoka ill. szőlő- és földbirtoka, egyet szőlő-, föld- és rétbirtoka, kettőt földbirtoka, végül kettőt föld- és rétbirtoka alapján vettek nyilvántartásba. A kerület 162 választójából 128-an rendelkeztek háztulajdonnal, 74-en szőlőbirtokkal, 39-en földbirtokkal, pedig négyen réttel. A névjegyzék 29féle kézműves foglalkozás 107 mesterét vette számba, köztük 22 csizmadiát, 12-12 takácsot és szabót, 9 szűcsöt, 7-7 szűrszabót és fazekast, 4 kőművest (vagy építőmestert), 3-3 bognárt és vargát. Az „iparüzlet” rovatban jegyezték fel a második választókerület 20 földművesét – „gazdasági elnevezéssel” –, valamint két kereskedőjét. Ide írták be a megyei pandúrok egyik őrmesterét és a város postamesterét valamint tanítóját is. Az „értelmiségi” rovatban a kerületben 9 megyei tisztviselőt – 4 esküdtet, 2 levéltárnokot és egy-egy számvevőt, alügyészt, katonai biztost –, továbbá 5 városi előljárót találunk. Utóbbiak közé 3 tanácsos, valamint a városbíró és a város jegyzője tartozott. A 11 független értelmiségi között 4 ügyvéd, 2 gyógyszerész, 2 nyugalmazott katonatiszt ill. tiszthelyettes, továbbá 1-1 sebész, joggyakornok és „tudor” volt. Mind a kézművesek, mind az értelmiségiek legtöbbször rendelkezett ház-,

szőlő- vagy földbirtokkal is, míg 200 pengőforintot meghaladó jövedelme alapján csupán egyetlen választót vettek számba.¹⁵⁰

Zalaegerszeg tisztújítása 1848. május 23-án vette kezdetét. Miután a titkos szavazást összesítő, tíztagú szavazatszámláló bizottságot már két nappal korábban megválasztották,¹⁵¹ a Bertalan József elnöketével tartott közgyűlésen leköszöntek hivatalukról a korábbi tisztviselők, és az elnök ideiglenes eljáróság felállítását indítványozta. A bírót Horváth Imre, a jegyzőt Nagy József, az ügyvédet pedig Szabó Samu helyettesítette a tisztújítás befejeztéig. A tisztviselők megválasztása ill. a szavazás a következőképpen zajlott. Mivel mindegyik városi hivatalra három jelölt volt, három egyforma ládát készítettek, és egyiket pirosra, másikat fehérre, harmadikat pedig zöldre festették. A szavazók között kis golyókat osztottak szét, majd a ládákat mindig azokkal a nevekkkel jelölték meg, amelyik hivatalról épp a szavazás folyt. A szavazóknak az általuk választott jelölt nevével ellátott ládába kellett a golyót bedobni. Ezt az eljárást annyiszor ismételték meg, ahány városi tisztviselőt választottak.

Először a városbíróvá választották meg. A győztes Pathy Jánosra 141, míg „ellenfelére”, Reisinger Józsefre 37, Kovács Józsefre pedig 8 szavazat jutott. A városbíróra leadott szavazatok számából látható, hogy összesen 186 zalaegerszegi polgár, a választásra jogosultak 67 %-a jelent meg az urnák előtt. A többi tisztviselő megválasztását már jóval kisebb érdeklődés kísérte. A 12 tanácsosra átlag 114-115 szavazatot adtak le, legtöbben 126-an, legkevesebben pedig 95-en voltak. Kovács Józsefet 112, Szmodits Ignácot 64, Reisinger Józsefet 91, Hajgató Lajost 58, Szekeres Istvánt 62, Jákmán Ferencet 91, Varga Györgyöt pedig 96 szavazattal választották a város tanácsosává. Az 59 szavazattal megválasztott Strohmayr György nyomdász nem fogadta el a hivatalt, így a tőle 17 szavazattal lemaradó Benkő József lett tanácsos. Tivolt Ferenc 91, Gróf Károly 58, Rigó Ferenc 78, végül Lakatos János 99 szavazattal került be a tanácsosok közé. A jegyzői hivatalra jelöltek közül Moczer Istvánt 105 szavazattal választották meg a mindössze 11 ill. 8 szavazatot szerző Csendhelyi Ignác és Merkl Antal ellenében. A jegyzőválasztás közben beesteledett, ezért az ügyvéd és az orvos választását másnapra halasztották.¹⁵²

Másnap, május 24-én megoszlottak a vélemények, hogy egyáltalán szüksége van-e a városnak ügyvédre, ezért az ügyvéd választását a képviselőtestület megválasztása utánra halasztották. Az orvos szükségességében azonban a többség egyetértett, és a három jelölt közül Fidor Jánost választották meg „nevezetes többséggel” a város orvosává. A már megválasztott tisztviselők esküete után a tisztújítást átmenetileg felfüggesztették, „a törvény és miniszteri rendelet tartalmánál fogva azonban, a 3500 lakosságához képest ezen mezővárosban 40 számban megállapított képviselők választására folyó május hónap 28. napja kitűzetett”. Elrendelték azt is, hogy „mindegyike a választó polgárságnak 40, a képviselőségre alkalmas egyénnek nevét a választópolgárok közül felírva, a bizotmnánynak az napon beadja”.¹⁵³

Május 28-án azután a választópolgárok a képviselőjelöltek 40 főnyi névjegyzékét írásban, egyenként beadták, és megkezdte tevékenységét a szavazatok összeszámolásával megbízott választmány.¹⁵⁴ A képviselőtestület megválasztásának eredményét június 1-jén hirdette ki a választási bizottság elnöke. A 40 főnyi testületbe legtöbb – 172 – szavazattal Donászi Ferenc, legkevesebb – 40 – szavazattal pedig Niets Antal került be. Az ügyvédválasztásra nézve ezúttal is megoszlottak a vélemények. A szavazók nagyobb része végül az ügyvédválasztás mellett foglalt állást, ám ekkorra már olyan kevés választópolgár maradt a helyszínen, hogy az elnök jobbnak látta a választást három nappal elhalasztani.¹⁵⁵ Június 4-én összesen 104 szavazatot adtak le a három ügyvédjelöltre. A szavazatok döntő többségét, szám szerint 66-ot Rusits Károly szerezte meg, így ő lett Zalaezerszeg ügyvédje. A város május 23-án megkezdett tisztújítása ezzel a szavazással zárult le.¹⁵⁶

A korábbi évekéhez hasonló botrányos események 1848 tavaszán ugyan nem fordultak elő, kellemetlen felhangok azonban most is társultak a város tisztújításához. A június 4-i közgyűlésen olvasták fel a képviselőtestület tagjává hetedik legtöbb szavazattal – összesen 157 vokssal – megválasztott Koppány Ferenc, megyei főadószedő sértődött hangú nyilatkozatát. A városhoz intézett levelében Koppány Ferenc kijelentette: „miután bizonyos választás alkalmával minden tudta és akarata nélkül neve is szóba

jövén, némelyek ellene kifogást tettek, a városi dolgokban soha semmi szín alatt beavatkozni, s így a városházánál is megjelenni nem kíván”.

Zalaegerszeg közgyűlése sajnálkozott, annál is inkább, mivel nem volt tudomása a főadószedő személyét ért sértésről, és „ha netalán voltak egyének, kik közgyűléseken kívül méltatlanságot követtek volna el, azt az öszves közönség valamint maga tettének el nem ismérheti, úgy viszont meg van győződve, hogy azt sokszor tisztelt Koppány Ferenc úr is a közönségnek tulajdonítani nem fogja”. A közgyűlés reményét fejezte ki, hogy a főadószedő, mint a választópolgárok által megválasztott képviselő a „netalán létező egy-két rosszakaratú egyénnek méltatlankodása miatt sem az öszves közönséget megvetni, se pedig magát a városi közügyektől elvonni nem fogja”.¹⁵⁷

Még a tisztújítást megelőző, május 21-i közgyűlésen jelentette fel Merkl János – több polgártársa nevében – az örökös bajkeverő Osvald Károlyt. Merkl indítványozta, hogy legújabban elkövetett vétkeiért Osvaldot zárják ki a választópolgárok sorából, és fosszák meg képviselői jogától. A közgyűlés megállapította, hogy – az összes választópolgár tudomása szerint – „Osvald Károly eddigi folytonos magaviselete által a jó rendnek és csendnek felzavarására minden kigondolható módok használásával mindent elkövetett, s a polgárság békés nyugalma felháborította, s e gyűlés kezdetén is legelső a gyűlésnek feloszlására azt közbotránoztatásra előterjeszteni vakmerő volt, hogy a minisztérium rendelete, miszerint a tisztújítást megelőzőleg a szavazatszedő 10 bizottmányi tagok megválasztására jelen gyűlés hirdettetett, őtet nem szabályozná, s ezzel némely vele tartó egyéneket is a gyűlés eloszlata eránt zavar előidézésére fellázított”. Mindezek figyelembevételével a közgyűlés Osvaldot „általános közakarattal a választók és képviselők sorából” kitörölni rendelte. A határozat felolvasása után azonban Osvald bocsánatot kért tettéért, és addig-addig fogadkozott, hogy a közgyűlés végül mégis visszavette a választópolgárok sorába.¹⁵⁸ A május 23-i tisztújítás során ilyen módon ő is versenybe szállhatott az egyik tanácsosi helyért, azonban csak 45-en szavaztak rá, így az őt 13 szavazattal megelőző Hajgató Lajos lett a város negyedik tanácsosa.¹⁵⁹

Osvald ügye ezzel még nem zárult le, ugyanis az egerszegi közgyűlés határozatával elégedetlen panaszosok egyenesen a belügyminiszterhez fordultak, hogy a „csalási és bujtotatási vétkekről ismeretes Osvald Károly a választópolgárok és képviselők jegyzékéből töröltessék ki”. Szemere Bertalan belügyminiszter az eset kivizsgálását rendelte el a Zala megyéhez 1848. június 29-én intézett leiratában. A megye közgyűlése júliusban vizsgálóbizottságot nevezett ki a történetek tisztázására Oszterhuchber József helyettes alispán, Deák Ferenc sógora elnökletével.¹⁶⁰ 1848 nyarán azonban fontosabb teendői is akadtak a helyettes alispánnak, így csak szeptember elején értesítette Zalaegerszeg tanácsát, hogy a vizsgálóbizottság október 23-án fog majd összeülni.¹⁶¹ A vizsgálat és Osvald ügyének lezárása azonban az őszi hadieseménynek – Jellačić majd pedig Perczel Mór zalai hadmozdulatai – miatt elmaradhatott, legalábbis sem a megye, sem pedig a város levéltárában nincs nyoma a további fejleményeknek. Annyit tudunk mindössze, hogy 1849 nyarán Osvald jelentette fel önbíráskodó haragosait a megyénél, amiért azok állítólag megtámadták, megverték, majd pedig a pózvai berekben „puskával lesték”.¹⁶²

Zalaegerszeg 1848. november 7-i tanácsulása alkalmával a város több polgára a korábbi rendszer szerinti, novemberi tisztújítás megtartását kérte. A tanács a legközelebbi közgyűlésre halasztotta a kérdés eldöntését.¹⁶³ A másnapi közgyűlés állásfoglalása szerint a törvény értelmében megtartott májusi tisztújítás után a város „közigazgatási állása” a törvény további rendelkezéséig „bárkinek, annál is inkább a közdolgok fölötti felügyelésre törvény szerint nem jogosított egyénnek kívánságára meg nem változtathatik, de egyébiránt is, hazánk lételét éppen e jelen időben végveszéllyel fenyegető belháború folyama alatt – midőn minden erőt a közellenség elnyomására kell fordítani – a közigazgatási állást változtatni a hazára nézve legveszedelmesebb volna”, ezért elutasították a régebbi gyakorlat szerinti tisztújítás megtartását.¹⁶⁴

A Zala megyében 1848. május 8-án kihirdetett áprilisi törvények 5. cikkelye rendelkezett a népképviselet alapján történő országgyűlési követválasztásról. A választójogi reform révén Magyarországon olyan széles tömegek nyertek választójogot, mint Nyugat-Európa legfejlettebb alkotmányos monarchiában. A Magyar Királyság alattvalóinak 7-9 %-a kapott választójogot, szemben a korábbi 1,6–1,7 %-kal. A törvény értelmében mindazok választójoga megmaradt, akik ezzel korábban nemesként, egyházi emberként vagy városi polgárként rendelkeztek. Választójogot kaptak viszont a 20. életévüket betöltött, Magyarországon született – vagy honosított – férfiak, ha nem álltak atyai, gyámi vagy gazdai hatalom alatt, nem folyt ellenük büntetőeljárás, és a törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez tartoztak. Mindezek mellett meg kellett még felelniük az alábbi feltételeknek is: 1. szabad királyi városokban vagy rendezett tanácsú községekben – így Zalaezerszegen is – legalább 300 pengőforint értékű házzal vagy földdel bírtak, 2. saját műhellyel, gyárral vagy telephellyel rendelkező iparosok, gyárosok vagy kereskedők voltak és legalább egy segéddel dolgoztak, 3. saját földbirtokukból vagy tőkéjükből évente legalább 100 pengőforint jövedelmük származott, 4. értelmiségi foglalkozásokat űztek, tudósok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők vagy tanítók voltak, 5. városi polgárjoggal rendelkeztek. A törvény rendelkezett még arról is, hogy Zala megyében – a népesség arányában – kilenc választókerületet kellett felállítani.¹⁶⁵

Az egyik zalai választókerület központja Zalaezerszeg lett. Ehhez a kerülethez 87 kisebb-nagyobb település 31 075 lakosa tartozott.¹⁶⁶ A választói névjegyzékek alapján a zalaezerszegi választókerületben 2185 fő, a lakosság 7 %-a nyert szavazójogot. A választók 26 %-át a szavazati joggal már korábban is rendelkező

nemesek tették ki (562 fő), míg 74 %-uk most először kapott választójogot. 1761-en ingatlanbirtokuk (ház- vagy földbirtokuk) alapján, 245-en iparosként, földművesként vagy kereskedőként, 133-an értelmiségiként és tisztviselőként, 42-en pusztán nemesiségük révén, míg négyen éves jövedelmük alapján kerültek fel a választói névjegyzékre.¹⁶⁷

Zala megye hivatalos választási statisztikája 1848 nyarán 3668 lakossal számolt Zalaegerszegen. Az országgyűlési képviselőválasztás előtt újra elkészítették a város választóinak névjegyzékét,¹⁶⁸ és ez az összeírás 42-vel kevesebb választót vett számba, mint a néhány héttel korábbi, önkormányzati választási névjegyzék. Zalaegerszegen a lakosság 6,4 %-a, 236 fő nyert jogosultságot az országgyűlési képviselőválasztáson való részvételre. Legtöbbször két vagy három jogcímen is választójogot kaptak, miután egyszerre voltak háztulajdonosok (vagy földbirtokosok), kézművesek (vagy értelmiségiek), és mindezekben túl még nemesek is lehettek. Zalaegerszegen 181-en házbirtokosként, heten pedig szőlő vagy földbirtokosként kaptak választójogot. Amíg az egerszegi választók 21 %-a, 50 fő nemes volt, addig a törvényben előírt ingatlannal rendelkező nemesek aránya alig haladta meg a 17 %-ot a választók között. Négy nemes a „kutyabőre” mellett ház- vagy földtulajdona révén is jogosult volt a választásra, 17 nemes viszont semmilyen, a törvényben megszabott ház vagy földtulajdonnal nem rendelkezett. Az 50 nemesből 27 tisztviselőként vagy más értelmiségi foglalkozásával, 14 kézművesként, kettő pedig földművesként is választójogot kapott. Mindössze három zalaegerszegi nemes akadt – ilyen volt pl. a „botrányhős” Osvald Károly –, aki pusztán korábbi nemesi előjogánál fogva került fel a választói névjegyzékre.

A zalaegerszegi választók összeírásának „iparüzlet” rovatában 179 főt, 140 kézművest, 33 földművest, 4 kereskedőt és 2 vendégloást vettek számba. A kézművesek között legnagyobb számban a csizmadiák (32 fő), a takácsok (22 fő) a szabók és szűcsök (10-10 fő), a fazekasok (8 fő), a vargák (7 fő) és az asztalosok (6 fő) képviseltették magukat. A választók között volt 4 szabó, 3-3 lakatos, szíjgyártó, esztergályos, szűrszabó, 2-2 ács, gombkötő, bábos, kötélgyártó, festő, molnár, kovács, végül 1-1 cserepes, aranymű-

ves, kőműves, építő, kéményseprő, üveges, szítás, órás, kordovános, tímár, bognár, könyvkötő, borbély, kádár és nyereggyártó. A kézművesek foglalkozásonkénti megoszlása nem okvetlenül jelzi a város iparostársadalmának arányait, legfeljebb azt, hogy mely foglalkozások képviselői voltak a legvagyonosabbak, következésképp melyeknek lehetett a legnagyobb társadalmi rangjuk az akkori Zalaegerszegen. A választójogi összeírások fényében úgy tűnik, hogy a csizmadiák és a takácsok voltak a város legtehetősebb iparosai, míg a más megyeszékhelyen jelentősebb szerepet játszó (keresztény) kereskedők és vendéglősök befolyása itt hallatlanul csekély volt.

A mezőváros választójogi összeírása 50 fő megyei vagy városi tiszttviselőt, valamint más értelmiségi foglalkozású lakost vett számba. Közülük 27-en egyben nemesek is voltak, 24-en viszont – nemesek és nem nemesek vegyesen – nem rendelkeztek a törvényben előírt ingatlantulajdonnal. A 14 megyei tiszttviselő között volt a főadószedő, a főszámvevő, a főorvos, 6 esküdt, a segédszámvevő, a várnagy, továbbá egy-egy levéltárnok, katonai biztos és irodai gyakornok. A 9 városi tiszttviselő között a városbíró és a jegyző mellett csupán 7 tanácsost találunk. Utóbbi körülmény is rávilágít az önkormányzati és az országgyűlési választások némiképp eltérő szavazóbázisára, ugyanis az önkormányzati választáson még szavazattal rendelkező és meg is választott öt városi tanácsos az országgyűlési választáson nem kapott szavazati jogot. A Zalaegerszegen élő más értelmiségiek között még 9 ügyvéd, 4 gyógyszerész, 3 gazdatiszt ill. tisztatartó, 2 sebész, 1 lelkész és két segédlelkész, továbbá egy-egy tanító, postamester, mérnök, királyi táblai jegyző, joggyakornok és nyugalmazott katonatiszt került be a választók közé.

Zalaegerszeg mezőváros választóinak teljes, foglalkozás szerinti összetétele az alábbiak szerint alakult:

kézműves	140 fő	59,30 %
értelmiségi	43 fő	18,20 %
földműves	33 fő	14,00 %
háztulajdonos	12 fő	5,10 %
kereskedő és vendéglős	6 fő	2,55 %
fogl. nélküli nemes	2 fő	0,85 %
összesen:	236 fő	100,00 %

A foglalkozást tekintve 7 személynél volt az összeírásban átfedés, ugyanis a városbíró és 6 tanácsosát eredeti, kézműves foglalkozásuk szerint is feltüntették. Őket az összesítésben csupán egy helyen, a kézművesek között vettük számításba. (Ha az értelmiségiekhez adtuk volna hozzá a számukat, akkor az értelmiségiek 50-en, a kézművesek 133-an lettek volna, és a szavazók 21,2 %-át az értelmiségiek, 56,3 %-át pedig az iparosok alkották volna.)

Az országgyűlési képviselőválasztásra készülve a mezőváros 1848. június 12-i közgyűlése a következő határozatot hozta: „miután Zalaegerszeg városának is érdekében fekszen képviselőjének olyan egyént választani, kiben honunknak e jelen kétes állásában ismeretes hazafiúsága s értelmességére nézve egész bizalmát helyheztesse, az egész gyülekezet szilárd jelleméről, jeles elmetehetségéről és lelkes hazafiúságáról annyira ismeretes Cser-tán Sándor táblabíró úrnak választására nyilatkozott”.¹⁶⁹ A közgyűlés, kiindulva abból, hogy a papi tizedet és az úrbéri viszonyokat megszüntető törvény a „szőlőhegyeken a borból adandó kilenced”-et nem érintette, elhatározta, hogy a következő országgyűlésre „a borból adni tartozó kilenced megszüntetése, a királyi használatoknak (regaleknak) általános eltörlése, és egy gimnáziumnak városunk kebelében leendő felállítása érdemében ezen mezőváros közönsége részéről kérelemlevél (petitio) nyújtasson

be, és ennek hazafiúi buzgósággal leendő pártolására küldendő képviselőnk egyszersmind alázattal megkérettessen”.¹⁷⁰

Zalaegerszegeen – csakúgy mint Zala megye többi választókerületében – 1848. június 15-én, Pünkösd után négy nappal került sor az országgyűlési képviselőválasztásra. Miután a jegyzőkönyvek a jelenlévők számát nem jegyezték fel, nem tudjuk, hogy a kerület 2185 választójából hányan jelentek meg a megyeszékhelyen, és jelentett-e akadályt az a körülmény, hogy a választást hétköznapi, dologidőben tartották. A zalaegerszegi képviselőválasztás levezetésével a megye központi választmánya Koppány Ferenc főadószedőt bízta meg. Koppány délelőtt 10 órakor nyitotta meg a választást, és felszólította az összesereglett választókat, hogy tegyenek javaslatot a képviselőjelöltek személyére, mire a jelenlévők „mindannyian Csertán Sándor nevét hangoztatták”. Az elnöknek arra a kérdésére, hogy „van-e a választók közt, ki szavazatot kíván, a szavazás éránti kívánságát senki sem jelentette, sőt a választók egész testülete továbbá is egyhangúlag Csertán Sándor urat kívánta országgyűlési képviselőjének”. Ilyen módon tehát ellenjelölt nélkül, és a fejenkénti szavazás mellőzésével, a „választók általános kívánságára”, mintegy közfelkiáltással választották meg Csertán Sándort az egerszegi választókerület – így Zalaegerszeg mezőváros – országgyűlési képviselőjévé.¹⁷¹

Csertán a reformkorban a zalai liberális ellenzék vezérkarához tartozott. 1809. január 25-én született Nemesszerén, apja Csertán Károly, anyja Varga Rozália volt. Nagykanizsán a piaristáknál, majd Kőszegen a bencésekknél járt gimnáziumba. Győrtől bölcsészetet tanult, azután a pozsonyi jogakadémia hallgatója volt. 1829-ben jeles eredménnyel tette le az ügyvédi vizsgát. Zala megyei pályafutását még abban az évben – Deák Ferenchez hasonlóan –, tiszteletbeli tiszti alügyészként kezdte. 1834-ben Zala megye másodalügyésze lett, és kinevezték a megye táblabírájává is. Később a szentgróti Batthyány-uradalom ügyésze volt. Közben 1833-ban megnősült, és a család egyik birtokán, Nemesapátiban telepedett le. Házasságából később négy gyermeke született. Első, a szőlésszabadsági perek kapcsán tett politikai megnyilatkozásai 1837-ből maradtak fenn. Csertán már ifjúkorában is a higgadt, megfontolt ellenzéki politizálás híve volt, és mindvégig

Deák Ferenc mérsékelt reformtörekvéseit támogatta. Neve az 1840-es évek elején feltűnt Kossuth Pesti Hírlapjában is. Előbb csak megyegyűlési beszédeit idézték, a lap 1842. szeptember 8-i számába pedig „Egyesülési pont” címmel írt vezércikket. Írásában a szláv mozgalmak elleni összefogással indokolta az érdek-egyesítés szükségességét. Szerepet vállalt a közteherviselés melletti 1843-as korteshadjáratban, majd 1845 márciusában ő is csatlakozott az önkéntes adót fizető zalai nemesek táborához. Része volt a megye védegyleti mozgalmának és a kormánypárt kiépítésére törekvő főispáni helyettes (adminisztrátor) elleni tiltakozásnak is. Barátai már 1847 őszén országgyűlési követké kívánták jelöltetni, ám a másik ellenzéki jelölt, ifjabb Csúzy Pál korteskedése ezt megakadályozta. Csertán éveken át elnöke volt a megye nemesi árvákra felügyelő gyámi választmányának, és humánus, rokonszenves egyénisége nagy népszerűségnek örvendett az egyszerű emberek körében is. Reformkori tevékenységét nekrológja a következőképpen jellemezte: „az árvák ügye vezetése, a gyengék pártolása, községek szilárdítása, közerkölcsiségre vezetés volt fő igyekezete, mely erényekkel diszítve, mint lelkes honpolgár a megye gyűlései és közönsége előtt a köztiszteletet elnyerte”.

Az 1848. július 5-én megnyíló pesti népképviselői országgyűlésen Csertán alig-alig hallatta hangját. Egyetlen érdemi hozzászólása augusztus 8-án, a népoktatási törvényjavaslat vitájában hangzott el, majd a szavazás során – a többséghez hasonlóan – ő is a közös, nem pedig a vallásfelekezetek szerint elkülönülő elemi iskolák mellett foglalt állást. Szeptember 5-én még ott volt a Bécsbe induló, békés megegyezést kereső, száztagú országgyűlési küldöttségben, szeptember 17-én azonban eltávozási engedélyt kért a képviselőháztól. Szeptember 20-án már Zalacgerszegen volt, és a Jellačić ellen szerveződő önkéntes nemzetőrök felfogadásában segédkezett. Szeptember 29-én a zalai nemzetőrökkel együtt ő is részt vett a pákozdi csata egyik hadmozdulatában, amikor a nemzetőrök Pátkánál hátba támadták és megfutamították a horvát sereg balszárnyát.

1848. október 8-án Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke Zala megye kormánybiztosává nevezte ki

Csertán Sándort. Csertán kormánybiztosként elsősorban Perczel Mór Zalában állomásozó hadtestének kiegészítését, felszerelését, ellátását és élelmezését intézte, közvetített a magyar honvédsereg és a megye polgári vezetői között. Az újoncozással és népfelkelés szervezésével megbízott kormánybiztos a császári megszállás idején elhagyta Zala megyét, és 1849 februárjában visszatért az – akkor már Debrecenben üléselő – országgyűlés képviselőházába. Május 5-én a véstörvény visszamenőleges hatálya ellen szólalt fel. Politikai hitvallását hűen jellemzi akkori kijelentése: „forradalmunk fő erénye, fő dísz az, hogy szelídséggel és az igazság erejével győztünk, nem rettentés, nem kegyetlenség, hanem az igazság adta nekünk a győzelmet”.

1849. május 15-én – immár a Szemere-kormánytól – újabb kormánybiztosi kinevezést kapott Csertán. Május 21-én még ott volt Buda várának visszavételénél, majd május utolsó napjaiban Zalába érkezett, visszaállította a megye magyar közigazgatását, megkezdte az újoncozást és az adóbeszedést, és megkísérelte megszervezni a megye védelmét is. Másfél hónappal később, július közepén ismét menekülni kényszerült a megyét megszálló császáriak elől. Szegedre utazott a kormányt követve, majd a fegyverletétel után ő is fogságba esett. Előbb Aradon, később pedig Pesten tartották fogva. Már megkezdődött ellene a hadbíróvási vizsgálat, amikor felesége Zalaegerszeg előjáróihoz folyamodott, hogy segítsenek a férjét felmenteni az alaptalan vádak alól.¹⁷² A város 1849. november 10-i tanácsulása az alábbi nyilatkozattal állt ki volt országgyűlési képviselője mellett: „Mi, Zalaegerszeg, Zala megyei mezőváros rendes bírása és tanácsa ezennel hitelesen bizonyítjuk, hogy a magyar kormány alatt Zala megyében kormánybiztosi mineműségben működött tekintetes Csertán Sándor úr városunkban, de tudomásunkra a megyének bármely helyén is a magyar kormány iránti esküre kit se kényszerített, se a megyében, se pedig a városokban tisztújítást nem tartott, a városok működését fel nem függesztette, a felséges király iránti hűség miatt kit se üldözött, annál is inkább el nem fogatott, és senki javait el nem foglalta, úgy szinte az újoncok kiállításoknál tettelesen fizikai erőszakot nem használt.”¹⁷³

A császári hadbíróság azonban a magyar kormánybiztosokat – különösen azokat, akik a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetése után, 1849 nyarán viselték a hivatali – már eleve bűnösnek tekintette, és a mentő körülményeket valamint tanúvallomásokat mellőzve Csertán Sándort is vétkesnek találta. 1850. november 11-én felségárulás miatt kötél általi halálra és vagyonelkobzásra ítélték. Ítéletét azonban nem hajtották végre, hanem „kegyelemből” 6 évi várfogságra módosították. 1854 tavaszán szabadult a komáromi várbörtönből a császár kegyelmével.¹⁷⁴

A környék ipari és kereskedelmi gócpontjának tekinthető Zalaegerszeg lakosságának többsége 1848-ban még mezőgazdasági termelésből élt. A város évente 160 forint cenzust fizetett földesurának, ennek fejében polgárai szabadon rendelkeztek földjeikkel, sőt, a város határában még a szomszéd falvak lakói is bírtak szántóföldeket és réteket. A püspöki uradalom közel 200 holdas majorsági szántó és rét birtoka a városiak földjei között szétszórva terült el. A széttagolt határ használatát és a legeltetést időről-időre a város tanácsa szabályozta.

Zalaegerszeg 1840-ben kezdeményezte, hogy a lakosság megélhetéséhez nélkülözhetetlen városi legelőket különítsék el az uradalom legelőitől. A határ felmérése megtörtént ugyan, az uradalom azonban nem volt hajlandó a mezővárossal egyezkedni, ezért 1841 júliusában legelő elkülönítési per indult az uradalom úriszéke előtt. Az úriszék hosszadalmas eljárás után, 1846 novemberében hirdetett ítéletet. Az egerszegiek követelését gyakorlatilag elutasítva kimondták, hogy az uradalmi földek összesítéséig közös marad a legeltetés a szántóföldeken és réteken, a legelő elkülönítés tárgya pedig csak az Alsóerdő és a szétszórtan heverő legelődarabok lehetnek. Zala megye polgári törvényszéke az úriszék ítéletét 1846 decemberében számos ponton megváltoztatta ugyan, a két leglényegesebb kérdést azonban – azt tudniillik, hogy hol és milyen nagyságú legelőt kap a város – nem döntötte el. A hely és a mennyiség meghatározása ismét csak az úriszékre tartozott volna, erre azonban (a vontatott ügyintézés miatt) 1848 áprilisáig, az úriszékek eltörléséről rendelkező törvény szentesítéséig már nem került sor.¹⁷⁵

A legelő elkülönítését illetően a szabadságharc idején nem történt előrelépés, 1848 tavaszán és nyarán azonban a város közgyűlése több alkalommal is kiemelten foglalkozott a legelőhasználat kérdésével. Az április 16-i közgyűlés alkalmával „a városi közönség az eddigi gyakorlat szerint a városi vonyós marhák szá-

mára szükséges tilosrul is ez alkalommal intézkedni” kívánt, mire elrendelték, hogy az ökrök számára kijelölt legelőn lovakat és borjakat tilos lesz legeltetni. Szóba kerül ez alkalommal a városon kívüli tulajdonosok jószágainak a város határában, az uradalomnak fizetendő „fűbér” melletti legeltetése is. Zalaegerszeg közgyűlése elhatározta, hogy földesurától, a szombathelyi püspöktől a „vidéki marhák” városi legelőről való letiltását fogja kérni.¹⁷⁶

A zalaegerszegi nemzetőrök felfegyverzéséhez anyagi segítséget igénylő városi előljárók, Pathy János városbíró és Moczer István jegyző május elején személyesen kérték Balassa Gábor szombathelyi püspököt, hogy szüntesse meg Zalaegerszeg határában „az uradalom által eddig külbirtokosoknak fűbérben kiadni szokott legeltetést”. A város kérelmére az alábbiakat válaszolta a püspök május 5-én: ámbár a legelő bérbeadására a legújabb törvények is feljogosítanak a földesurat, „mégis a fűbérenek megszüntetésével a városiakra támasztandó hasznót terjeszteni” kívánván, ezúttal eláll a legelő kibérlésétől, és tisztartóját arra utasítja, hogy „a fűbéresektől, amennyire az egerszegi határban legeltettek”, jelenleg tekintsen el.¹⁷⁷

A város a külső lakosok által történő egerszegi réthasználatot is igyekezett felszámolni. A június 12-i közgyűlésen hangzott el, hogy a város határában fekvő rétek legalább harmadrésze külső lakosok kezében van zálogként. Annak érdekében, hogy a zálogbirtokokat ne változtathassák örökös birtokká az újabb törvények, és a külső lakosok ne nyerhessenek örökös tulajdonjogot, elhatározták, hogy a rétek visszaváltására egy „részvényes iparegyesület”-et állítanak fel, és abba minden zalaegerszegi lakost felvesznek.¹⁷⁸

A mezőváros június 12-i közgyűlésén több földbirtokos azt panaszolta, hogy némelyek a többszöri tilalom ellenére is a parlagon legeltetnek, és károsítják a szomszédos szántóföldek termését. A birtokosok tiltakoztak az ellen is, hogy a sem belső, sem külső telekkel nem rendelkező zsellérek szintén tartanak szarvasmarhát, és jószágait a város legelőin legeltetik. Sérelmezték továbbá, hogy a plébános gulyása fittyet hány a város rendelkezéseire, és a plébános csordáját – több magánszemély jószágával együtt – rendszeresen a tilosban legelteti. A további visszásságok

kiküszöbölésére legeltetési rendszabályok kidolgozását határozta el a közgyűlés, és e célra egy nyolctagú bizottságot nevezett ki.¹⁷⁹

A bizottság a város június 25-i közgyűlésén terjesztette elő tíz pontban megfogalmazott javaslatait. Mindenekelőtt azt indítványozták, hogy mindazokat tiltsák el a legeltetéstől, akik a városban „fekvő javakkal nem bírnak, ha mindjárt ezen városban állandóul laknak is, valamint szinte azok is, kik fekvő javakat ugyan a határban bírnak, de a városban nem laknak”. A közgyűlés jóváhagyta a javaslatot, hozzátéve, hogy a tilalmat megszegők marháit kobozzák el. Kivételt csak azokkal a lakosokkal tettek, akiknek háztulajdonosa saját legeltetési jogát engedte át. A csordás által beterjesztett összefrásban szereplő 19 – magántulajdonban lévő – zalacgerszegi, valamint 32 olai jószágot letiltották a város legelőjéről, majd ezzel összefüggésben intézkedtek a jövedelemcsökkenést szenvedő csordás kárpótlásáról is. A közgyűlés megtiltotta a gazdáknak, hogy cselédjeiknek – fizetség fejében – nyári legeltetést engedjenek a városi legelőkön. Az „új polgárok [cigányok] közül, kik lovakkal kereskedni szoktak, ne[m] másnak, mint házbirtokosnak és a köztehert marhával viselőnek” engedélyezték a legeltetést. Az úgynevezett hegyi lakosokra nézve a közgyűlés az alábbi határozatot hozta: „azon hegyi lakosok, kik a város határában földeket és réteket bírnak, s nemcsak állandóan a város határában laknak, hanem ezen hatóság alatt is állanak, a legeltetési jogtul ugyan meg nem foszthatnak, hanem a magány legeltetés 12 ezüstforint büntetés alatt nekik ezennel szorosan megtiltatván, marháikat a közös csorda közé hajtani köteleztetnek.”

A zsidók közül csak azok kaptak legeltetési jogot, akik a földesúr, a város, vagy pedig a város polgárainak jussát gyakorolták. A mészárosok által kereskedésre vásárolt állatok legeltetését megtiltották, a vágóállatok legeltetését pedig csak a közcsorda legeltetési helyén engedélyezték. Letiltották a parlagokról és a rétek széleiről a plébános gulyáját is. Az igavonó állatok legeltetésével kapcsolatos tilosok kijelölését továbbra is a város tanácsára bízták. A legeltetésre jogosult jószágok jegyzékét ugyanúgy a városi tanácsnak kellett hitelesítenie. A közgyűlés végezetül döntött arról is, hogy „a parlagokon, gypűk mellett, sáncok körül, de különösen a kepék között és réteken általában, még a

maga tulajdonán is legeltetni 12 pengőforint mindannyiszor fizetendő büntetés alatt szorosan megtiltatik”.¹⁸⁰

A város július 23-i közgyűlése az aratás végeztével fennmaradt tarlók célszerű hasznosításáról rendelkezett. Az igavonó állatok számára jelölték ki legelőül a várostól délre fekvő mezőt, az Egerszeghegy, Jánkahegy és Alsóerdő által közrezárt szántóföldek tarlóit, míg a közös csorda és a sertések számára a többi tarlót tartották fenn. Többen kifogásolták a mezőpásztorok hanyagságát és visszaéléseit, ezért felügyelőket nevezett ki a közgyűlés a pásztorok szemmel tartására. A város tanácsának hatáskörét némiképp átvéve a közgyűlés ítélkezett egy legeltetési vétség ügyében is. Egy idős gazda, Ebedli Ferenc tilosban, a réteken legeltette ökreit, majd jószágai a vetésekre is rámentek, és azokban tetemes kárt tettek. A panaszosok állítását a gazda sem tagadta, a közgyűlés azonban méltányolta „aggott korát és fiának a hon védelmében távollétét”, ezért nagyobb büntetés helyett csupán 2 pengőforint megfizetésére kötelezte.¹⁸¹

Zalaegerszeg lakosságának jelentős része foglalkozott szőlőműveléssel is, a választópolgárok mintegy 46 %-a pedig számottevő szőlőbirtokkal rendelkezett. A városnak nem kevés jövedelme származott a borkimérésből, ezért annak rendjére gondosan ügyeltek 1848 nyarán is. A mezőváros július 29-i tanácsulása tárgyalta Ebedli Miklós és Makasits Ignác Pap utcai lakosok tiltott borkimérési ügyét. Az érintettek maguk sem tagadták, sőt önként beismerték vétküket. A tanács állásfoglalása szerint nem csupán a régebbi törvények tiltották – a meghatározott időszakon túli – „alattomos” bormérést, hanem a legújabb törvények is meghagyták a földesurakat a királyi haszonvételek, így pl. a korcsmáltatás jogának gyakorlásában. A két szőlősgazdát ezért a tiltott zugkimérésért 6-6 ezüstforint büntetésre ítélték, hozzátéve, hogy legközelebb duplája lesz a büntetésük.¹⁸² A város július 31-i közgyűlése jóváhagyta a büntetés kiszabását, és elrendelte, hogy a befizetendő összeget a nemzetőrség felszerelésére kell fordítani.¹⁸³

Az augusztus 18-i tanácsülés ismét a bormérés kérdésével foglalkozott, mivel közeledett a határidő, amikor a város gyakorolhatja a bormérést, ezért gondoskodni kellett a korcsmáltatási jog

bérbeadásáról. Tekintettel arra, hogy 1848 nyarán a nemzetőrség tábori szolgálatával kapcsolatban kölcsönt kellett felvenni a rendkívüli kiadások fedezésére, nem engedhették meg, hogy megismétlődjön az elmúlt évi eset, amikor az általános bormérés által a város mintegy 1600 váltóforintnyi veszteséget szenvedett. A tanács nemcsak hasznosabbnak, de szükségesnek is vélte, hogy „a városnak ezen joga, mely jövedelmének egyik legnevezetesebb ágát képezi, az előbbi gyakorlat s törvény által is megrendelt mód szerint utcánként, áremelés [árverés] útján haszonbérben kiadasson”. A tanács kilenc bormérési körzetre osztotta fel a város utcáit, a kocsmák számát azonban nem korlátozta, hanem a város korcsmáltatási jogának bérleljére kívánta bízni, hogy hány borkiméréssel köt magánszerződést. A zugkimérések meggátolására elrendelték, hogy a tiltott bormérés borát el kell kobozni, és annak 1/3-át a feljelentőnek, 2/3-át pedig a területileg illetékes, kimérésre jogosult haszonbérlelőnek kell átadni.¹⁸⁴ A város augusztus 26-i közgyűlése jóváhagyta a tanács intézkedéseit, mindössze annyit fűzött hozzájuk, hogy amennyiben a lefoglalt bor értéke nem haladná meg a 12 ezüstforintot, úgy az „alattomos” bormérőt sújtsák 12 ezüstforintig terjedhető készpénzbüntetéssel is.¹⁸⁵

A közgyűlés a korcsmáltatási jog árverezését augusztus 30-ra tűzte ki, mielőtt azonban erre sor kerülhetett volna, augusztus 27-én néhány városi képviselő azzal a javaslattal állt elő a közgyűlésen, hogy a jövőben, így már ez évben is „a bormérést mindenki bizonyos s meghatározandó csappénz fizetés mellett szabadon gyakorolhassa, s ezáltal a szabadságot mindenki egyaránt élvezhesse”. A képviselőtestület nagyobb része három okból is elutasította a javaslatot. Egyrészt azért, mert az 1836:9. tc. 2. §-a az ilyen közjövödelmek árverés útján történő bérbeadását rendelte, és a törvény rendeletétől eltérni, vagy azt magyarázni „a községeknek szabadságokban nem állana”, másrészt azért, mert a fennálló körülmények között, amikor a város költségei napról napra szaporodnak, a város jövedelmét csökkenteni semmiképpen sem szabad, harmadrészt pedig a „politika tekintetéből is a kocsmák számát, mely csak az erkölcs romlására még nagyobb alkalmat szolgáltatna, szaporítani veszedelmes is volna”. A többség a város félévi korcsmáltatási jogát a korábbi, hagyományos módon kíván-

ta gyakoroltatni, ezért a kocsmák számát nyolcban határozták meg, a nyilvános árverést pedig szeptember 9-re tűzték ki.¹⁸⁶

A bormérés körüli vitában a Jellačić támadása után beálló háborús helyzet változtatta meg a mezőváros erőviszonyait. Szeptember 13-ra rendkívüli közgyűlést hívtak össze Zalaegerszegen a korcsmáltatási jog gyakorlása ügyében. A közgyűlésen felolvasott folyamodásban „a városi közönségnek egy nagy része” az augusztus 27-i árverési végzés megváltoztatását kérte, és azt indítványozta, hogy a városnak ezen jogát minden egyes városi polgár és lakos szabadon gyakorolhassa és használhassa. A közgyűlés végül beadta a derekát, és az alábbi határozatot hozta: „tekintetbe vévén e jelen háborús időszakot, s az ellenségnek megyénkbe való beütését, valamint fennforgó egyéb rendkívüli eseményeket, midőn nemcsak a kereskedés, hanem még a kézi mesterségek is legnagyobb pangásban lévén, a keresetmódok egészen megszüntetve vannak; figyelembe vévén továbbá azt is, hogy Zalaegerszeg város lakosainak nagy része bortermesztő lévén, e jelen zűrzavaros időkben arra, miszerint borterméseiket külső lakosoknak és kereskedőknek abroncs alatt [hordóban] eladhassák, legkevésbé se számolhatnának, a fizetési terhek pedig minden egyes polgár- és lakosra nézve egyre szaporodnának, ezen terheket pedig, hacsak borterméseket el nem adhatják, elviselni képesek éppen nem lehetnének”, a bormérési jog gyakorlását a város minden polgára számára megengedik. Ez azonban egyedi engedmény, és a jövőre nézve nem szolgálhat követendő példának – fűzték hozzá, majd részletesen szabályozták a magántermelők borkimérésének módját.

A közgyűlésen elfogadott szabályok értelmében bormérési jogot kaptak a városban lakó mindazon házbirtokosok, akik a polgári díjat lefizették, és nevüket a polgárkönyvbe beírták. Ha valamely polgár saját házában nem kívánt élni e jogaival, megtehetette azt más polgár tulajdonában lévő háznál is, házzal nem bíró lakosok viszont még házigazdájuk borát sem mérhették ki. A bormérésre jogosult polgárokat kötelezték, hogy a bormérés megkezdése, és az ezt jelző cégér kitétele előtt három nappal jelentkezzenek a bormérési felügyelőknél, hogy nyilvántartásba vehessék őket, és legyen idő a forgalomba hozandó bor mennyiségének

megmérésére. A bor lemérése vagy „akoltatás” után akónként 30 ezüstkrajcár csappénzt kellett a város pénztárába fizetni, máskülönben nem mérhették ki a bort. Ha valaki cégér és hiteles „megakolás” nélkül, alattomban talált bort mérni, minden egyes esetben 10 pengőforint büntetést kellett fizetnie. A visszaélések elkerülése végett a csapra ütendő hordókat a bor mennyiségének felmérése alkalmával megjelölték a város pecsétjével. A közgyűlés Jákum Ferenc tanácsost – távollétében Lakatos János tanácsost –, valamint Krosecz János városi pénztárost nevezte ki felügyelőnek, és kötelességükké tette, hogy a bormérésre jelentkező polgárok borait mérjék fel, a csapra ütendő hordókat pecsételjék le, a csappénzt szedjék be, mindezekről hetente tegyenek jelentést a tanácsnak; végül tartsanak – hetente többször is – váratlan ellenőrzéseket a kocsmákban. A közgyűlés intézkedései eredményesnek bizonyulhattak, mert az elkövetkező, fél évig tartó bormérési időszak alatt senki sem fordult újabb panasszal vagy igénnyel a városhoz, és a tanács sem büntetett meg senkit sem.¹⁸⁷

A szabadságharc idején első ízben 1848. december 31-én érkezett Zalaegerszegre ellenséges katonaság. A Burits tábornok által vezetett császári csapatok – egy későbbi sajtótudósítás szerint – mintegy 4000 főnyi fegyveres erővel, 6 ágyúval és két röppentyűvel (rakétakilövő szerkezettel) szállták meg Zala megye székhelyét.¹⁸⁸ A megszálló erők parancsnoka még aznap magához hívatta a mezőváros tanácsát, és az alábbiakat közölte velük: a császári hadsereg nem ellenséges szándékkal, csupán a korábbi rend visszaállítása érdekében szállta meg a várost. A katonaság fegyelmezett, és tartózkodni fog minden erőszaktól, ennek fejében azonban ők is elvárják, hogy a város lakossága is őrizze meg a nyugalvét, a tanács pedig biztosítsa a rend fenntartását. Ennek érdekében a magánkézben levő fegyvereket 48 órán belül be kell szedni, és át kell adni a császári katonaságnak. Burits ígéretet tett, hogy a beszolgáltatott fegyvereket idővel – „e jelen zavaroknak lecsendesítése és a békének helyreállítása után” – visszakapják tulajdonosaik, azokat ellenben, akik fegyverüket eltitkolják, és az a házkutatások során kiderül, rögtönítélő bíróság elé állítják. A császári parancsnok végzetül felszólította a tanácsot, hogy 24 órán belül nyilatkozzanak, hajlandók-e hűségesküt tenni az új királynak. Ha igen, barátként fog viselkedni a császári katonaság, de ha megtagadják a hűségesküt, kő kövön nem marad!

A város másnapra, 1849. január 1-jére összehívott közgyűlése ígéretet tett a közcsend és a rend fenntartására, elrendelte a fegyverbeszolgáltatás kihirdetését, a megkoronázatlan Ferenc Józsefnek teendő hűségeskü alól azonban igyekezett kibújni, mondván: „Zalaegerszeg város polgárai és lakosai koronás fejedelemeknek mindenkor hű és engedelmes jobbágysai voltak, úgy jelenleg is koronás királyuknak hűséget és engedelmességet ajánlanak”.¹⁸⁹ Az egerszegiek válaszában lényege január 1-jén még nem tűnt fel a császári parancsnoknak, ezért a város nyilat-

kozatát elfogadta. Két nap múlva azonban mégis szóvá tette a tanácshoz írott levelében, hogy nem elégszik meg a város hűségnyilatkozatával, és „minden fenntartás nélküli engedelmességet kíván”. Zalaegerszeg január 3-i közgyűlése leszögezte: „jóllehet országunk sarkalatos, s dicsően eddig uralkodó koronás fejedelmek által szentesített törvényeink szerint egyedül csak törvényes és koronás fejedelmünknek tartoznánk hűséget és engedelmességet esküdni”, bebizonyítandó a város uralkodóház iránti hűségét, és bízván abban, hogy Ferenc Józsefet meg fogják törvényesen koronázni, a közgyűlés korábbi nyilatkozatát hajlandók módosítani. A város hódoló nyilatkozatát azzal a kiegészítéssel küldték vissza Buritshez, hogy Zalaegerszeg polgárai az alkotmányos császári s királyi felségnek hódolva ezután is hű és engedelmes jobbjai kívánnak maradni.¹⁹⁰

A császári megszállás mindennapjairól keveset tudunk. A katonaság erőszakoskodásának vagy a lakosság ellenszegülésének nincs nyoma. A császáriak mindössze Hegyi Énok uradalmi ügyvéddel – az 1846-os önkormányzati reform kezdeményezőjével – szemben léptek fel január elején, amikor Hegyi a Zalaegerszeget megszálló császári katonákat a „felkelőkhöz leendő áttérésre elcsábítani akarta”. Az ügyvédet nem tudták ugyan rögtönítélő bíróság elé állítani, de elfogták, vasra verték, és Bécsbe szállították, hogy ott állítsák büntető törvényszék elé. Az esetet Burits január 10-i falragasza hozta a lakosság tudomására, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy elrettentse a várost az ellenállástól.¹⁹¹

Március 17-én a Zalaegerszeget megszálló cs. kir. 27., Piret gyalogezred 3. zászlóaljának századosa, egyben a város katonai parancsnoka szólíttatta fel az alispán útján a mezőváros tanácsát, hogy hirdessék ki a nemzetőri ruházat, és más forradalmi katonai felszerelés viselésének, valamint a falakra ragasztott plakátok és proklamációk leszaggatásának tilalmát. A császári városparancsnok rendelete szerint mindezen tilalom megszegőire haditörvényszék vagy rögtönítélő bíróság várt.¹⁹² Egy héttel később Burits császári vezérőrnagy újabb rendeletet adott ki a nemzetőri egyenruha „s erre vonatkozó bármely jel” viselésének tiltására, mire válaszul – alispáni jelentés szerint – „a katonai őr szobájába egy gaz tartalmú levelecske éjszakai időben dobatott”.¹⁹³ Az ügy

fejleményeit nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy április közepén még mintegy 150 főnyi császári katonaság állomásozott Zalaegerszegen,¹⁹⁴ majd április utolsó napjaiban véget ért a huzamosabb ideje tartó császári megszállás. Amikor a lakosság az egyik reggelen észrevette, hogy a császári katonaság az éj leple alatt eltávozott, a felszabadult város azzal fejezte ki örömét, hogy a plébániatemplom tornyán nemzeti színű lobogóval cserélte fel a fekete-sárga császári zászlót.¹⁹⁵

1849. május 5-én hajnalban azonban váratlanul visszatértek a császáriak, és a „cirkáló hadsereg” parancsnoka, Dondorf őrnagy 1000, később pedig 500 ezüstdírt hadisarcot követelt a várostól a császári lobogó leveréséért és a magyar kitűzéséért, valamint követelte azt is, hogy katonáit lássák el kenyérrel és borral. Zalaegerszeg aznapi, rendkívüli tanácsulése beleegyezett ugyan a mintegy 1500 főnyi katonaság ellátásába – 20 akó bort és 181 kenyeret adtak át Dondorfnak –, a hadisarc fizetését azonban megtagadta, mondván, hogy ez meghaladja a tanács hatáskörét, mert ilyen, az egész lakosságot érintő kérdésben csak a város közgyűlése dönthetne, közgyűlések tartását viszont éppen a császári hatóságok tiltották meg.¹⁹⁶ Dondorfhhoz írott levelében hangsúlyozta a város tanácsa, hogy a császári katonaság ellátásáról mindaddig maradéktalanul gondoskodtak, a katonaság és a polgárok között semmi összetűzés nem történt, sőt, a város még a múlt ősszel erre szállított horvát foglyokkal is kíméletesen bánt, ellátva őket kenyérrel. „Most legutoljára pedig – folytatta levelét Zalaegerszeg tanácsa – amidőn az 1. banál [báni] ezrednek néhány százada innen elutazott, több hátrahagyott bútorokat is biztos kíséret mellett a város utánuk küldötte, az itteni kórházban hátrahagyott betegeiket pedig távollétükben is híven ápolta”. A sarc fizetését méltatlannak ítélték, annál is inkább, mivel – álláspontjuk szerint – „a sok különféle hírekre felhevülő s éretlen eszű ifjaknak a tanácsnak sőt még a polgárságnak is minden tudta és befolyása nélkül elkövetett, jobban pajkosság, mint kiszökések miatt” a város nem tarthat felelősséggel, nem tekinthető vétkesnek.¹⁹⁷

A zalaegerszegi tanács elutasító válaszával, dolgavégezetlenül vonult vissza Dondorf Körmendre a következő éjszakán, az ügy-

nek azonban ezzel még nem volt vége. Május 28-án Gorizetti őrnagy, a Körmenden állomásozó császári csapatok parancsnoka levélben követelte az 500 pengőforint hadisarc megfizetését, és ellenkező esetre erőszakot helyezett kilátásba. Zalaegerszeg rendkívüli tanácsulése szerint Dondorf „a katonaság számára ingyen kiszolgált borral és kenyérrel megelégedve lenni” látszott, a sarcot többé nem követelte, ezért Gorizetti őrnagyhoz is azzal a kéréssel fordultak, hogy kímélje meg a várost a méltánytalan sarc kifizettetésétől. A fenyegetés hatására hozzátették kérésükhöz, ha mindenképpen fizetni kell, és a fegyveres erőnek nem állhat ellen a város, legalább 8 nap határidőt kapjanak a pénz előteremtéséhez.¹⁹⁸ Az éppen Zalaegerszегre érkező Csertán Sándor kormánybiztos a következőket jelentette a történetéről Hunkár Antal kormánybiztosnak:

„Az ellenséges rabló csoportok egy töredéke Körmendet elfoglalva tartván, levél által felszólította Egerszeg városát, hogy május 29-én 500 [pengőforint] sarcot fizessen le neki azon okból, mivel elvonulásuk után Egerszeg városa a nemzeti zászlót kitűzni merészelt, ellenkező esetre visszatéréssel és pusztítással fenyegetvén a várost. Hazaérkeztemmel ezen eset tudtomra esvén, még 28-án éjjel Egerszегre siettem a várost letiltani a sarc megadásától, minek eredménye lett, hogy ámbár a város a kívánt sarcot meg nem vitte, az ellenség mégis vissza nem tért”, hanem Lövé környékére vonult rabolni.¹⁹⁹ A város tanácsát a sarc megfizetésétől „hűtlenségi bűn terhe alatt” eltiltó kormánybiztosi rendelet kihirdetéséről június 2-án intézkedett Zalaegerszeg tanácsulése.²⁰⁰ Június 6-ára virradó éjszaka a Körmenden állomásozó császári csapatok parancsnoka, Jasits őrnagy újabb, a sarc megfizetését követelő levelet küldött Zalaegerszегre két körmendi tanácsos által. Jasits küldöttjeit a város nemzetőrei – Csertán kormánybiztos rendelete értelmében – letartóztatták, a tanács aznapi ülése pedig ismét megtagadta a hadisarc fizetését.²⁰¹

1849 júniusának közepén Zala megye végleg a császáriak kezére került. Körmend irányából a 27., Piret gyalogezred egyik zászlóalja, a Windisch-Grätz ezred tartalék osztályának 80 könnyűlovasa, valamint 60 vértés nyomult be a megyébe, fél üteg 6

fontos ágyúval, valamint egy röppentyűvel megerősítve. A Dondorf őrnagy parancsnoksága alatt álló erők – melyeknek feladata a vasi és zalai nemzetőrség valamint népfelkelés feloszlátása volt – június 14-én Zalaegerszeg mellett ütöttek tábor.²⁰² Dondorf ekkor az alábbi ultimátumot intézte a mezővároshoz: 1. adjanak kezeseket, hatot a megyei tisztviselők, négyet a vagyonsabb polgárok közül, 2. oszlassák fel a nemzetőrséget, fegyverezék le őket, délután 2 órára pedig vigyenek minden fegyvert a császári táborba, 3. hirdessék ki, hogy a fegyver- és lőszerrejtegetőket, valamint a lázító beszédek és hamis hírek terjesztőit rögtönítélő bíróság elé állítják, 4. kezeskedjen a város, hogy a megyében nem lesz többé népfelkelés, 5. a város azonnal adja vissza a Körmendről elrabolt postakocsit, lovakat és „conductort”, 6. a templom tornyáról levert császári lobogót nyomban tűzzék vissza, 7. a körmendi sóházból elrabolt 38 104 ezüstforintot a város térítse meg, 8. fizesse meg a város a még májusban kivetett 500 ezüstforint hadisarcot déli 12 óráig, 9. a város szüntesse meg a megye határainak elzárását és szabadítsa fel a közlekedést, 10. hirdessék ki a magyar bankjegyek érvénytelenségét és használatuk tilalmát, valamint Budapest és Debrecen „osztrák és orosz egyesült tábor” általi elfoglalását. Mindezekon kívül Dondorf követelt még a császári tábor ellátására két ötmázsás ökröt, 800 pint bort, 1100 darab kenyeret, valamint elegendő zabot és szénát. A császári parancsnok végezetül kijelentette, hogy a fenti követelések egyetlen pontjának teljesítésétől sem fog eltekinteni, a „nem teljesítés esetére pedig a várost öszvelövdöztetni fogja”.²⁰³

A város 1849. július 14-én délelőtt tartott rendkívüli tanácsülése elrendelte a 2., 3. és 10. pontban követelt hirdetmények közzétételét, valamint a császári zászló – 6. pontban követelt – ismételt kitűzését. Az 5. és 7. pontokra nézve azt felelték, hogy a körmendi postakocsi és sóhivatal kirablásáért nem a város a felelős, ezért nem is térítheti meg a kárt. Kezeseket csupán a város nevében küldhetett a tanács, és ki is jelöltek négy polgárt: Tüttösy Györgyöt, Fábián Pált, Mantuano Józsefet és Horváth Károlyt. Zalaegerszeg tanácsa leszögezte: noha a város a megye székhelye, a mezőváros azonban maga is a megye alárendeltje, így a megye hatáskörébe tartozó kérdésekben, mint a megyei

kezesek kiválasztása, a megyei határzár feloldása, vagy a megye más részeiben történő népfelkelés feloszlata, nem intézkedhet. A már többször követelt 500 pengőforint hadisarc kifizetésébe, valamint a kívánt élelmiszer kiszolgáltatásába – engedve az erőszakkal való fenyegetésnek – beleegyezett a tanács.²⁰⁴

Július 14-én délből a városbíró vezette küldöttség kivitte a Zalaegerszeg melletti császári táborba az 500 ezüstartnyai hadisarcot, Dondorf azonban visszautasította annak átvételét, mert az jutott a fülébe, hogy a város nem akarja teljesíteni a többi feltételt. A küldöttek hiába igyekeztek meggyőzni a császári őrnagyot, hogy lehetetlent kér tőlük, amikor a város hatáskörét meghaladó intézkedéseket követel. Dondorf végül megelégtelte az egerszegiek könyörgését, és a küldöttséget azzal dobta ki, hogy ha délután öt óráig nem teljesítik feltételeit, „a várost azonnal porrá löveti”. Ezek után Zalaegerszeg előjárói délután kettőkor újabb tanácsulást tartottak, ahol elfogadták a császáriaknak adandó írásos nyilatkozatot, és annak átadására egy népes, Hőgyei János plébánossal kiegészített városi küldöttséget jelöltek ki.²⁰⁵

A küldöttség délután fél öt körül jelent meg Dondorf tábori szállásán, és átadta a város nyilatkozatát, melyet a plébános fordított le német nyelvre a császáriak számára. Dondorf a nyilatkozat átvétele után rövid tanácskozásra vonult vissza tisztársaival, majd visszatérve azzal adta át a nyilatkozatot a város jegyzőjének, hogy nem elégszik meg a pusztá szavakkal, nem változtatja meg elhatározását. Ezt követően a császári őrnagy a küldöttség elé tette az óráját, és kijelentette, hogy „5 perc alatt a várost lövetni fogja”. A küldöttség látván, hogy nem képes meggyőzni Dondorfot, vissza-indult a városba, „de alig tellett ezután 2 perc el, már az első rőpentyű elsüttetett, vagyis a város felé eresztetett, és kevés vártatva a második is eleresztetett, több azonban nem történt”.

Délután 6 órakor újabb tanácsulást tartottak, ahol a császári sereg részére adott körmendi kezesek is jelen voltak, és azt tanácsolták, hogy a város egyezzen meg Dondorffal, mert máskülönben a császáriak rommá lövik Zalaegerszeget. A tanács azonban ragaszkodott álláspontjához, hogy „a feltételeket teljesíteni merő lehetetlenség”, ezért ismét küldöttséget indítottak a császári őrnagyhoz. Jóllehet Dondorf kiengesztelésére többen „néhány-

száz ezüstforintokat a város részéről fizettetni kívántak”, a tanács nem járult hozzá, hogy az 500 forintnyi hadisarcon felül még további összeget is fizessen.²⁰⁶ Az újabb küldöttség este 8 óra tájban kereste fel Dondorfot, aki megértőbbnek mutatkozott, mint korábban, és nem az egész megyére rótt büntetést, csupán annak Zalaegerszegre eső részét követelte másnap reggel 10 óráig. Ezek után a város lakói nyugodni térhettek, néhányan azonban a tanács jóváhagyása nélkül, házról-házra járva 400 ezüstforintnyi váltságdíjat gyűjtöttek össze önkéntes adakozás útján. Közben a császári katonaság táborhelyéről a városba költözött, és éjszakára az egerszegi házakban szállásolták el őket.

Másnap, július 15-én, délelőtt tíz órakor ismét megjelent a város küldöttsége Dondorf előtt az 500 forint hadisarccal és a 400 forintnyi önkéntes adománnyal, a császári őrnagy azonban azzal küldte el őket, hogy mindezeket majd délután, az egész tisztikar jelenlétében fogja csak átvenni. Délután öt órakor azután a hadisarcot valóban átvette, a 400 forintnyi összeget azonban – megelégedvén a város készségével – nem fogadta el, hanem azt parancsolta, hogy a pénzt az adózóknak adják vissza.²⁰⁷ Dondorf döntése után a császári katonaság nem terrorizálta többé Zalaegerszeget. Zala megye székhelyén békés körülmények között kezdődött meg a régi rend helyreállítása.

Időrendi áttekintés

1848

<i>március</i>	16. Este Zalaegerszeg Deák Ferenc országgyűlési követségét ünnepli.17. A pesti forradalom híre Zalaegerszegre érkezik.21. Zalaegerszeg közgyűlése határozatot hoz a nemzetőrség felállításáról.23. A zalaegerszegi céhek tagjai feliratkoznak a nemzetőrségbe.
<i>április</i>	2. Zalaegerszeg közgyűlése kisebb módosítással elfogadja a kanizsai 12 pontot.2. Zalaegerszeg közgyűlése elrendeli a nemzetőrség fegyvergyakorlatait.4. Zalaegerszeg mintegy 400 nemzetőrrel rendelkezik.8. Zalaegerszeg tanácsulése elfogadja a nemzetőrség rendszabályait.16. Zalaegerszegen gyűjtés indul a pesti forradalom fővárosi emlékművéhez.22. A zalaegerszegi nemzetőrök rendbontó katonát fognak el.25. Zalaegerszeg tanácsa a szombathelyi püspöktől kér anyagi segítséget a nemzetőrség felszereléséhez.
<i>május</i>	5. Balassa Gábor szombathelyi püspök 200 ezüstforintot utaltat ki a zalaegerszegi nemzetőrség számára.8. Zala megye székhelyén népképviselői gyűlésen hirdetik ki az áprilisi törvényeket.21. Elkészül Zalaegerszeg önkormányzati választóinak névjegyzéke.

<i>május</i>	23. Kezdetét veszi Zalaegerszeg tisztújítása. Megválasztják a városbírókat és a tanácsosokat.
	28. Zalaegerszeg választópolgárai leadják szavazatukat a 40 tagú képviselőtestületre.
<i>június</i>	5. Elkészül a zalaegerszegi nemzetőrség összeírása.
	5. Kezdetét veszi Zalaegerszegen a honvéd önkéntesek toborzása a 7. honvédszászlóalj számára.
	12. Zalaegerszeg közgyűlése Csértán Sándort óhajtja az egerszegi választókerület országgyűlési képviselőjének.
	15. Csértán Sándort választják Zalaegerszegen a kerület országgyűlési képviselőjévé.
	18. Zalaegerszeg tanácsa elrendeli a város nemzetőrségének önkéntes tábortól való szolgálatát.
	21. Zalaegerszeg tanácsa engedélyezi a zsidók számára is a tábortól való nemzetőrségi szolgálatot.
	22. A Dráva-vonalra induló egerszegi nemzetőrök esküt tesznek.
	24. Zalaegerszeg első honvéd önkéntesei Szombathelyre érkeznek, a 7. honvédszászlóalj alakulási helyére.
	25. Zalaegerszeg közgyűlése jóváhagyja a város legeltetési szabályait.
<i>július</i>	5. Zalaegerszeg nemzetőrei megérkeznek a Mura-menti őrvonalra, Letenyére.
	8. Zalaegerszeg tanácsa intézkedik a szolgálatot teljesítő nemzetőrök felváltásáról.
<i>augusztus</i>	5. Útnak indul a Murához az egerszegi nemzetőrök második váltása.
	16. Kiállítják a Murához induló egerszegi nemzetőrök harmadik váltását.
	24. Zalaegerszeg tanácsa 100 db puska beszerzését rendeli el nemzetőrsége számára.

- szeptember*
- 6. Megérkezik a Murához a zalegerszegi nemzetőrök harmadik váltása.
 - 12. Hazatérnek városukba az egerszegi nemzetőrök.
 - 13. Zalaegerszeg közgyűlése a város minden polgárának engedélyezi a bormérést.
 - 20. Szabad vadászcsapat szervezése kezdődik Zalaegerszegen.
 - 21. Zalaegerszeg tanácsulése önkéntes nemzetőrök kiállítását rendeli el. (Ők lesznek később a 47. honvédzászlóalj katonái.)
 - 24. Zalaegerszeg tanácsa kölcsönt vesz fel 20 önkéntes nemzetőr felszereléséhez.
- október-december*
- Zalaegerszegi nemzetőrök őrszolgálatot látnak el Perczel muraközi hadtestje mellett.
- november folyamán*
- Zala megye több egerszegi kereskedővel és iparossal is szerződést köt a honvédség felszereléséről.
- 8. Zalaegerszeg tanácsulése elutasítja a polgárok újabb tisztújítás iránti kérelmét.
 - 13. A honvéd újoncokat sorshúzás útján állítja ki Zalaegerszeg.
- nov. 14 – dec.*
- 21. Honvéd újoncozás Zalaegerszegen az 56. honvédzászlóalj és más alakulatok számára.
- december*
- 31. A császári csapatok megszállják Zalaegerszeget, és hűségesküvet követelnek a város-tól.

1849

- január*
- 1. Zalaegerszeg közgyűlése burkoltan visszautasítja a hűségesküvet.
 - 3. Zalaegerszeg közgyűlése meghódol Ferenc Józsefnek.
- január*
- 10. A császáriak elfogják és bebörtönzik Hegyi Énok ügyvédet, amiért császári katonákat akart a magyar oldalra csábítani.

<i>január folyamán</i>	A megszálló császáriak katonai kórházat rendeznek be Zalaegerszegen.
<i>január</i>	30. Zalaegerszegre érkezik Fiath Ferenc, Zala megye császári biztosa, hogy visszaállítsa a korábbi rendet.
<i>április vége</i>	A császári katonaság elhagyja Zalaegerszeget.
<i>május eleje</i>	Zalaegerszegi fiatalok leverik a császári zászlót a templomtoronyról és kitűzik a magyar lobogót.
<i>május</i>	5. A visszatérő császáriak hadisarcot követelnek Zalaegerszegtől a magyar zászló kitűzéseért. 8. Zalaegerszegi nemzetőrök Körmenden császári postakocsit fognak el. 29. Zalaegerszeg nemzetőreit őrszolgálatra rendelik a Murárhoz.
<i>június 5. – július</i>	13. Újabb honvéd újoncozás Zalaegerszegen. Az újoncokat Komárom erődjébe viszik.
<i>június</i>	9. Zalaegerszeg tanácsa toborzóbiztosokat és zenészeket fogad fel az újoncozáshoz.
<i>július</i>	14. A császári csapatok Zalaegerszeg mellett táboroznak le és ultimátumot intéznek a városhoz. 15. Éjszaka a császáriak megszállják Zalaegerszeget, majd délután a város megfizeti a hadisarcot.

Névtár

Zalaegerszeg országgyűlési és önkormányzati választói, nemzetőrei és honvédei 1848-1849-ben

Névtárunk Zalaegerszeg országgyűlési és önkormányzati választóinak névjegyzékei, a város nemzetőrségének összeírása, valamint a megyei honvédösszeírások alapján készült. Tartalmazza az illető személyek nevét, életkorát (1848-as adat), nemesiségének és birtokának megjelölését, országgyűlési és önkormányzati választói jogát – ezt „ogy. vál.”, ill. „önk. vál.” rövidítéssel jelöljük –, városi tisztségét, végül nemzetőri vagy honvédségi rangját, utóbbi esetben a szolgálati helyét.

A névtár összeállításához nyújtott segítségéért ezúton is köszönetet mondunk Elekesné Bíró Bernadettnek és Oláhné Szakály Gabriellának.

Áchs Simon, 31 éves, honvéd, 7. zászlóalj
Adravez Ferenc, házbirtokos, építész, ogy. vál., önk. vál.
Ág János, 28 éves, bognár, önk. vál., nemzetőr tizedes
Anisits Dániel, 36 éves, gyógyszerész, ogy. vál., nemzetőr
Anisits Pál, 32 éves, kereskedő, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
Aranyos György, 39 éves, házbirtokos, kovács, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr káplár
Árvay István, 30 éves, ügyvéd, nemes, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
Árvay István, 40 éves, házbirtokos, földműves, ogy. vál., nemzetőr
Árvay Sándor, 22 éves, jegyző, nemes, ogy. vál., nemzetőr
Babos János, 46 éves, takács, nemzetőr
Baján József, 26 éves, lakatos, nemzetőr
Baján József, 45 éves, szűcs, önk. vál., nemzetőr
Baksai Ferenc, házbirtokos, fazekas, ogy. vál., önk. vál.

Baksay Ádám, 35 éves, házbirtokos, fazekas, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr tizedes
 Balázs József, 40 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Balogh József, 46 éves, földműves, nemzetőr
 Bán Sándor, 42 éves, önk. vál., nyug. őrmester, megyei írnok,
 nemzetőr, honvédszázados
 Baranyai Vencel, 32 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., nem-
 zetőr
 Baranyay Pál, 35 éves, ügyvéd, nemes, egy. vál., táblabíró, nem-
 zetőr
 Bauer József, házbirtokos, tímár, egy. vál.,
 Beck János, házbirtokos, földműves, egy. vál.
 Beczák József, 35 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., nem-
 zetőr
 Bedits János, 36 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Bedő József, 29 éves, földműves, nemzetőr
 Bencze László, 34 éves, házbirtokos, varga, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Benkő Ferenc, ifj., 36 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál.,
 nemzetőr
 Benkő Ferenc, öregebb, házbirtokos, szabó, egy. vál., önk. vál.
 Benkő József, 39 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., tanácsos,
 nemzetőr
 Benkő Mihály, 24 éves, csizmadia, nemzetőr
 Bencze János, 40 éves, földműves, nemzetőr
 Berger Benedek, 30 éves, házbirtokos, varga, egy. vál., nemzetőr
 Berger Károly, 30 éves, kefekötő, nemzetőr
 Berger Salamon, 18 éves, szabó, honvéd
 Bertalan József, házbirtokos, nemes, egy. vál., nyug. kapitány
 Bertalan Pál, 32 éves, szabó, önk. vál., nemzetőr
 Bertalanfy Ferenc, önk. vál., megyei esküdt
 Bessenyei György, 23 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál.,
 nemzetőr
 Bita József, 38 éves, földműves, nemzetőr
 Bócz Imre, 42 éves, földműves, nemzetőr

Bócz József, 42 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., nemzetőr
 Bodó József, 46 éves, takács, egy. vál., nemzetőr
 Bogár József, 39 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr tizedes
 Bogdán István, házbirtokos, takács, nemes, egy. vál., önk. vál.
 Boros Ferenc, lelkész, egy. vál.
 Botecz János, 42 éves, szabó, nemzetőr
 Böhm József, takács, önk. vál.
 Bran Ferenc, 40 éves, fésűs, nemzetőr
 Braunstein József, 45 éves, házbirtokos, kereskedő, egy. vál., önk.
 vál., nemzetőr
 Brunner András, házbirtokos, ács, egy. vál.
 Brunner Ignác, varga, önk. vál.
 Brüks József, 37 éves, házbirtokos, kordoványos, egy. vál., önk.
 vál., nemzetőr
 Croboth Ferenc, nyug. főhadnagy, önk. vál.
 Czehmeister Károly, 30 éves, molnár, nemzetőr
 Czinder István, 27 éves, szűrszabó, nemzetőr
 Császár János, öregebb, házbirtokos, szabó, nemes, egy. vál.
 Császár József, 35 éves, szabó, nemzetőr
 Cséber Ferenc, 21 éves, takács, honvéd
 Cséber János, 22 éves, takács, honvéd
 Cséber Mihály, 58 éves, takács, nemzetőr
 Cseh Ádám, 45 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., nemzetőr
 Cseh Ferenc, 45 éves, földműves, nemzetőr
 Cseh Mihály, házbirtokos, földműves, egy. vál.
 Csendhely Ignác, 28 éves, tudor, önk. vál., nemzetőr
 Csiszár Ferenc, 40 éves, szűcs, nemzetőr
 Csiszár György, 29 éves, honvéd, 47. zászlóalj
 Csöbör István, 47 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., nemzetőr
 Csupor Ignác, 34 éves, mérnök, nemes, egy. vál., nemzetőr
 Deák György, 48 éves, földműves, nemzetőr
 Deák Pál, 22 éves, házbirtokos, molnár, egy. vál., nemzetőr
 Dergovits László, házbirtokos, földműves, egy. vál.
 Dergovits László, szűrszabó, önk. vál.
 Dobos János, 34 éves, csizmadia, nemzetőr
 Dombi József, 42 éves, kötélgyártó, egy. vál., önk. vál., nemzetőr

Domján György, 21 éves, csizmadia, honvéd
 Domján József, csizmadia, önk. vál.
 Donászy Ferenc, 19 éves, diák, honvédhadnagy, 7. zászlóalj
 Donászy Ferenc, házbirtokos, postamester, egy. vál., önk. vál.
 Dongó József, kovács, önk. vál.
 Dömök János, házbirtokos, földműves, egy. vál.
 Dömölk János, csizmadia, önk. vál.
 Dömötör József, 30 éves, lakatos, nemzetőr
 Draskovics György, 35 éves, takács, nemzetőr
 Draskovics József, takács, önk. vál.
 Ebedli Gábor, 25 éves, csizmadia, nemzetőr
 Ebedli Ferenc, házbirtokos, földműves, egy. vál.
 Ebedli József, 19 éves, honvéd
 Ebedli Miklós, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál.
 Emrik Miklós, házbirtokos, építész, egy. vál., önk. vál.
 Fábián András, megyei gyakornok, nemes, egy. vál.
 Fábián Pál, házbirtokos, nemes, egy. vál., önk. vál., megyei esküdt
 Fábiánfi János, házbirtokos, földműves, nemes, egy. vál.
 Farkas Antal, 27 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., nemzetőr
 Farkas Gábor, házbirtokos, bognár, egy. vál., önk. vál.
 Farkas János, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál.
 Farkas József, 42 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Farkas Mihály, 26 éves, földműves, nemzetőr
 Fidor János, sebész, városi orvos, egy. vál., nemzetőr
 Fitos Péter, 43 éves, takács, nemzetőr
 Filipasits György, 38 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Fitzka János, 26 éves, csizmadia, nemzetőr
 Fliszár József, 37 éves, könyvkötő, egy. vál., nemzetőr
 Flón János, házbirtokos, fazekas, egy. vál.
 Flórián Imre, házbirtokos, fazekas, egy. vál.
 Flórián János, 26 éves, fazekas, nemzetőr
 Fodor József, 28 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Fölker Lőrinc, 37 éves, szűcs, nemzetőr

Francsics János, házbirtokos, takács, ogy. vál.
 Garay György, 48 éves, kötélgyártó, nemzetőr
 Gáspár György, 28 éves, házbirtokos, szabó, ogy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Gerentsér György, 46 éves, földműves, nemzetőr
 Gergely Károly, 27 éves, csizmadia, nemzetőr
 Goldfinger Balázs, 28 éves, csizmadia, ogy. vál., nemzetőr
 Goldfinger János, házbirtokos, földműves, ogy. vál., önk. vál.
 Göntz Imre, 30 éves, földműves, nemzetőr
 Gráger József, földbirtokos, vendéglős, ogy. vál.
 Gróf János, 38 éves, házbirtokos, takács, ogy. vál., önk. vál., nem-
 zetőr
 Gróf József, 25 éves, csizmadia, nemzetőr
 Gróf Károly, 49 éves, házbirtokos, csizmadia, ogy. vál., tanácsos,
 nemzetőr
 Gulyás János, 40 éves, földműves, önk. vál., nemzetőr
 Gyuk Ferenc, 30 éves, csizmadia, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 tizedes
 Gyursánszky János, 32 éves, sebész, önk. vál., nemzetőr
 Hádel János, 45 éves, kötélgyártó, nemzetőr
 Hajba Lajos, 18 éves, honvéd
 Hajdú József, 24 éves, honvéd
 Hajgató János, 26 éves, házbirtokos, szabó, nemes, ogy. vál.,
 nemzetőr
 Hajgató Lajos, házbirtokos, csizmadia, nemes, tanácsos, ogy. vál.,
 önk. vál.
 Hajmásy János, 24 éves, mészáros, nemzetőr
 Hajmásy János, 37 éves, házbirtokos, csizmadia, ogy. vál., nem-
 zetőr
 Hajszák György, 26 éves, csizmadia, nemzetőr
 Handler István, 35 éves, házbirtokos, kereskedő, ogy. vál., nem-
 zetőr hadnagy (1849-ben százados, térparancsnok)
 Hári Mátyás, 48 éves, házbirtokos, csizmadia, ogy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Hárty Ágoston, 37 éves, házbirtokos, nemes, megyei számvevő,
 ogy. vál., nemzetőr
 Hárty Farkas, levéltárnok, önk. vál.

Háry János, 36 éves, tisztos esküdt, nemzetőr
Háry József, 31 éves, ügyvéd, nemes, egy. vál., önk. vál., nemzet-
őr őrmester
Háry Pál, 26 éves, írnok, honvédhadnagy, 7. zászlóalj
Haszon Ferenc, házbirtokos, molnár, egy. vál.
Hauser József, 45 éves, takács, önk. vál., nemzetőr
Hegedüs János, 40 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., nemzetőr
Hegyi György, 43 éves házbirtokos, földműves, nemes, egy. vál.,
önk. vál., nemzetőr
Herczeg József, földműves, önk. vál.
Hettyey János, 50 éves, ügyvéd, önk. vál., tiszteletbeli megyei
alügyész, nemzetőr
Horváth (Cseke) József, 42 éves, földműves, nemzetőr
Horváth Antal, 24 éves, takács, egy. vál., nemzetőr
Horváth Ferenc, 36 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk.
vál., nemzetőr
Horváth Ferenc, 47 éves, szíjgyártó, nemzetőr
Horváth Ferenc, házbirtokos, nemes, egy. vál., megyei katonai
biztos, nemzetőr főhadnagy
Horváth Ferenc, öregebb, 39 éves, csizmadia, önk. vál., nemzetőr
Horváth Ferenc, szűrszabó, önk. vál.
Horváth Ferenc, takács, önk. vál.
Horváth György, önk. vál., megyei őrmester
Horváth György, ügyvéd, nemes, egy. vál.
Horváth Imre, 55 éves, házbirtokos, szíjgyártó, egy. vál., önk. vál.,
nemzetőr hadnagy
Horváth István, 23 éves, házbirtokos, fazekas, egy. vál., nemzetőr
Horváth István, 32 éves, csizmadia, nemzetőr
Horváth István, 40 éves, házbirtokos, kovács, egy. vál., önk. vál.,
nemzetőr
Horváth István, földművelő, önk. vál.
Horváth István, öregebb, 30 éves, fazekas, nemzetőr
Horváth János, ifj. 30 éves, házbirtokos, csizmadia, nemes, egy.
vál., önk. vál., nemzetőr
Horváth János, öregebb, 39 éves, csizmadia, önk. vál., nemzetőr
Horváth János, szűrszabó, önk. vál.
Horváth József, öregebb, házbirtokos, fazekas, egy. vál., önk. vál.

Horváth József, 20 éves, honvéd, 35. zászlóalj
 Horváth József, 32 éves, varga, nemzetőr
 Horváth József, 37 éves, házbirtokos, szabó, nemes, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Horváth József, 46 éves, földműves, nemzetőr
 Horváth József, 30 éves, csizmadia, nemzetőr
 Horváth József, szőlőbirtokos, takács, ogy. vál.
 Horváth Károly, házbirtokos, festő, ogy. vál., önk. vál.
 Horváth Károly, tisztartó, ogy. vál.
 Horváth Mihály, szabó, nemes, ogy. vál., önk. vál.
 Horváth Pál, 37 éves, csizmadia, nemzetőr
 Ibi Ferenc, házbirtokos, takács, ogy. vál.
 Isó Alajos, 22 éves, ügyvéd, nemes, ogy. vál., nemzetőr
 Isó Ferenc, 28 éves, házbirtokos, gyógyszerész, nemes, ogy. vál., nemzetőr
 István Ferenc, 18 éves, csizmadia, honvéd
 István Ferenc, 46 éves, házbirtokos, csizmadia, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 István Imre, 30 éves, szíjgyártó, nemzetőr
 István József, 28 éves, borbély, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Iván József, gyógyszerész, ogy. vál., önk. vál.
 Jakab József, esztergályos, ogy. vál.
 Jákum Ferenc, házbirtokos, lakatos, ogy. vál., tanácsos, nemzetőr káplár
 Ján Ferenc, 37 éves, házbirtokos, molnár, nemes, ogy. vál., nemzetőr
 Juhász János, 28 éves, honvéd, 47. zászlóalj
 Juhász Pál, 45 éves, házbirtokos, földműves, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Juranits Mátyás, szűcs, önk. vál.
 Kaczor János, házbirtokos, csizmadia, nemes, ogy. vál., önk. vál.
 Karai Ferenc, 30 éves, csizmadia, nemzetőr
 Kaszás Ferenc, földműves, önk. vál.
 Katona Imre, 26 éves, takács, nemzetőr
 Katona János, 41 éves, házbirtokos, cserepes, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr tizedes
 Kaufman András, 25 éves, borbély, nemzetőr

Kegli Leopold, sebész, egy. vál., önk. vál.
 Kenessey Tamás, joggyakornok, nemes, egy. vál.
 Kepe István, földművelő, önk. vál.
 Kerkay György, 40 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., nemzetőr
 Khönig Pál, 30 éves, házbirtokos, nyerges, egy. vál., nemzetőr
 Kirschner Antal, kádár, önk. vál.
 Kiss Ferenc, 26 éves, bognár, nemzetőr
 Kiss Mátyás, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál.
 Kiss Vendel, 30 éves, csizmadia, nemzetőr
 Kocsmár Ádám, 23 éves, takács, honvéd, 7. zászlóalj
 Koller István, 40 éves, bognár, nemzetőr
 Kondor István, 21 éves, honvéd
 Kondor József, 38 éves, földműves, nemzetőr
 Koon Dávid, 23 éves, szabó, honvéd, 56. zászlóalj
 Koppány Ferenc, 56 éves, házbirtokos, nemes, egy. vál., megyei főadószedő
 Koren Bálint, 40 éves, puskás, nemzetőr
 Korosa József, 35 éves, asztalos, nemzetőr
 Kovács (vagy Nyári) József, 45 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., nemzetőr
 Kovács Ferenc, 41 éves, házbirtokos, asztalos, egy. vál., nemzetőr
 Kovács János, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál.
 Kovács János, 34 éves, házbirtokos, asztalos, egy. vál., nemzetőr
 Kovács József, 44 éves, öregebb, házbirtokos, asztalos, egy. vál., önk. vál., városi tanácsos, nemzetőr
 Kovács József, 19 éves, lakatos, honvéd, 13. zászlóalj
 Kováts Antal, 34 éves, ügyvéd, önk. vál., tiszteletbeli megyei alügyész, nemzetőr
 Kováts Antal, öregebb, házbirtokos, egy. vál., nyug. gazdatiszt
 Kováts György, 22 éves, takács, nemzetőr
 Kováts István, 38 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Kováts István, 40 éves, földműves, nemzetőr
 Kováts Lajos, 46 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Kováts Vendel, nemes, egy. vál., önk. vál., megyei várnagy

Kozák Mihály, 24 éves, honvéd
 Köbli Antal, 42 éves, házbirtokos, esztergályos, egy. vál., nemzet-
 őr
 Könczöl Ferenc, 45 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., nem-
 zetőr
 Könczöl Ferenc, házbirtokos, nemes, egy. vál., önk. vál., megyei
 levéltáros
 König Ferenc, tanító, önk. vál.
 Krizmanics József, molnár, önk. vál.
 Krosecz Dénes, házbirtokos, földműves, egy. vál.
 Krosecz János, 35 éves, csizmadia, önk. vál., nemzetőr
 Kummer Ferenc, molnár, önk. vál.
 Kutasi Ferenc, házbirtokos, takács, egy. vál., önk. vál.
 Kuzmanovics Mihály, 45 éves, házbirtokos, gombkötő, egy. vál.,
 önk. vál., nemzetőr
 Lábodits József, 26 éves, csizmadia, önk. vál., nemzetőr
 Lakatos János, 47 éves, házbirtokos, német varga, egy. vál., taná-
 csos, nemzetőr
 Laky Ferenc, 27 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Laky György, 22 éves, csizmadia, önk. vál., nemzetőr
 Légmán Elek, föld- és szőlőbirtokos, ügyvéd, nemes, egy. vál.,
 táblabíró
 Lendvai János, 45 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., nemzetőr
 Lengyel Károly, 30 éves, ügyvéd, nemzetőr
 Leszner Dávid, 19 éves, honvéd, 7. zászlóalj
 Libentritt Ferenc, 29 éves, szőlőbirtokos, szűcs, egy. vál., önk.
 vál., nemzetőr
 Libentritt Mátyás, 41 éves, házbirtokos, szűcs, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Lovas Ferenc, 35 éves, csizmadia, nemzetőr
 Magyarósy Ferenc, 37 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., nem-
 zetőr
 Makasits Ignác, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál.
 Makasits Péter, 19 éves, honvéd, 35. zászlóalj
 Mantuano József, házbirtokos, kéményseprőmester, egy. vál.,
 önk. vál.

Mátai Pál, takács, önk. vál.
 Matitz János, 48 éves, földműves, önk. vál., nemzetőr
 Merkl Antal, 26 éves, ügyvéd, ogy. vál., nemzetőr
 Merkl Ferenc, 22 éves, festő, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr tizedes
 Merkl János, földműves, önk. vál.
 Méz János, 24 éves, csizmadia, nemzetőr
 Méz József, csizmadia, önk. vál.
 Minczer Ignác, 32 éves, fogadós, nemzetőr
 Miszori Ferenc, csizmadia, önk. vál.
 Miszori József, 21 éves, csizmadia, nemzetőr
 Mitsky András, 43 éves, ügyvéd, nemzetőr
 Moczer István, házbirtokos, nemes, ogy. vál., önk. vál., városi jegyző
 Moizer János, 36 éves, lakatos, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Molnár György, 49 éves, házbirtokos, ügyvéd, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Molnár Imre, 30 éves, honvéd, 47. zászlóalj
 Molnár István, 19 éves, honvéd, 7. zászlóalj
 Molnár János, 38 éves, házbirtokos, takács, ogy. vál., nemzetőr
 Mustos Ferenc, 18 éves, csizmadia, honvéd
 Muzsik Károly, önk. vál., megyei pertárnok
 Nagy Dániel, házbirtokos, 48 éves, ügyvéd, nemes, ogy. vál., nemzetőr
 Nagy Ferenc, 27 éves, földműves, nemzetőr
 Nagy Ferenc, házbirtokos, fazekas, ogy. vál., önk. vál.
 Nagy Imre, 40 éves, földműves, nemzetőr
 Nagy János, 19 éves, honvéd, 13. zászlóalj
 Nagy János, 38 éves, házbirtokos, földműves, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Nagy József, ifj., 47 éves, házbirtokos, fazekas, ogy. vál., nemzetőr
 Nagy József, öregebb, házbirtokos, ogy. vál.
 Nagy Károly, 21 éves, honvéd
 Nagy Sándor, 36 éves, házbirtokos, nemes, ogy. vál., önk. vál., megyei főszámvevő
 Németh Ferenc, 25 éves, takács, nemzetőr

Németh Ferenc, 40 éves, házbirtokos, molnár, egy. vál., nemzetőr
 Németh János, tanító, egy. vál.
 Németh József, 19 éves, lakatos, honvéd
 Németh József, 39 éves, földműves, nemzetőr
 Németi Ferenc, 45 éves, házbirtokos, csizmadia, nemzetőr
 Németi Ignác, 31 éves, csizmadia, nemzetőr
 Niets Antal, 32 éves, posztónyíró, önk. vál., nemzetőr
 Orbán Ferenc, 37 éves, csizmadia, nemzetőr
 Osvald Károly, 40 éves, nemes, egy. vál., önk. vál., jurátus, nemzetőr őrmester
 Őri József, 45 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Őri Pál, 32 éves, csizmadia, nemzetőr
 Paar Károly, 26 éves, nemes, egy. vál., önk. vál., megyei esküdt, főhadnagy egy szabadcsapatban
 Pakomandi Mihály, segédlelkész, egy. vál.
 Pakorty György, 35 éves, varga, nemzetőr
 Pál György, 32 éves, serfőző, nemzetőr tizedes
 Pálfi József, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál.
 Palkovics Pál, 36 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Pap Ferenc, szűcs, önk. vál.
 Parragi József, 36 éves, takács, önk. vál., nemzetőr
 Parth Ferenc, 40 éves, sütőmester, önk. vál., nemzetőr
 Paslek Imre, házbirtokos, csizmadia, egy. vál.
 Pathy János, ifj., 29 éves, lakatos, önk. vál., nemzetőr
 Pathy János, öregebb, házbirtokos, lakatos, nemes, egy. vál., önk. vál., városbíró
 Patyi Ignác, 24 éves, tanító, honvéd
 Peczeli Károly, 26 éves, csizmadia, nemzetőr
 Pécsi György, 18 éves, honvéd, 47. zászlóalj
 Pécsi József, 36 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., nemzetőr
 Pécsy Ferenc, 31 éves, csizmadia, nemzetőr
 Pehm József, 29 éves, takács, nemzetőr
 Pék János, 26 éves, csizmadia, nemzetőr
 Pel Ferenc, 32 éves, molnár, nemzetőr
 Péter József, 33 éves, honvéd, 47. zászlóalj

Péterfi József, földműves, önk. vál.
 Pirity György, 47 éves, földműves, nemzetőr
 Plechsmied János, 35 éves, vendéglős, egy. vál., nemzetőr
 Posta József, házbirtokos, szűrszabó
 Potertz János, házbirtokos, szabó, egy. vál., önk. vál.
 Povázsay Pál, 18 éves, szolga, honvéd, 7. zászlóalj
 Pozsony Pál, 22 éves, szűcs, nemzetőr
 Pressinger József, 49 éves, házbirtokos, kőművesmester, egy. vál.,
 önk. vál., nemzetőr
 Prininger Jakab, házbirtokos, üveges, egy. vál., önk. vál.
 Pukker József, 45 éves, esztergályos, egy. vál., nemzetőr, káplár
 Puer János, 35 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Pumm József, 40 éves, kereskedő, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Purger Ferenc, 36 éves, bognár, önk. vál., nemzetőr
 Raus Jakab, 28 éves, órás, egy. vál., nemzetőr
 Reisinger József, 45 éves, házbirtokos, gyógyszerész, egy. vál.,
 önk. vál., tanácsos, nemzetőr
 Renner József, földbirtokos, szíjgyártó, egy. vál., önk. vál.
 Resauer József, 31 éves, kőművesmester, nemzetőr
 Riedlmayer Antal, 19 éves, bábos, honvéd, 7. zászlóalj
 Riedlmayer Jakab, 36 éves, házbirtokos, bábos, egy. vál., nemzet-
 őr
 Riedlmayer János, házbirtokos, bábos, egy. vál., önk. vál.
 Riedlmayer János, 18 éves, tímár, honvéd, 7. zászlóalj
 Rigó Ferenc, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., tanácsos
 Rigó Ignác, 22 éves, csizmadia, nemzetőr
 Rigó József, 37 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Rigó József, 45 éves, házbirtokos, takács, egy. vál., nemzetőr
 Rósás Lajos, megyei esküdt, nemes, egy. vál.
 Rosenberger József, 19 éves, honvéd, 7. zászlóalj
 Rosner Ákos, építőmester, önk. vál.
 Rózer György, 42 éves, szítás, egy. vál., nemzetőr
 Rozner András, 33 éves, varga, nemzetőr
 Rozner Mihály, házbirtokos, kádár, egy. vál., önk. vál.
 Rozner Vince, 40 éves, házbirtokos, varga, egy. vál., nemzetőr

Rózsa Farkas, 38 éves, házbirtokos, kötélgyártó, egy. vál., nemzetőr
 Rózsás Bertalan, megyei esküdt, nemes, egy. vál., önk. vál.
 Ruisz János, 31 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., nemzetőr
 Ruisz József, 26 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., nemzetőr
 Rusits Károly, városi ügyvéd
 Sabján Ferenc, házbirtokos, szabó, egy. vál., önk. vál.
 Sabján Lázár, 21 éves, fazekas, nemzetőr, önk. vál.
 Saffer András, 25 éves, volt deák, nemzetőr tizedes
 Saffer György, 41 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., nemzetőr
 Sáj Gábor, 36 éves, földműves, nemzetőr
 Salamon Miklós, földműves, önk. vál.
 Saláta Vendel, 46 éves, házbirtokos, szabó, egy. vál., nemzetőr
 Sanits József, 46 éves, házbirtokos, asztalos, egy. vál., nemzetőr
 Sanits László, 22 éves, varga, honvéd
 Sanits Mihály, 30 éves, festő, nemzetőr tizedes
 Schreiner József, házbirtokos, szűcs, egy. vál.
 Seregélyes István, 36 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., nemzetőr káplár
 Sikota János, 45 éves, csizmadia, nemzetőr
 Simon Ferenc, 30 éves, házbirtokos, földműves, egy. vál., nemzetőr
 Simon Ignác, 39 éves, csizmadia, nemzetőr
 Simon Imre, 28 éves, kovács, nemzetőr
 Simon József, 40 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Simonfi Antal, 33 éves, házbirtokos, földműves, nemes, egy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Simonfi Endre, 27 éves, joghallgató, honvéd
 Simonfi Péter, 28 éves, bognár, nemzetőr
 Sinkó Ábel, 27 éves, szőlőbirtokos, szűcs, egy. vál., nemzetőr
 Sipos Boldizsár, 28 éves, gombkötő, nemes, egy. vál., önk. vál., nemzetőr őrmester
 Sipos Ferenc, 45 éves, házbirtokos, egy. vál., nemzetőr
 Sipos József, segédlelkész, egy. vál.
 Sipos Pál, megyei esküdt, nemes, egy. vál., önk. vál.

Sipos Vince, 25 éves, szabó, nemes, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Smalkovits Mihály, 44 éves, házbirtokos, megyei főorvos, nemzetőr
 Somogyi Mátyás, 33 éves, borbély, önk. vál., nemzetőr
 Strainer József, 37 éves, szűcs, nemzetőr káplár
 Stenadl Antal, megyei lovászmester, önk. vál.
 Strobel János, 38 éves, házbirtokos, asztalos, ogy. vál., nemzetőr
 Strohmayr György, 32 éves, könyvnyomtató, önk. vál., nemzetőr
 őrmester
 Suffenhauer Frigyes, 39 éves, fésűs, önk. vál., nemzetőr
 Szabó Ferenc, 25 éves, fazekas, nemzetőr
 Szabó Ferenc, takács, ogy. vál.
 Szabó György, 30 éves, földműves, nemzetőr
 Szabó György, 40 éves, házbirtokos, ogy. vál., önk. vál., takács, nemzetőr
 Szabó István, házbirtokos, ogy. vál.
 Szabó János, 24 éves, takács, nemzetőr
 Szabó József, házbirtokos, gazdatiszt, ogy. vál.
 Szabó József, önk. vál., tanácsos
 Szabó László, 36 éves, házbirtokos, szűcs, nemes, ogy. vál., nemzetőr
 Szabó László, földműves, önk. vál.
 Szabó Mihály, 39 éves, házbirtokos, szabó, nemes, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Szabó Samu, 35 éves, házbirtokos, ügyvéd, nemes, ogy. vál., önk. vál., táblabíró, nemzetőr hadnagy, honvéd százados
 Szakony János, 25 éves, házbirtokos, földműves, ogy. vál., önk. vál.
 Szakony József, 24 éves, házbirtokos, takács, ogy. vál., nemzetőr
 Szalai Mihály, 22 éves, szűrszabó, nemzetőr
 Szécsényi István, 48 éves, csizmadia, önk. vál., nemzetőr
 Szekér József, 28 éves, csizmadia, nemzetőr
 Szekeres Ignác, 32 éves, csizmadia, nemzetőr
 Szekeres István, 40 éves, házbirtokos, csizmadia, ogy. vál., önk. vál., tanácsos, nemzetőr
 Szekeres János, 20 éves, földműves, nemzetőr
 Szekeres József, 34 éves, csizmadia, nemzetőr

Szekrényesi Mihály, földműves, önk. vál.
 Szigethy István, földbirtokos, önk. vál.
 Szmodits Ignác, házbirtokos, nemes, egy. vál., önk. vál., tanácsos
 Szmodits János, 30 éves, földműves, nemzetőr
 Szöllősi Alajos, 46 éves, házbirtokos, varga, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Szűcs Ferenc, fuvarozó, önk. vál.
 Szűcs Ferenc, házbirtokos, földműves, egy. vál.
 Szűcs Ferenc, házbirtokos, szűcs, nemes, egy. vál., önk. vál.
 Szűcs Péter, 36 éves, házbirtokos, szűcs, nemes, egy. vál., önk.
 vál., nemzetőr
 Taba István, 36 éves, takács, önk. vál., nemzetőr
 Takács József, 21 éves, molnár, honvéd
 Takács Károly, molnár, 26 éves, nemzetőr
 Takács László, molnár, önk. vál.
 Takács Pál, 33 éves, földműves, nemzetőr
 Takács Pál, 35 éves, házbirtokos, szűrszabó, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Talabér István, 38 éves, szűrszabó, nemzetőr
 Talabér Károly, 24 éves, szűrszabó, nemzetőr
 Tavasz Ignác, takács, önk. vál.
 Tekéssy Károly, megyei esküdt, egy. vál.
 Thierberg Ernő, 35 éves, nyereggyártó, nemzetőr
 Tisler József, 48 éves, szabó, nemzetőr
 Tivolt Ferenc, 34 éves, házbirtokos, ácsmester, egy. vál., taná-
 csos, nemzetőr
 Tivolt János, 28 éves, asztalos, nemzetőr
 Tornósy Gábor, 41 éves, házbirtokos, szűcs, nemes, egy. vál., önk.
 vál.
 Tóth Ignác, 35 éves, házbirtokos, szűrszabó, egy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Tóth József, 18 éves, takács, honvéd
 Tóth Zsigmond, 32 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., önk.
 vál., nemzetőr
 Török János, 35 éves, házbirtokos, csizmadia, egy. vál., nemzetőr
 Tretter Ferenc, 22 éves, honvéd, 7. zászlóalj
 Tretter József, 24 éves, sütő, nemzetőr

Tretter Mihály, sütő, önk. vál.
 Tuboly József, 26 éves, szappanos, nemzetőr
 Tuboly Lipót, 25 éves, ügyvéd, nemzetőr
 Tüttősy György, úti biztos, önk. vál.
 Ugor Ferenc, ifj., házbirtokos, varga, ogy. vál., önk. vál.
 Ugor József, ifj., 25 éves, varga, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 Ugor József, öregebb, házbirtokos, varga, ogy. vál., önk. vál.
 Vámos István, fazekas, önk. vál.
 Vámosi Péter, 32 éves, házbirtokos, csizmadia, ogy. vál., nemzetőr
 Vámosy József, 49 éves, házbirtokos, ogy. vál., önk. vál., megyei
 esküdt, nemzetőr
 Varga György, 42 éves, házbirtokos, szabó, ogy. vál., városi taná-
 csos, nemzetőr
 Varga Ignác, csizmadia, önk. vál.
 Varga Ignác, házbirtokos, földműves, ogy. vál.
 Varga István, szabó, ogy. vál., önk. vál.
 Varga János, 20 éves, földműves, nemzetőr
 Varga József, 21 éves, szabó, honvéd
 Varga József, 31 éves, házbirtokos, molnár, ogy. vál., nemzetőr
 tizedes
 Varga József, lovász, önk. vál.
 Varga Lajos, 49 éves, szűrszabó, önk. vál., nemzetőr
 Vas László, 35 éves, házbirtokos, asztalos, ogy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Vati Gáspár, 49 éves, házbirtokos, csizmadia, ogy. vál., önk. vál.,
 nemzetőr
 Vati József, 24 éves, csizmadia, honvéd
 Vértessy (Prininger) Iván, 21 éves, diák, honvéd hadnagy, 7. zász-
 lóalj
 Vidovics József, földműves, önk. vál.
 Vigyi István, fazekas, önk. vál.
 Viola József, ifj., 33 éves, szűcs, ogy. vál., önk. vál., nemzetőr
 tizedes
 Viola József, öregebb, házbirtokos, szűcs, ogy. vál., önk. vál.
 Visztalszky János, 40 éves, kalapos, nemzetőr
 Vizlendvay Ferenc, házbirtokos, takács, ogy. vál., önk. vál.
 Völfinger József, 27 éves, szítás, nemzetőr

Völker Lőrinc, szőlőbirtokos, szűcs, egy. vál., önk. vál.

Vörös András, 19 éves, honvéd, 47. zászlóalj

Zanathy Ferenc, házbirtokos, szíjgyártó, nemes, egy. vál., önk. vál.

Zanathy Pál, házbirtokos, szabó, nemes, egy. vál., önk. vál.

Zanetti Lőrinc, aranyműves, egy. vál.

Zöld Pál, házbirtokos, egy. vál., önk. vál.

Zsebők János, 47 éves, szabó, önk. vál., nemzetőr

Zsilinszky Mihály, 30 éves, szűrszabó, önk. vál., nemzetőr

Rövidítések jegyzéke

Levéltári rövidítések

<i>HL</i>	Hadtörténelmi Levéltár
<i>MOL</i>	Magyar Országos Levéltár
<i>H 103</i>	Csány László kormánybiztos iratai
<i>VeML</i>	Veszprém Megyei Levéltár
<i>Fiath levelezőkönyve</i>	Veszprém és Zala megye császári biztosának iratai. Fiath Ferenc cs. kir. biztos levelezőkönyve
<i>ZML</i>	Zala Megyei Levéltár
<i>ÁB ir.</i>	Zala megye állandó bizottmányának iratai
<i>ÁB jkv.</i>	Zala megye állandó bizottmányának jegyzőkönyvei
<i>kgv. ir.</i>	Zala megye nemesi közgyűlésének iratai
<i>kgv. jkv.</i>	Zala megye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei
<i>Megye főnöki levelezőkönyve</i>	Zala megye cs. kir. megyefőnökének levelezőkönyvei 1849-1850
<i>Számadás 1848/1849</i>	Zala megye főadószedőjének iratai. A hadi- és házipénztár számadásai az 1848/1849. katonai évre
<i>Zeg. v. régi lt. kgv. jkv.</i>	Zalaegerszeg mezőváros régi levéltára Zalaegerszeg mezőváros közgyűlésének jegyzőkönyve
<i>tű. jkv.</i>	Zalaegerszeg mezőváros tanácsülésének jegyzőkönyve

Antalffy Gyula – Antalffy Gyula: Reformkori magyar városrajzok. Bp., 1982.

Aradi Péter – Aradi Péter: A Dráva-vidék védelmének szervezése 1848 nyarán. Kaposvár, 1972.

Bácskai Vera – Bácskai Vera: Piackörzetek és piacközpontok a Dél-Dunántúlon a XIX. század első felében. In: Gazdaságtörténeti tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 34. sz.) (Szerk. Kapiller Imre) Zalaegerszeg, 1993. 213-249. o.

Bencze Géza – Bencze Géza: Zala megye leírása a reformkorban. (Zalai Gyűjtemény 23. sz.) (Szerk. Degré Alajos és Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1986.

Degré Alajos – *Kerecsényi Edit* – Degré Alajos – Kerecsényi Edit: Az 1848-49. évi szabadságharc zalai történetére vonatkozó iratok. In: Zalai Tükör 1974. 1. köt. 1848/49. zalai eseménytörténete. 105-140. o.

Fényes Elek 1836. – Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben. Pest, 1836. 1. köt.

Fényes Elek 1847. – Fényes Elek: Magyarország leírása. II. rész. Magyarország részletesen. Pest, 1847.

Gyimesi Endre – Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. (Szerk. Gyimesi Endre) Zalaegerszeg, 1985.

Molnár András 1987/A. – Molnár András: A zalai 47. honvédszászlóalj felállítása 1848 őszén. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1987. (Zalai Gyűjtemény 26. sz.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1987. 113-128. o.

Molnár András 1987/B. – Molnár András: A 7. honvédszászlóalj zalai önkéntesei. In: Hadtörténelmi Közlemények 1987. 4. sz. 753-760. o.

Molnár András 1992. – Molnár András: A 7. honvédszászlóalj története. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. (Zalai Gyűjtemény 33. sz.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1992. 53-112. o.

Novák Mihály – Novák Mihály: Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharcban. 2. bőv. kiad. Zalaegerszeg, 1906.

Sebők Samu – Sebők Samu: Adatok Zalaegerszeg r. t. város történetéből. Zalaegerszeg, 1902.

Simonffy Emil 1971. – Simonffy Emil: Zalaegerszeg képviselő-testülete és tanácsa a polgári kor első évtizedeiben (1848-1872). In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzatok múltjából. (Szerk. Bónis György és Degré Alajos) Bp., 1971. 235-241. o.

Urbán Aladár – Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp., 1973.

Vajda László – Vajda Lászlóné – Vajda László – Vajda Lászlóné: Zala megye az 1848-49-es polgári forradalom és szabadságharc idején. In: Zalai Tükör 1974. 1. köt. 1848/49. zalai eseménytörténete. 5-42. o.

Vajda Lászlóné – Vajda Lászlóné: Csertán Sándor, Zala megye kormánybiztosa (1809-1864). In: Zalai történeti tanulmányok. 1994. (Zalai Gyűjtemény 35. sz.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1994. 215-242. o.

Zalai honvédek – A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. (Zalai Gyűjtemény 33. sz.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1992.

- ¹ ZML Térképtára. T 202. Póka Antal mérnök térképe Zalaegerszegről, 1826. szept. 12., Bencze Géza 121. o., Fényes Elek 1836. 512. o., Antalfy Gyula 54-58. o.
- ² Fényes Elek 1836. 512. o.
- ³ Bencze Géza 121. o.
- ⁴ Fényes Elek 1847. 89. o.
- ⁵ ZML Zala vármegye nemescinek 1845-ös lajstroma, Zalaegerszeg.
- ⁶ ZML Nem nemes népesség összeírása. Az egerszegi járás középső vidéke nem nemes népességének összeírása az 1848. katonai évr.
- ⁷ ZML Vegyes egyedi nyomtatványok gyűjteménye. „Kimutatása Zala megye újonnan rendezett 6 járásainak, ezekbeni városok, helységek és pusztáknak, a népesség, ezek nevei, vallása s nemzetisége kitételével...”
- ⁸ Fényes Elek 1836. 512. o., Fényes Elek 1847. 89. o.
- ⁹ ZML Zala megye általános adóalap összeírása, 1828. Zalaegerszeg mezőváros, ZML Kézirattára. Zala megye helytörténeti lexikona. Zalaegerszeg városra vonatkozó anyaggyűjtés (kézirat), Bencze Géza 121-122. o., Bácskai Vera 230. o.
- ¹⁰ ZML Zala megye helytörténeti lexikona. Zalaegerszeg, Bencze Géza 121-122. o., Fényes Elek 1836. 512. o., Bácskai Vera 230-231. o.
- ¹¹ Degré Alajos – Simonffy Emil: A zalaegerszegi központi elemi iskola története (1690-1949). Zalaegerszeg, 1975. 8-13. o., Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig. (Zalai Gyűjtemény 9. sz.) Zalaegerszeg, 1978. 49. o., Antalfy Gyula 54-58. o.
- ¹² ZML Feudáliskori vegyes iratok. Mantuano József és társai folyamódása a város tanácsához, 1848. okt. 7., Antalfy Gyula 57-58. o.
- ¹³ Ezzel a kérdéssel a Zalaegerszeg reformkori önkormányzatát tárgyaló korábbi feldolgozások nem foglalkoztak. V. ö. Simonné Tigelmann Ilona: Zalaegerszeg önkormányzata a reformkorban. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1978. (Zalai Gyűjtemény 8. sz.) (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1978. 147-157. o.
- ¹⁴ ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1840:263.
- ¹⁵ ZML kgy. ir. 1840:1798.
- ¹⁶ ZML kgy. jkv. 1840:1798.

- ¹⁷ ZML kgy. jkv. 1840:2806., 1841:859.
- ¹⁸ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. Az 1843. febr. 6-i zalaegerszegi uradalmi úriszék jegyzőkönyvének kivonata.
- ¹⁹ ZML kgy. ir. 1843:3349., ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. Az ügyvel kapcsolatos hivatalos levelezés teljes anyagát ezen a számon gyűjtötték össze Zalaegerszeg mezőváros levéltárában.
- ²⁰ ZML kgy. jkv. 1843:3349.
- ²¹ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. Kivonat Zalaegerszeg mezőváros 1844. nov. 2-i bíróválasztási gyűlésének jegyzőkönyvéből.
- ²² ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. Kivonat Zalaegerszeg 1845. nov. 4-i tisztújítási jegyzőkönyvéből.
- ²³ ZML kgy. ir. 1846:606.
- ²⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. „Javallat Zalaegerszeg mezőváros rendezéséről”, ZML kgy. ir. 1846:606.
- ²⁵ ZML kgy. jkv. 1846:606.
- ²⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz.
- ²⁷ ZML kgy. jkv. 1846:4252.
- ²⁸ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz., ZML kgy. jkv. 1846:4301.
- ²⁹ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. A megyei vizsgálóbizottság 1846. dec. 1-jén kelt jelentése.
- ³⁰ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. Smalkovits Mihály főorvos nyilatkozata, Zalaegerszeg, 1846. nov. 30.
- ³¹ Lásd a 29. jegyzetet!
- ³² MOL P 626. Széchenyi család levéltára. Széchenyi István Gyűjtemény. 10. csomó (1846.) Járások és települések szerinti kimutatás Zala megye politikai erőviszonyairól.
- ³³ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. A városbíró folyamodványának eredeti példánya.
- ³⁴ ZML kgy. jkv. 1847:1895., 2441., kgy. jkv. és kgy. ir. 1847:2578-2580.
- ³⁵ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. Koppány Ferenc és társai 1847. aug. 28-i folyamodása.
- ³⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. A megyei vizsgálóbizottság 1847. aug. 31-i jelentésének eredeti példánya.
- ³⁷ ZML kgy. jkv. 1847:2580.
- ³⁸ ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1847:4652.
- ³⁹ ZML Zeg. v. régi lt. 126. sz. Babos József uradalmi ügyész nyilatkozata, dátum nélkül.
- ⁴⁰ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1847:1-3. (nov. 4 – nov. 8.) Simonffy Emil 1971. 238-239. o.
- ⁴¹ Pesti Hírlap 1848. március 23. (7. sz.) 249. o.

- ⁴² ZML kgy. jkv. 1848:1364.
- ⁴³ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:11., vö. Novák Mihály 21. o.
- ⁴⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:14.
- ⁴⁵ ZML Az 1848. május 8-i népképviselői gyűlés megyei jkv-e, Pesti Hírlap 1848. május 24. (64. sz.) 470-471. o.
- ⁴⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. 1848:7-10., Sebők Samu 73. o., Novák Mihály 16-17. o., Vajda László – Vajda Lászlóné 10., 15. o., Gyimesi Endre 99-100. o.
- ⁴⁷ A nemzetőrségekről és polgárőrségekről általában: Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp., 1973., Molnár András: Polgárőrségek Magyarországon a napóleoni háborúk idején. In: Hadtörténelmi Közlemények 1992. 3. sz. 94-119. o.
- ⁴⁸ ZML Csillagh Lajos alispán hivatalos iratai 1848. Séllyey László jelentése Csillagh Lajoshoz, Alsódomború, 1848. ápr. 7.
- ⁴⁹ ZML Zeg. v. régi lt. 405. sz. (Mind a márc. 21-i, mind a 23-i névjegyzékek itt találhatók) v. ö. Sebők Samu 74. o., Novák Mihály 21. o.
- ⁵⁰ ZML Farkas család levéltára. Farkas Imre hivatali iratai 1848. v. ö. Degré Alajos – Kerecsényi Edit 113-114. o.
- ⁵¹ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:12., v. ö. Sebők Samu 74. o., Novák Mihály 21. o., Vajda László – Vajda Lászlóné 15. o.
- ⁵² ZML Csillagh Lajos alisp. hiv. ir. Csillagh Lajos jelentése a MOIB-hoz, Zalaegerszeg, 1848. ápr. 4. (fogalmazvány)
- ⁵³ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:126.
- ⁵⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:128.
- ⁵⁵ ZML Zeg. v. régi lt. 503. sz. (tanúvallomások és ítélet)
- ⁵⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 402. sz. (A város kérelemlevelének és a püspök válaszána 1848. május 27-én készült, hitelesített másolata) v. ö. Sebők Samu 76-77. o., Novák Mihály 32. o., Degré Alajos – Kerecsényi Edit 121-123. o.
- ⁵⁷ 1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkek. Pozsony, 1848. 64-65. o.
- ⁵⁸ A város levéltárában mindössze a nemzetőrségi törvény végrehajtásáról intézkedő miniszterelnök, és Zala megye állandó bizottmányának rendeletei maradtak fenn – ZML Zeg. v. régi lt. 501. sz. („Részese kiírás”-ok a megye bizottmányi jegyzőkönyvéből)
- ⁵⁹ ZML A nemzetőrségre és honvédségre vonatkozó iratok. „Összeírása a Zala megyei nemzeti őrseregnek”. Zalaegerszeg mezőváros.
- ⁶⁰ ZML Zeg. v. régi lt. 501. sz. Feljegyzés a nemzetőrségi tisztválasztásra jelölt személyekről.

- ⁶¹ ZML Zeg. v. régi lt. 401. sz. „Zala Egerszegi Nemzeti Őrsereg alakítása, s egy Századnak rendezése. Június hó 18k 1848. évben”. v. ö. Sebők Samu 77. o., Novák Mihály 31-32. o.
- ⁶² Urbán Aladár 164-165. o., v. ö. Vajda László – Vajda Lászlóné 18-20. o.
- ⁶³ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:28. v. ö. Sebők Samu 77-78. o., Gyimesi Endre 101. o.
- ⁶⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:155., ZML Izraeliták összeírása 1848. Zalaegerszeg mezőváros.
- ⁶⁵ ZML Zeg. v. régi lt. 401. sz.
- ⁶⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:161., 162., 163.
- ⁶⁷ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:165., 166.
- ⁶⁸ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:181.
- ⁶⁹ ZML Katonáság tartására vonatkozó (megyei) iratok. A jegyzék szerint a 2. század ez idő alatt Tótszerdahelyen, a 3. század Egyedután, míg a 4. század július 7-től augusztus 5-ig Molnáriban és Semjénföldén, majd aug. 6-tól szept. 6-ig Tótszentmártonban állomásozott. Téves tehát az az állítás, amely szerint július közepe után a zalaegerszegi zászlóalj Nagykanizsán állomásozott volna. (Aradi Péter 12., 28. o.)
- ⁷⁰ ZML Katonáság tartására vonatkozó iratok. A zalaegerszegi nemzetőr-zászlóalj 1. századának rangot és lakhelyet is feltüntető névjegyzéke.
- ⁷¹ ZML Katonáság tartására vonatkozó iratok. Letenyén, 1848. aug. 8-án kelt fizetési jegyzék., ZML Farkas cs. lt. A század aug. 6-án (Letenyén) kelt élelmezési jegyzéke.
- ⁷² ZML Katonáság tartására vonatkozó iratok. Az első század jelentése a zászlóalj parancsnokának. v. ö. Aradi Péter 54. o. (Aradi 300 fős századdal, és ezért más következtetéssel számolt.) A század létszáma egyébként – egy fizetési jegyzék szerint – augusztus 24-én is 241 fő volt. (ZML Katonáság tartására vonatkozó iratok.)
- ⁷³ MOL H 103. Zala megye levelei 66. sz. Csúzy Pál levele Csány Lászlóhoz, Tótszerdahely, 1848. aug. 2.
- ⁷⁴ ZML Katonáság tartására vonatkozó iratok. „Hivatalos körlevelek bejegyzése”. A levelezőkönyv szövegét kiadta: Molnár András: Zalaegerszeg nemzetőrei 1848-ban. In: Hadtörténelmi tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 36/I. sz.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1995. 156-163. o.
- ⁷⁵ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:188., 190.
- ⁷⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:191.
- ⁷⁷ Molnár András 1987. 114. o.
- ⁷⁸ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:38., 38/a.

- ⁷⁹ MOL H 103. Komáromban lefoglalt iratok 391. sz. Nagy Sándor százados jelentése, a fegyverek jegyzéke és az első század névsora.
- ⁸⁰ ZML Katonaság tartására vonatkozó iratok. A másolati könyvhöz csatolt eredeti utasítás.
- ⁸¹ MOL H 103. Komáromban lefoglalt iratok 388. sz.
- ⁸² MOL H 103. Komáromban lefoglalt iratok 271. sz.
- ⁸³ ZML Farkas cs. lt. Farkas Imre iratai (fogalmazvány). v. ö. Degré Alajos – Kerecsényi Edit 129. o.
- ⁸⁴ ZML ÁB. jkv. és ÁB. ir. 1848:1948., 2025., Novák Mihály 101-102. o.
- ⁸⁵ ZML ÁB. jkv. 1848:2232.
- ⁸⁶ ZML ÁB. jkv. 1848:2590., 2688., 2704., ZML Számadás 1848/1849. 464-467. sz. (katonai költségek rovatban)
- ⁸⁷ ZML ÁB. jkv. 1848:2461.
- ⁸⁸ ZML Nemzetőrségre vonatkozó iratok 1848 december.
- ⁸⁹ ZML Dervarics család levéltára. Dervarics András hivatalos iratai. Csertán Sándor utasítása Dervarics Andrásnak, Zalaegerszeg, 1849. május 29.
- ⁹⁰ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:397.
- ⁹¹ ZML Dervarics cs. lt. Dervarics András rövid feljegyzései egy számadási füzetben.
- ⁹² ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:400.
- ⁹³ HL 1848-1849-es gyűjtemény 50/259. (egykorú másolat)
- ⁹⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:416.
- ⁹⁵ ZML Dervarics cs. lt. Csillagh Lajos levelének egykorú másolata.
- ⁹⁶ A honvédtoborzás előzményeiről és az első tíz honvédzászlóalj felállításáról lásd Urbán Aladár idézett művét.
- ⁹⁷ Molnár András 1992. 54-55. o.
- ⁹⁸ Molnár András: Árvay Sándor emlékirata. Részletek egy negyvennyolcas honvédtiszt önéletrajzából. In: Hadtörténelmi Közlemények 1989. 1. sz. 97. o.
- ⁹⁹ ZML Zala megye katonaállítási iratai. Újoncok lajstromai 1848. A 7. honvédzászlóalj zalai önkénteseinek avatójegyzéke. A továbbiakban – külön hivatkozás nélkül – ennek Zalaegerszegre vonatkozó adatait elemezzük, támaszkodva korábbi kutatási eredményeinkre. (v. ö. Molnár András 1987/B. 753-759. o., Molnár András 1992. 56-58. o.)
- ¹⁰⁰ Az említett tisztek pályafutásáról bővebben: Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. In: Zalai honvédek 5-52. o.
- ¹⁰¹ A 7. honvédzászlóalj sorsáról részletesebben: Molnár András 1992. 58-112. o. Újabb adalékok: Molnár András: A 7. honvédzászlóalj történe-

- téről, 1848-1849. Tüske Ferenc honvédorvos visszaemlékezése. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1996. 3. sz. 66-76. o., Molnár András: Nagy Iván honvédeleményeiből. In: Zalai történeti tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 42.) (Szerk. Káli Csaba) Zalaegerszeg, 1997. 159-178. o.
- ¹⁰² Molnár András 1987/A. 114-116. o.
- ¹⁰³ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:206. v. ö. Molnár András 1987/A. 117. o.
- ¹⁰⁴ A mezőváros tanácsstagjainak foglalkozását az 1848 júniusában készített választójogi összeírás segítségével sikerült azonosítani. ZML Zala vármegye központi választmányának iratai. Választói névjegyzékek 1848. Zalaegerszegi választókerület.
- ¹⁰⁵ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:45-46. v. ö. Sebők Samu 79-80. o., Novák Mihály 106. o., Molnár András 1987/A. 117. o.
- ¹⁰⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 407. sz. Zalaegerszeg város bírása és tanácsa által 1850. február 20-án a császáriak számára készített kimutatás a volt honvédekről. Részletes adataik csupán a 47. honvédzászlóaljhoz került önkéntesekről voltak.
- ¹⁰⁷ A 47. zászlóalj önkénteseinek sorsáról részletesen: Hermann Róbert: A 47. honvédzászlóalj története. In: Zalai honvédek 115-142. o.
- ¹⁰⁸ Hermann Róbert: Az 56. honvédzászlóalj története. In: Zalai honvédek 195-203. o.
- ¹⁰⁹ ZML ÁB. jkv. 1848:2207., ÁB. ir. 1848:2249. (Koppány Ferenc főadószerződő felosztási terve), 1848:2428/mell. (az egerszegi járás újoncainak felosztása), v. ö. Vajda László – Vajda Lászlóné 33. o.
- ¹¹⁰ ZML ÁB. jkv. és ir. 1848:2249.
- ¹¹¹ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:50. v. ö. Sebők Samu 80. o., Novák Mihály 148. o. A közgyűlési határozatot teljes terjedelemben közli: Gyimesi Endre 102. o.
- ¹¹² A november 23-i sorshúzás névsora: ZML Zeg. v. régi lt. 404. sz. A november 26-i közgyűlés határozata: ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:51.
- ¹¹³ ZML Újoncok lajstromai 1848. „A bevett újoncz katonák lajstroma”, Zalaegerszegi járás. (A továbbiakban ennek adatait elemezzük.)
- ¹¹⁴ ZML Katonáság tartására vonatkozó iratok, 1848. „Élelmezési lajstrom az 1848. évben Zalaegerszegen besorozott újoncokról”. Az élelmezési névsort az előző jegyzetben említett újonclajstrommal összehasonlítva egyértelműen azonosítani lehetett, hogy az egerszegi újoncok mely honvéd alakulatokhoz kerültek.

- ¹¹⁵ Az 56. zászlóalj honvédeknek sorsáról részletesen: Hermann Róbert: Az 56. honvédzászlóalj története. 203-256. o.
- ¹¹⁶ Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Okmánytár. (Sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Pejach István) Bp., 1990. 475. o.
- ¹¹⁷ Csertán kormánybiztosi kinevezéséről: ZML ÁB. jkv. 1849:1. (május 29., Zalaegerszeg) v. ö. Vajda Lászlóné 228-229. o. Csertán levele az alispánhoz: ZML Csillagh Lajos alispán hivatalos iratai, 1849.
- ¹¹⁸ ZML ÁB. ir. 1849:5-6.
- ¹¹⁹ ZML ÁB. jkv. 1849:5-6., Vajda László – Vajda Lászlóné 37. o., Vajda Lászlóné 229. o. Csertán Sándor kormánybiztos Keszthelyről, 1849. június 6-án jelentette Szemere Bertalan miniszterelnöknek, hogy „Zala megye lelkes fiai nem késtek felszólításomra mind az újabb kivétést, mind a régi tartozást, összesen tehát 2175 újonc kiállítását akképp elrendelni, hogy ezen szám a Murán inneni öt járásokból állíttatván ki”. (MOL H 12. Belügyminisztérium közös, vegyes e. ir. 23. doboz 49.)
- ¹²⁰ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:399. (jún. 2.), 1849:401. (jún. 9.)
- ¹²¹ ZML Zeg. v. régi lt. 755 sz. tü. jkv. 1849:405. (Bencze Józsefről), 1849:406-407. (Simonfi Endréről)
- ¹²² ZML Újoncok lajstromai 1849. Az egerszegi és lövői járás újoncainak „Beavatási jegyzőkönyv”-e. (A továbbiakban ennek adatait elemezzük.)
- ¹²³ A komáromi újonctelep átvételi elismervényei és orvosi bizonyítványai: ZML Katonaság tartására vonatkozó iratok, 1849.
- ¹²⁴ A Komárom környéki harcokról (1849 júliusától), és a fegyverletételről részletesebben: Hermann Róbert: Az 56. honvédzászlóalj története. 244-249. o.
- ¹²⁵ A volt honvédekről készített összeírás zalaegerszegi jegyzéke több példányban is fennmaradt (fogalmazványok, eredeti tisztázatok vagy egykorú másolatok): ZML Zeg. v. régi lt. 407. sz., 511. sz., ZML Katonaság tartására vonatkozó iratok, 1849., ZML Zalamegye cs. kir. megyefőnökének iratai 1849/50. Volt honvédek megyei összeírása, 1850.
- ¹²⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:190.
- ¹²⁷ ZML ÁB. ir. 1848:1675., v. ö. Aradi Péter 54. o.
- ¹²⁸ ZML ÁB. jkv. 1848:1675.
- ¹²⁹ ZML Számadás 1848/1849. 634-642. sz., ZML Megyefőnöki levelezőkönyv 1850. jan.-ápr. 612.
- ¹³⁰ ZML ÁB. jkv. 1848:2219.

- ¹³¹ ZML ÁB jkv. 1848:2681-2682. v. ö. Molnár András 1987/A. 125. o.
- ¹³² ZML A sümegi Kisfaludy Emlékmúzeumtól átvett iratok. A 47. honvédsáslóalj napiparancsainak jegyzőkönyve. v. ö. Molnár András 1987/A. 126. o.
- ¹³³ ZML ÁB. jkv. 1848:2587-2588., v. ö. Molnár András 1987/A. 126. o.
- ¹³⁴ ZML Csillagh Lajos alispán hivatalos iratai. A szerződések eredeti példányai. v. ö. Molnár András 1987/A. 125-126.
- ¹³⁵ ZML ÁB. ir. 1848:2319, 2371. v. ö. Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata. (Zalai Gyűjtemény 36/II.) (Szerk. Molnár András) Zalegerszeg, 1995. 86. o.
- ¹³⁶ ZML Csillagh Lajos alispán hivatalos iratai. A szerződések egy-egy eredeti példánya.
- ¹³⁷ ZML Számadás 1848/1849. 482-488.
- ¹³⁸ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:253.
- ¹³⁹ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:256.
- ¹⁴⁰ ZML Horváth Vilmos alispán hivatalos iratai, 1849.
- ¹⁴¹ ZML Megyefőnöki levelezőkönyv 1850. jan.-ápr. 484., 615.
- ¹⁴² ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:396.
- ¹⁴³ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:255.
- ¹⁴⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:254.
- ¹⁴⁵ VeML Fiath levelezőkönyve 1849:81.
- ¹⁴⁶ ZML Számadás 1848/1849. 359-361. (épületekre tett költségek rovat), 406. (katonai veszteségek rovat)
- ¹⁴⁷ 1847/8-ik évi országgyűlési törvénytörvények. Pozsony, 1848. 72-73. o.
- ¹⁴⁸ ZML Zeg. v. régi lt. 498. sz. A belügyminiszter nyomtatott rendelete az alispán kísérelésével.
- ¹⁴⁹ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:17. v. ö. Sebők Samu 74-75. o.
- ¹⁵⁰ ZML Zeg. v. régi lt. 500. sz. (A választók névjegyzékei)
- ¹⁵¹ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:19.
- ¹⁵² ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:20., v. ö. Sebők Samu 75. o., Simonffy Emil 1971. 240. o.
- ¹⁵³ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:21.
- ¹⁵⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:21. v. ö. Sebők Samu 75. o.
- ¹⁵⁵ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:22.
- ¹⁵⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:24. v. ö. Sebők Samu 75. o.
- ¹⁵⁷ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:23.
- ¹⁵⁸ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:18-18/a.
- ¹⁵⁹ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:20.
- ¹⁶⁰ ZML ÁB. jkv. és ir. 1848:1266.

- ¹⁶¹ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:202.
- ¹⁶² ZML kgy. jkv. 1849:60. (1849. május – júniusi kgy.)
- ¹⁶³ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:217.
- ¹⁶⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:49.
- ¹⁶⁵ Molnár András: A Kapolcs-környéki falvak társadalma az 1848-as választói névjegyzékek tükrében. In: Előadások az Eger-völgye településeinek történetéből. 1. Kapolcs, 1996. 50-51. o.
- ¹⁶⁶ ZML Zala megye központi választmányának iratai. Kimutatás az egerszegi választókerület településeinek népességéről.
- ¹⁶⁷ Balogh Elemér: Az első népképviselői választások Zala megyében. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1986. (Zalai Gyűjtemény 25. sz.) Zalaegerszeg, 1986. 208. o.
- ¹⁶⁸ ZML Zala megye központi választmányának iratai. Választói névjegyzékek. Zalaegerszegi választókerület, Zalaegerszeg mezőváros. A továbbiakban ennek adatait elemezzük.
- ¹⁶⁹ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:26. v. ö. Sebők Samu 75-76. o., Novák Mihály 30. o.
- ¹⁷⁰ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:27.
- ¹⁷¹ ZML Zala megye központi választmányának iratai. A zalaegerszegi képviselőválasztás jegyzőkönyve.
- ¹⁷² Vajda Lászlóné 215-236. o.
- ¹⁷³ ZML Zeg. v. régi lt. 758. sz. tü. jkv. 1849:503. (nov. 10.)
- ¹⁷⁴ Vajda Lászlóné 236-242. o.
- ¹⁷⁵ Simonffy Emil: Zalaegerszeg harca a legelőért. In: Tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 2. sz.) (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1974. 87-96. o.
- ¹⁷⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:15.
- ¹⁷⁷ ZML Zeg. v. régi lt. 402. A város folyamodásának, valamint a szombathelyi püspök válaszának egykorú, hitelesített másolata. v. ö. Degré Alajos – Kerecsényi Edit 122-123. o.
- ¹⁷⁸ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:28.
- ¹⁷⁹ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:25.
- ¹⁸⁰ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:29.
- ¹⁸¹ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:30-32.
- ¹⁸² ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:175.
- ¹⁸³ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:34.
- ¹⁸⁴ ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1848:445.
- ¹⁸⁵ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:58.
- ¹⁸⁶ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:41.
- ¹⁸⁷ ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:44.

- ¹⁸⁸Pesti Hírlap 1849. június 28. (326. sz.) 195. o.
- ¹⁸⁹ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1849:52. v. ö. Sebők Samu 80-81. o., Novák Mihály 169-170. o.
- ¹⁹⁰ZML Zeg. v. régi lt. 504. sz. (Burits levelének eredetije), Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1849:53. v. ö. Sebők Samu 81-82. o., Novák Mihály 170-171. o.
- ¹⁹¹ZML Hegyi Domokos iratai. Burits 1849. jan. 10-i, zalaegerszegi „Tudósítás”-a.
- ¹⁹²ZML Zeg. v. régi lt. 504. sz. (Az alispán átirata a császári százados rendeletéről.), Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:328.
- ¹⁹³ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:339., VeML Fiath levelezőkönyve 1849:402. (márc. 24.)
- ¹⁹⁴VeML Fiath levelezőkönyve 1849:600. (ápr. 16.)
- ¹⁹⁵Pesti Hírlap 1849. június 20. (319. sz.) 167. o.
- ¹⁹⁶ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:373-374.
- ¹⁹⁷HL 1848-1849-es gyűjtemény 26/81/b.
- ¹⁹⁸ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:395.
- ¹⁹⁹HL 1848-1849-es gyűjtemény 30/523. Csertán Keszthelyen, 1849. május 31-én kelt jelentése.
- ²⁰⁰ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:397.
- ²⁰¹ZML Zeg. v. régi lt. 755. sz. tü. jkv. 1849:400.
- ²⁰²HL 1848-1849-es gyűjtemény 38/32. Dondorf őrnagy Zalaegerszegen, 1849. július 16-án kelt jelentésének gépelt másolata.
- ²⁰³ZML Zeg. v. régi lt. 505. sz. (Dondorf levelének eredetije), ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 54. Az ultimátum szövegét, és az azt követő alkudozások részleteit a kgy. jkv. alapján hosszan idézte: Sebők Samu 82-85. o., Novák Mihály 146-200. o.
- ²⁰⁴ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:54.
- ²⁰⁵ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:55.
- ²⁰⁶ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:56.
- ²⁰⁷ZML Zeg. v. régi lt. 756. sz. kgy. jkv. 1848:57.